

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου
πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;
Δ. Σολωμός

ΙΔΡΥΤΗΣ: Κ. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ι. Ν. ΜΠΑΣΛΗΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΡΑΦΟΥΝ:

Μαρία Ραυτοπούλου
Σωφρόνης Χατζησαββίδης
Αρχόντω Τερζή

Χρίστος Παπαρίζος
Θανάσης Νάκας
Ζωή Γαβριηλίδου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Άννα Ιορδανίδου, Ι. Ν. Μπασλής,
Γ. Χ. Σακελλαριάδης, Αν. Η. Σακελλαρίου

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ **50**

ΑΘΗΝΑ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2000

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 του περιοδικού ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου
πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;
Δ. Σολωμός

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ **50**

ΑΘΗΝΑ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2000

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 του περιοδικού ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ «ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ»

ΓΡΑΦΕΙΑ: Σόλωνος 77, Αθήνα τ.τ. 10679, ΑΘΗΝΑ, τηλ. 3636007

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:	Εσωτερικού	: δρχ. 2.500
	Κύπρου	: δρχ. 3.000
	Ευρώπης	: δρχ. 3.000
	Αμερικής	: δρχ. 3.500
	Τραπεζών-Οργανισμών	: δρχ. 3.500
	Φοιτητών-Σπουδαστών	: δρχ. 1.500

Τα κείμενα που έχουν υπογραφή εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων.

Η επιλογή της ύλης γίνεται από επιτροπή.

Η *Γλώσσα*, όπως και η *Νέα Παιδεία*, δεν είναι κερδοσκοπική έκδοση.

Η *Γλώσσα* από φέτος θα εκδίδεται δύο φορές το χρόνο. Θα αυξηθούν όμως οι σελίδες κατά ένα τυπογραφικό (16 σελίδες) το τεύχος

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο: Ι. Ν. Μπασλής, Ευβοίας 10α, Χαλάνδρι 15231

Για πληροφορίες: Τηλ. 3636007
Τετάρτη 10-12 π.μ. και
Δευτέρα - Παρασκευή 5.30-8.30 μ.μ.

GLOSSA

Periodical review of linguistic problems

Address: Solonos 77, 10679 Athens, Greece

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η Άνοιξη στη μελέτη της Νεοελληνικής γλώσσας	σελ. 5
Μαρία Ραυτοπούλου, Διαχρονική προσέγγιση της σύνθεσης στην ελληνική	» 7
Σωφρόνης Χατζησαββίδης, Η γλωσσική ετερότητα ως κύρος: Η περίπτωση της χρήσης της αγγλοαμερικανικής στα Νέα Ελληνικά	» 29
Αρχόντω Χατζή, Η συμβολή της γλωσσολογικής θεωρίας και των εμπειρικών δεδομένων στην κατανόηση της κατάκτησης της Γλώσσας	» 39
Χρίστος Παπαρίζος, Οι αλλαγές στη σχολική ορθογραφία και τα αιτήματα των καιρών	» 50
Θανάσης Νάκας, Ζωή Γαβριηλίδου, Νεοελληνικά Αθησαύριστα	» 53
Βιβλιοκριτική	» 75
Θανάσης Τσιάμας, Δήμητρα Μελισσαροπούλου, Πίνακας περιεχομένων για τα τεύχη 31-49	» 89

Η ΑΝΟΙΞΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Πριν από 20-30 χρόνια η Νεοελληνική γλώσσα δε θεωρούνταν άξια να μελετηθεί στο βαθμό που θεωρούνταν η Αρχαία Ελληνική. Συνέπεια αυτής της αντίληψης βέβαια ήταν να μη θεωρείται και άξια να διδάχεται στο Γυμνάσιο-Λύκειο. Από τις χιλιάδες αποφοίτους των φιλοσοφικών σχολών ελάχιστοι καταγίνονταν με τη μελέτη της Νεοελληνικής (δημοτικής και ιδιωμάτων). Όλοι ασχολούνταν με τ' Αρχαία. Η μεταρρύθμιση όμως του '76 με την επιβολή της δημοτικής ως γλώσσας της εκπαίδευσης και της Πολιτείας άλλαξε ριζικά την κατάσταση. Η ανάγκη να μελετηθεί η Νεοελληνική τόσο στο επιστημονικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο της διδακτικής ήταν ολοφάνερη. Έτσι η νέα γενιά γλωσσολόγων που τη δεκαετία του '80 άρχισε να στελεχώνει τα Πανεπιστήμια, οπλισμένη με τις σύγχρονες αντιλήψεις της επιστήμης της γλωσσολογίας, έστρεψε την προσοχή προς αυτή την κατεύθυνση. Οι μελέτες τους άρχισαν να βλέπουν το φως της δημοσιότητας και να κοινοποιούνται μέσα από δυο κυρίως διαύλους, τα συνέδρια και τα περιοδικά. Στον τομέα των συνεδρίων πρωτοπόρο υπήρξε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Από το 1980 έχει καθιερωθεί το ετήσιο συνέδριο για την ελληνική γλώσσα που γίνεται το μήνα Μάη. Στην ίδια πόλη την τελευταία δεκαετία το Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης διοργανώνει ετήσια συνέδρια για τη διδασκαλία της γλώσσας. Το τμήμα Αγγλικής φιλολογίας επίσης διοργανώνει διεθνή συνέδρια για την Ελληνική και Αγγλική γλώσσα.

Από το 1993 διοργανώνεται κάθε δυο χρόνια το Διεθνές Συνέδριο ελληνικής γλωσσολογίας. Μέχρι σήμερα το συνέδριο φιλοξενήθηκε στο Salzburg της Αυστρίας, στην Αθήνα και στη Λευκωσία. Αλλά και τα νέα Πανεπιστήμια άρχισαν παρόμοια δραστηριότητα. Το Πανεπιστήμιο της Πάτρας π.χ. φέτος διοργανώνει συνέδριο για τις

ελληνικές διαλέκτους, ενώ το Πανεπιστήμιο της Κρήτης συνέδριο για τη «Μάθηση και διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής και ως δεύτερης γλώσσας».

Ο δεύτερος διάυλος διοχέτευσης των επιστημονικών εργασιών είναι τα περιοδικά. Για πρώτη μάλιστα φορά άρχισαν να εκδίδονται δυο περιοδικά ειδικά για τη γλώσσα, «Η ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ», με εκδότη τον Γ. Μπαμπινιώτη και η ΓΛΩΣΣΑ, παράρτημα της ΝΕΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.

Ήταν επόμενο, η γνώση που συσσωρεύτηκε να οδηγήσει σημαντικούς γλωσσολόγους στη συγγραφή και έκδοση α. Γραμματικών β. Λεξικών της δημοτικής. Η αρχή έγινε με την έκδοση το 1985 του βιβλίου του Peter Mackridge «The modern Greek Language», που στα Ελληνικά εκδόθηκε το 1990 με τίτλο «Η Νεοελληνική Γλώσσα». Την τελευταία πενταετία έχουν εκδοθεί τρία αξιόλογα βιβλία γραμματικής.

1. Αγαπητού Τσοπανάκη (1999). Νεοελληνική Γραμματική.

2. Κλαίρη Χρ. - Μπαμπινιώτη Γ. (1996) Γραμματική της Νέας Ελληνικής· έχουν εκδοθεί δυο από τους τρεις τόμους.

3. Holton, D. Mackridge, P. Φιλιππάκη-Warburton, Ειρ. (1999). Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας.

Στον τομέα της λεξικογραφίας θ' αναφέρω απλά τα τρία πιο πρόσφατα και πιο αξιόλογα λεξικά του Εμ. Κριαρά, του Γ. Μπαμπινιώτη και του Ινστιτούτου Μ. Τριανταφυλλίδη.

Παράλληλα έχουν εκδοθεί δυο σημαντικά βιβλία για την Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας. α) Geoffrey Horrocks (1997), Greek, a history of the language and its speakers και β) η Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας, εκδόσεις ΕΛΙΑ.

Η άνοιξη αυτή στη μελέτη και γνώση της γλώσσας μας δείχνει ότι οι Νεοέλληνες άρχισαν επιτέλους να γνωρίζουν ένα στοιχείο της ταυτότητάς τους, τη γλώσσα τους. Είναι βέβαιο ότι η γνώση αυτή θα δώσει τη δυνατότητα στους δασκάλους της γλώσσας να εφαρμόσουν διδακτικές προσεγγίσεις πιο αποτελεσματικές απ' ότι στο παρελθόν, ώστε οι μελλοντικές γενιές να γίνουν καλύτεροι από μας γνώστες και χρήστες της γλώσσας μας.

Μαρία Ραυτοπούλου

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
Περιγραφή και ανάλυση

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή παρουσιάζονται τα κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά του φαινομένου της σύνθεσης στις τρεις βασικές περιόδους της Ελληνικής, αρχαία, μεσαιωνική και νεότερη. Ακολουθείται η οπτική γωνία της ιστορικής μορφολογίας, έτσι όπως καθορίζεται από τους Jeffers-Lehiste (1979), Lehmann (1992), McMahon (1995). Από συγκριτική διαπραγμάτευση του θέματος προκύπτει το συμπέρασμα ότι η σύνθεση διατηρεί σταθερά χαρακτηριστικά σε όλες τις περιόδους της Ελληνικής γλώσσας.

1. Τοποθέτηση του θέματος

Στόχος μας είναι να περιγραφεί διαχρονικά το φαινόμενο της σύνθεσης και όχι να ερμηνευθεί. Έτσι, δεν κρίνεται σκόπιμη η ενασχόληση με τους παρακάτω τομείς :

α. Αναζήτηση των ριζών της Ελληνικής γλώσσας και των σχέσεών της με άλλες γλώσσες.

β. Διερεύνηση εξωγλωσσικών παραγόντων που προκάλεσαν αλλαγές στο γλωσσικό σύστημα. Ιστορικοί και κοινωνικοί παράγοντες είναι αναμφιβόλως ιδιαίτερα σημαντικοί για την εξέλιξη της γλώσσας, αλλά αποτελούν αντικείμενο άλλου είδους μελέτης.

Για την ιστορία της Ελληνικής δεχόμαστε τη συμβατική διάκριση σε τρεις περιόδους, αρχαία, μεσαιωνική και νεότερη, έτσι όπως αναφέρονται

στον Μπαμπινιώτη (1986). Σε κάθε περίοδο επισημαίνονται με συντομία τα βασικά χαρακτηριστικά του φαινομένου της σύνθεσης, ώστε να καταστεί δυνατόν να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των περιόδων.

Η μελέτη των συνθέτων περιορίζεται εδώ στο μορφολογικό τομέα της γλώσσας. Αποφεύγεται, όσο είναι δυνατόν, η αναφορά στους τομείς της σημασιολογίας, της φωνολογίας και της σύνταξης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αγνοείται ο ρόλος τους στη σύνθεση.

Η υπόθεσή μας είναι ότι η σύνθεση διατηρεί σταθερά χαρακτηριστικά σ' όλη την ιστορία της Ελληνικής. Έτσι, χωρίς να παραγνωρίζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιόδου, η σύνθεση θεωρείται ότι αποτελεί έναν από τους συνεκτικούς ιστούς στις διάφορες φάσεις εξέλιξης του μορφολογικού συστήματος της γλώσσας και κατ' επέκταση συνιστά ένα από τα επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της εξέλιξης και όχι της αλλαγής του. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στην άποψη που έχει εκφραστεί από τους Browning (1969/95), Μπαμπινιώτη (1986), Mackridge (1989), κατά την οποία η νέα Ελληνική αποτελεί εξέλιξη της αρχαίας και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί διαφορετική γλώσσα.

2. Αναφορές στη σύνθεση, υπόθεση εργασίας

Με τον όρο **σύνθεση** στην Ελληνική περιγράφεται η ιδιότητα της γλώσσας να ενώνει δύο λέξεις σε μία.

(1)

νεφέλη + άγειρω > νεφεληγερέτης

παιδί + μαζεύω > παιδομάζωμα.

Για τη διάκριση της σύνθεσης από συγγενή γλωσσικά φαινόμενα ισχύει ακόμη το κριτήριο της ενότητας μορφής και σημασίας, το οποίο αρχικά έθεσε ο Αριστοτέλης¹.

Ο Τζάρτζανος(1972) στη «Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας» αναφέρει: «Αι πλείσται λέξεις προέρχονται από άλλας λέξεις διά παραγωγής ή διά συνθέσεως. Λέξεις, η οποία προέρχεται από δύο άλλας λέξεις πρωτοτύπους ή παραγώγους με την ένωσιν των θεμάτων αυτών, λέγεται **σύνθετος**: (ναύς, πήγνυμι) **ναυπηγ-ός**, (λόγος, γράφω) **λογογράφος**». Ο Τσερέπης (1902) κάνει διάκριση ανάμεσα στα «ημέτερα σύνθετα» (εννοεί τα σύνθετα της Ελληνικής) και τη σύνθεση των

Ινδοευρωπαϊκών ριζών με προσφύματα υποστηρίζοντας ότι «ενταυθα έχομεν ονοματικά θέματα (πρωτότυπα και παράγωγα) εις εν νέο θέμα συνθεθειμένα...». Στη συνέχεια σημειώνει: «εννοείται ότι και των ούτω γενομένων νέων θεμάτων η γλώσσα εσχημάτισε πάλιν δευτερογενή θέματα», τα παρασύνθετα² (έκηβόλος>έκηβολή, μυθολόγος>μυθολογία). Ο Τριανταφυλλίδης(1941) στη «Νεοελληνική Γραμματική» διακρίνει δύο τρόπους σχηματισμού των συνθέτων : «α. Μια λέξη παίρνει στη αρχή της ένα αχώριστο μόριο : βραστός - άβραστος, χωριστός - αχώριστος. β. Δύο ή περισσότερες λέξεις ενώνονται σε μία: Σάββατο, Κυριακή - Σαββατοκύριακο».

Στις παραπάνω αναφορές φαίνεται καθαρά ποιο φαινόμενο της Ελληνικής γλώσσας περιγράφει ο όρος **σύνθεση**. Η μονολεκτική σύνθεση αποτελεί γνώρισμα της Ελληνικής σε όλη τη μακραίωνη εξέλιξή της καθώς, όπως παρατηρεί ο Παπαγεωργίου(αχρον.), χαρακτηρίζει τόσο την αρχαία λογοτεχνική παραγωγή όσο και τη μεσαιωνική, ιδιαίτερα τη δημώδη, αλλά και τη Νεοελληνική γλώσσα. Ο Ανδριώτης (1995) θεωρεί σπουδαίο χαρακτηριστικό της αρχαίας Ελληνικής την ικανότητά της να πλάθει σύνθετες λέξεις, δηλαδή, να ενώνει υπό έναν τόνο δύο ή περισσότερες (λέξεις). Υποστηρίζει ότι τη συνθετική δύναμη της αρχαίας Ελληνικής ξεπερνούν μόνο η αρχαία Ινδική και η Νέα Γερμανική, ενώ η Λατινική υστερεί σε μεγάλο βαθμό, και ότι την εντυπωσιακή ποικιλία των Ελληνικών συνθετικών μορφών κληρονόμησε και μάλιστα ανέπτυξε ακόμη περισσότερο η νέα Ελληνική. Γενικά οι μελετητές της ιστορίας της Ελληνικής φαίνεται να συγκλίνουν στην άποψη του Browning (1995) ότι και «στις προγενέστερες αλλά και στις μεταγενέστερες φάσεις της γλώσσας, η σύνθεση παραμένει μια γόνιμη πηγή για την ανανέωση του λεξιλογίου». Σε σχέση με την άποψη αυτή θα ήταν παράλειψη να μη θυμηθούμε και πάλι τον Αριστοτέλη: «οἱ δ' ἄνθρωποι τοῖς διπλοῖς χρῶνται ὅταν ἀνώνυμον ᾖ»¹.

3. Η σύνθεση στην αρχαία Ελληνική

Με τον όρο *αρχαία Ελληνική* εννοείται εδώ η περίοδος από τη γλώσσα των Ομηρικών επών μέχρι και την Αλεξανδρινή κοινή. Πρόκειται, δηλαδή, για τη μεγαλύτερη σε διάρκεια περίοδο της Ελληνικής. Το κεφάλαιο αυτό, το οποίο αναφέρεται στα σύνθετα της αρχαίας Ελληνικής, είναι σε

έκταση κατά πολύ μεγαλύτερο από εκείνα τα οποία αναφέρονται στις άλλες περιόδους της γλώσσας. Αυτό, ωστόσο, δεν σχετίζεται τόσο με τη χρονική διάρκεια της περιόδου όσο με το ότι εξετάζεται πρώτη. Συμβαίνει τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στη σύνθεση της αρχαίας Ελληνικής να καλύπτουν και τις μεταγενέστερες περιόδους, επομένως δεν επαναλαμβάνονται.

Η αρχαία Ελληνική γλώσσα, όπως και η νεότερη άλλωστε, διαθέτει ένα ιδιαίτερα ισχυρό κλιτικό σύστημα. Το χαρακτηριστικό αυτό χρησιμοποιείται ως κριτήριο για τη διάκριση των λέξεων σε κλιτές και άκλιτες. Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή ταξινομούνται οι σύνθετες λέξεις σε τύπους, ανάλογα με το αν το α' ή το β' συνθετικό είναι κλιτή ή άκλιτη λέξη. Οι πιθανές περιπτώσεις είναι οι εξής :

(2)

1. [κλιτό + κλιτό] (στρατηγός, παιδονόμος)
2. [άκλιτο + κλιτό] (πεντάδραχμον, ένδόμυχος, εισάγω)
3. [άκλιτο + άκλιτο] (έκπαλαι, υπεράνω)
4. *[κλιτό + άκλιτο] (*γράφωσιν, *νούσαρχι).

Από τους τύπους του (2) μόνο οι τρεις πρώτοι πραγματώνονται στη γλώσσα. Ο τέταρτος παράγει μορφές αντιγραμματικές, επομένως δεν υφίσταται ως τύπος σύνθεσης στην Ελληνική.

Η συνθέστερη, απ' όσο γνωρίζω, ταξινόμηση των συνθέτων της αρχαίας Ελληνικής είναι αυτή της παραδοσιακής γραμματικής, η οποία προκύπτει από τον συνδυασμό της κλιτικότητας με τη γραμματική κατηγορία του καθενός από τα συνθετικά μέρη, π.χ. α' συνθετικό κλιτό: ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα, α' συνθετικό άκλιτο: επίρρημα, πρόθεση, αχώριστο μόριο. Το ίδιο για το β' συνθετικό, έτσι ώστε να συμπεριληφθούν όλες οι δυνατές περιπτώσεις⁴. Στη λεπτομερέστερη αυτή ταξινόμηση οι τύποι του (2) εμπεριέχουν ειδικότερες περιπτώσεις, όπως:

(3)

[όνομα+όνομα], [όνομα+ρήμα], [ρήμα+όνομα], [άκλιτο+όνομα], [άκλιτο+ρήμα].

Δεν υπάρχει λόγος να αναφερθεί εδώ λεπτομερώς το περιεχόμενο της παραδοσιακής γραμματικής για τα είδη των συνθέτων στην αρχαία Ελληνική, γιατί είναι ευρύτατα γνωστό. Αντιθέτως παρουσιάζει ενδιαφέρον να σταθούμε σε πλευρές του θέματος που δεν έχουν ιδιαίτερα σχολιαστεί. Θεωρούμε, λοιπόν, την ταξινόμηση της παραδοσιακής γραμματικής δεδομένη και τη χρησιμοποιούμε ως βάση για την αναφορά σε κάποιες πε-

ριπτώσεις που εμφανίζουν ιδιαιτερότητες ενδιαφέρουσες για την οπτική γωνία από την οποία εξετάζεται το φαινόμενο της σύνθεσης.

3.1. α' συνθετικό

α' συνθετικό κλιτό, όνομα

Το α' συνθετικό μιας λέξης μπορεί να είναι όνομα, ουσιαστικό ή επίθετο. Από την παραδοσιακή γραμματική θεωρείται ότι, όταν το πρώτο συνθετικό είναι όνομα, το θέμα του στη σύνθεση μένει αμετάβλητο. Ο γενικός κανόνας που αναφέρεται στις γραμματικές της αρχαίας είναι ότι ως α' συνθετικό τίθεται το καθαρό θέμα του ονόματος, και ότι αυτό υπόκειται μόνο σε φωνητικές και όχι σε μορφολογικές μεταβολές. Ως παραδείγματα μεταβολών αναφέρονται⁵ η αποβολή του φωνηεντικού χαρακτήρα του θέματος, όταν και το β' θέμα αρχίζει από φωνήεν, (**κιθαρωδός**), και η έκταση του αρκτικού φωνήεντος του β' θέματος, αν είναι βραχύ (**στρατηγός**).

Σύμφωνα με τον κανόνα αυτό, το α' συνθετικό διατηρεί και στο σύνθετο το φωνηεντικό χαρακτήρα που έχει το θέμα και εκτός του συνθέτου.

Θεωρείται, δηλαδή, ότι τα θέματα των πρωτοκλίτων ονομάτων στη θέση του α' συνθετικού εμφανίζουν χαρακτήρα -α- (η):

(4)

γαϊήοχος, δρεπανηφόρος, άγγελιαφόρος, γενεαλογία, σκιαγράφος, νικηφόρος

ότι τα θέματα των δευτεροκλίτων εμφανίζουν χαρακτήρα -ο-:

(5)

δημογέρων, μυθολογία, ροδοδάκτυλος, δισκοβόλος, γερανομαχία, αύτουργός

και ότι τα φωνηεντόληκτα θέματα των τριτοκλίτων εμφανίζουν χαρακτήρα -ι- ή -υ-:

(6)

πτολίπορθος, ταξίαρχος, Λεξιφάνης, ναυπηγός, Άστυάναξ, βαθύκολπος.

Όμως ο γενικός αυτός κανόνας γνωρίζει σοβαρότατες εξαιρέσεις, καθώς ο αριθμός των λέξεων που δεν τον ακολουθούν είναι μεγάλος.

Σε θέση α' συνθετικού, το θέμα πολλών πρωτοκλίτων και τριτοκλίτων ονομάτων εμφανίζει -ο- στη θέση του χαρακτήρα:

(7)

Πρωτόκλιτα

θυρ-ο-κόπος, μαχαιρ-ο-φόρος, όπλιτ-ο-δρόμος, άμαξ-ο-πληθής, δοξ-ο-μανής

Τριτόκλιτα:

φυσι-ο-λόγος, πιτυ-ο-κάμπτης, νεκυ-ο-μαντεία, όφι-ό-δη-κτος, ύβρι-ο-παθώ, αίμ-ο-σταγής, πατρ-ο-κτόνος, άστρ-ο-νόμος.

Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το θέμα δευτεροκλίτων κυρίως αλλά και τριτοκλίτων ονομάτων, όταν αυτά βρίσκονται σε θέση α' συνθετικού, εμφανίζει -η(-α-) στη θέση του χαρακτήρα:

(8)

Δευτερόκλιτα:

έλαφ-η-βολιών, θανατ-η-φόρος, θαλαμ-η-πόλος, ιερ-α-φόρος, λαιμ-η-τόμος

Τριτόκλιτα:

σταχυ-η-τόμος, λαμπαδ-η-φόρος

Οι εξαιρέσεις του κανόνα που αντιπροσωπεύονται από τα (7), (8) είναι πολυάριθμες τόσο, ώστε δεν θα ήταν υπερβολικό να ισχυριστεί κάποιος ότι η ποσοτική μελέτη του λεξιλογίου των συνθέτων της αρχαίας Ελληνικής θέτει υπό έλεγχο την εγκυρότητα του κανόνα του καθαρού θέματος στο α' συνθετικό⁶.

Οι αποκλίσεις από τον κανόνα του καθαρού θέματος ερμηνεύονται στην παραδοσιακή γραμματική με το νόμο του **αναλογικού σχηματισμού**⁷. Επειδή οι περισσότερες περιπτώσεις απόκλισης αφορούν σε θέματα της α' και γ' κλίσης που εμφανίζουν -ο- στη σύνθεση, θεωρήθηκε ότι δανείζονται το -ο- της β' κλίσης.

Με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή με το επιχείρημα ότι η β' κλίση λειτουργεί ως πρότυπο αναλογικών σχηματισμών, ερμηνεύονται από την παραδοσιακή γραμματική δύο ακόμη περιπτώσεις, στις οποίες επιλέγεται το -ο- ανάμεσα στα δύο συνθετικά:

Όταν το α' συνθετικό είναι επίθετο.

(9)

άκρ-ό-πολις, Θερμ-ο-πύλαι, άξι-ό-νικος

Όταν στη θέση α' συνθετικού βρίσκεται συμφωνόληκτο όνομα της γ' κλίσης και το β' συνθετικό αρχίζει από σύμφωνο.

(10)

φρεν-ο-βλαβής, χθον-ο-τρεφής, χιον-ό-χρως, δελφιν-ο-φόρος, μητρ-ο-κτόνος.

Στην περίπτωση (9) θεωρείται ότι το α' συνθετικό επιλέγει το θέμα του αρσενικού, το οποίο κατά κανόνα ακολουθεί τη β' κλίση, επιλογή που γίνεται ανεξάρτητα από το γένος του β' συνθετικού ή του συνθέτου. Στην

περίπτωση (10) θεωρείται ότι υπάρχει καθαρή αναλογία προς τη β' κλίση.

Και πάλι παραγνώνιζεται το ότι υπάρχουν και κάποια σύνθετα στα οποία το τριτόκλιτο α' συνθετικό δεν εμφανίζει -ο- αλλά -η(-α-), στη θέση του χαρακτήρα, όπως αυτά του (11).

(11)

Ξιφηφόρος, άδηφάγος, θυηχός.

Ενάντια στον κανόνα που ορίζει ότι το πρώτο συνθετικό τίθεται στη μορφή του καθαρού θέματος, τοποθετείται ένας ακόμη κύκλος συνθέτων. Πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες δεν επιλέγεται για τη σύνθεση το θέμα της λέξης αλλά κάποια μορφή από το κλιτικό παράδειγμα. Έτσι συμβαίνει το α' συνθετικό να είναι ακέραιος τύπος λέξης. Τα σύνθετα αυτά η παραδοσιακή γραμματική ονομάζει «νόθα» σύνθετα.

(12)

Έλλησποντος, ναυσικυτός, Διόσδοτος, Διόσκουροι, όδοιπόρος, όρειβάτης, όρεσίβιος, πασιδηλος, νυκτιλαμπής, πυριφλεγής, νουνεχής.

Η συνήθης ερμηνεία για τα «νόθα» σύνθετα είναι ότι η σύνθεση αυτής της μορφής προέρχεται από συχνή συμπαράταξη των λέξεων στο λόγο, ότι δηλαδή δεν έχει τα χαρακτηριστικά της γνήσιας σύνθεσης (εξ ου και ο όρος νόθα), κατα την οποία συνδέονται δύο θέματα για λόγους ανεξάρτητους από τη θέση τους στη σύνταξη. Εδώ απλά συναντώνται συχνά δύο λέξεις και τελικά ενώνονται. Τα "νόθα" σύνθετα, ωστόσο, βεβαιώνουν ότι υπάρχει στην αρχαία Ελληνική μια μορφή σύνθεσης στην οποία το α' συνθετικό δεν είναι θέμα αλλά πλήρης λεξική μορφή.

Τα δεδομένα των (7) - (12) αντιπροσωπεύουν ένα πλήθος περιπτώσεων στις οποίες το α' συνθετικό δεν είναι καθαρό θέμα, αποτελούν, δηλαδή, εξαιρέσεις στον κανόνα της παραδοσιακής γραμματικής περί καθαρού θέματος του α' συνθετικού. Είναι ευνόητο ότι ένας κανόνας με τόσες εξαιρέσεις δεν είναι δυνατόν να περιγράφει επαρκώς ένα φαινόμενο, όποιο και αν είναι αυτό. Επομένως, ο κανόνας που θεωρεί το α' συνθετικό καθαρό θέμα είναι ανεπαρκής για την περιγραφή της σύνθεσης στην αρχαία Ελληνική. Κάτι ακόμη που διαπιστώνεται στα δεδομένα των (7) - (12) είναι μια τάση προς την εμφάνιση του -ο- ανάμεσα στα δύο συνθετικά των συνθέτων λέξεων, ακόμα και όταν αυτό δεν ανήκει στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του θέματος του α' συνθετικού. Είναι φανερό ότι απαιτείται λύση που να διαθέτει περιγραφική επάρκεια μεγαλύτερη από εκείνη των παραδοσιακών κανόνων και να θέτει το ζήτημα της σύνθετης λέξης με τέτοιο τρόπο, ώστε

να εννοεί την εμφάνιση του -ο- ανεξάρτητη από το θέμα του α' συνθετικού.

Προκειμένου να χειριστούμε το ζήτημα του τελικού φωνήεντος του θέματος του α' συνθετικού και την ανάπτυξη ενός φωνήεντος ανάμεσα στα δύο συνθετικά, δύο λύσεις φαίνονται πιθανές :

Η πρώτη λύση είναι να δεχθούμε ότι το α' συνθετικό υφίσταται όχι μόνο φωνολογικές αλλά και μορφολογικές μεταβολές. Σε μια τέτοια ανάλυση, βέβαια, πρέπει να ορίσουμε τις μεταβολές αυτές σε σχέση με τα κλιτικά παραδείγματα των τριών κλίσεων με όρους της μορφολογίας. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να θέσουμε κανόνες οι οποίοι να καλύπτουν όλες τις περιπτώσεις (4) - (12). Είναι φανερό ότι η λύση αυτή δεν είναι οικονομική.

Η δεύτερη λύση είναι να θεωρήσουμε ότι το φωνήεν το οποίο εμφανίζεται ανάμεσα στα συνθετικά μέρη δεν ανήκει στο α' συνθετικό αλλά στο σύνθετο. Βεβαίως δεν είναι άσχετο με το α' συνθετικό, αφού προέρχεται από το χαρακτήρα των φωνηεντολήκτων θεμάτων, με τον οποίο σε πολλές περιπτώσεις ταυτίζεται. Μετεξελίσσεται όμως σε ανεξάρτητο στοιχείο⁸, με φανερή τάση προς το κλιτικό παράδειγμα της β' κλίσης⁹. Το φωνήεν αυτό στην αρχαία Ελληνική συνήθως είναι -ο-, αλλά και -η-(α), -ι-, -υ-, -ε-. Η αυτονομία του συνθετικού φωνήεντος αποδεικνύεται από το γεγονός ότι σε πλήθος περιπτώσεων δεν συμπίπτει με το χαρακτήρα του θέματος.

Η δεύτερη λύση προσφέρει πιο οικονομική περιγραφή, γιατί καλύπτει όλες τις περιπτώσεις συνθέτων, εκτός από αυτές που το α' συνθετικό είναι ολοκληρωμένη λέξη, οι οποίες όμως θεωρούνται διαφορετική περίπτωση¹⁰. Επί πλέον, η λύση της ανεξαρτησίας του φωνήεντος της σύνθεσης έχει το πλεονέκτημα ότι αποκαλύπτει δομική ομοιότητα των συνθέτων της αρχαίας Ελληνικής με τα σύνθετα της νέας Ελληνικής, στα οποία η ύπαρξη ανεξάρτητου από τα συνθετικά φωνήεντος της σύνθεσης θεωρείται βέβαιη¹¹.

Δεχόμεστε, λοιπόν, σύμφωνα με τη δεύτερη λύση ότι στις σύνθετες λέξεις της αρχαίας Ελληνικής, στις οποίες το α' συνθετικό είναι όνομα, υπάρχει συνθετικό φωνήεν ανάμεσα στα συνθετικά, ανεξάρτητο από το θέμα του α' συνθετικού. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η ανεξαρτησία του συνθετικού φωνήεντος επιβεβαιώνεται και από τον τύπο σύνθεσης στον οποίο το α' συνθετικό είναι ρήμα.

α' συνθετικό κλιτό, ρήμα

Η αρχαία Ελληνική σχηματίζει πολλές σύνθετες λέξεις της μορφής [ρήμα+όνομα].

(13)

ἐχέμυθος, φιλόνεικος, φυγόπονος, φερέοικος, φέραλγος, φερεστάφυλος, δοκησίσοφος, κρυψίνους, ρηξικέλευθος, κωλυσίδειπνος.

Τα σύνθετα του τύπου αυτού είναι χαρακτηριστικά της γλώσσας των ομηρικών επών ιδιαίτερα, θεωρούνται δε προγενέστερα από εκείνα του τύπου [όνομα+ρήμα]¹². Δεν εμφανίζονται όμως τόσο συχνά σε μεταγενέστερες φάσεις της γλώσσας. Για τη μορφή του α' συνθετικού έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις. Πολλοί αναγνωρίζουν σ' αυτό προστακτική, βασιζόμενοι σε περιπτώσεις όπως **ἐχέφρων, φερέοικος**, στις οποίες το α' συνθετικό θυμίζει τύπους της προστακτικής των ρημάτων (**ἔχε, φέρε**). Άλλοι θεωρούν το α' συνθετικό ονοματικό και όχι ρηματικό θέμα, βασιζόμενοι σε περιπτώσεις όπως **δοκησίσοφος, κωλυσίδειπνος**, στις οποίες το α' συνθετικό θυμίζει το θέμα παραγώγων ονομάτων (**δόκησις, κώλυσις**). Επικρατέστερη όμως είναι η άποψη ότι το α' συνθετικό είναι ρηματικό θέμα.

Εδώ δεχόμαστε την άποψη ότι πρόκειται για ρηματικό θέμα, δηλαδή ρηματικό τύπο χωρίς κλιτικό μόρφημα. Τα φωνήεντα -ε-, -ι-, τα οποία εμφανίζονται στο τέλος του α' συνθετικού αναλύονται, όχι ως μέρος του θέματος, αλλά ως μορφολογικά στοιχεία που εξυπηρετούν τη σύνθεση, κατ' επέκταση της ανάλυσης περί ανεξάρτητου συνθετικού φωνήεντος που προτάθηκε προηγουμένως. Με τον τρόπο αυτό τα σύνθετα με ρηματικό α' συνθετικό ακολουθούν τον ίδιο τρόπο σχηματισμού με εκείνα που έχουν όνομα στο α' συνθετικό, ο οποίος περιγράφεται από τον τύπο (14).

(14)

[θέμα+συνθετικό φωνήεν+θέμα].

α' συνθετικό άκλιτο

Το α' συνθετικό μπορεί να είναι επίσης άκλιτη λέξη, επίρρημα, πρόθεση ή αχώριστο μόριο.

(15)

Επίρρημα

άνωφερής, εύγενής, χαμερπής

Πρόθεση

εισάγω, έπιτίθημι, σύντροφος, ανάλογος

Αχώριστο μόριο

άλυτος, δυσάλωτος, άχανής, ήμίθεος

3.2. β' συνθετικό

β' συνθετικό κλιτό, όνομα

Όταν το β' συνθετικό είναι όνομα, υπάρχει περίπτωση να μην υφίσταται μορφολογικές αλλαγές.

(16)

άστυάναξ, ψευδάγγελος, εύδαίμων, ρίψασπις, πολυποίκιλος, άγνωστος.

Είναι όμως αρκετά συχνή και η περίπτωση να αποκτάει στα πλαίσια της σύνθεσης διαφορετική μορφή απ' αυτή που έχει ως ανεξάρτητη λέξη.

(17)

πρόθυρον, πολυμήχανος, όμογάστριος, πολυπράγμων, άκτημων, έναλιος.

Οι συχνές μορφολογικές αλλαγές του ονοματικού β' συνθετικού στην αρχαία Ελληνική δεν επιτρέπουν τη διατύπωση κανόνα για διατήρηση της μορφής του β' συνθετικού με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά που έχει εκτός του συνθέτου (γένος, κλίση, γραμματική κατηγορία). Αυτό γιατί τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ονοματικού β' συνθετικού συχνά αλλάζουν και τη θέση τους παίρνουν χαρακτηριστικά τα οποία εξαρτώνται από τη μορφή του συνθέτου. Οι αλλαγές μάλιστα μπορεί να είναι τόσο ισχυρές, ώστε με ενδεχόμενη απομάκρυνση του β' συνθετικού από το σύνθετο, προκύπτει αντιγραμματικός τύπος, όπως, π.χ., τα *μήχανος, *πράγμων, *κτήμων, *άλιος του (17).

Η ιδιαιτερότητα αυτή οδηγεί στο πολύ χαρακτηριστικό για την Ελληνική συμπέρασμα, ότι ορισμένες ονοματικές μορφές συναντώνται μόνο στη σύνθεση, χωρίς να έχουν αυτόνομη χρήση στο λόγο. Στο συμπέρασμα αυτό θα επανέλθουμε.

β' συνθετικό κλιτό, ρήμα

Το ρήμα σε θέση β' συνθετικού εμφανίζεται με δύο τύπους : 1. Σε κανονική ρηματική μορφή και 2. σε μορφή παραγώγου, ρηματικού ουσιαστικού ή επιθέτου.

1. Ως Ρήμα συνδέεται κυρίως με άκλιτα μέρη του λόγου και κατ' εξοχήν με προθέσεις.

(18)

συγγράφω, ύπακούω, παραλαμβάνω

Η σύνθεση πρόθεσης-ρήματος είναι ιδιαίτερα παραγωγικός τύπος στην αρχαία Ελληνική.

Σ' αυτή την περίοδο ο τύπος [όνομα+ρήμα(χωρίς αλλαγή στα μορφο-

λογικά χαρακτηριστικά του ρήματος)] είναι σπάνιος και τα λίγα δείγματα αυτής της μορφής εμφανίζονται στο τέλος της περιόδου.

(19)

βιοπαλαίω, ἀμπελοτέμνω, κακογράφω

Αντίθετα, στον τύπο [όνομα+ρήμα] συνήθως το ρήμα εμφανίζεται με μορφολογικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα που έχει εκτός σύνθεσης.

(20)

σκιαμαχέω, ὕβριοπαθῶ, στρατηγῶ, συκοφαντῶ, καλλιγραφῶ

Σύνθετα της μορφής του (20) ερμηνεύονται από την παραδοσιακή γραμματική¹³ ως «παρασύνθετα», δηλαδή λέξεις παράγωγες από άλλες σύνθετες μορφές, οι οποίες προηγούνται στη διαδικασία της σύνθεσης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα ονοματικά σύνθετα **στρατηγός, συκοφάντης, καλλιγραφία** θεωρείται ότι προηγήθηκαν στο σχηματισμό και ότι απ' αυτά παρήχθησαν στη συνέχεια τα ρήματα του (20)¹⁴.

2. Με ρηματικό παράγωγο ως β' συνθετικό συμβαίνει πολύ συχνά να σχηματίζεται σύνθετο που ανήκει στην κατηγορία του ουσιαστικού ή του επιθέτου. Ο τύπος αυτός αντιπροσωπεύει μια από τις παραγωγικότερες περιπτώσεις σύνθεσης στην αρχαία Ελληνική (όπως και στις μεταγενέστερες περιόδους της γλώσσας).

(21)

χέρνιψ, παιδοτρίβης, νέηλυς, ἐλαφηβόλος, πυρφόρος, Λωτοφάγος, ὄδοιπóρος, ἐπίμαχος, συνήγορος, περίπολος, αὐτουργός, ἀργυραμοιβός, συνεργός, αὐτάρεσκος, παιδονόμος, διχοτόμος, γυμνασιάρχης, ὄλυμπιονίκης, μυροπώλης, ἐπισφαλής, ἀνωφερής, νεφροσκεπής, ἠδυπαθής, πυριφλεγής, πυρίκαιστος, παλαίφατος, πολυδάκρυτος, ἀθέατος, ἀμέτρητος

Στην περίπτωση που αντιπροσωπεύεται από το (21) το ρηματικό θέμα συνδέεται συνήθως με ορισμένα παραγωγικά επιθήματα τα οποία πραγματώνουν την ονοματοποίηση του ρηματικού θέματος. Μερικά από τα πιο συχνά εμφανιζόμενα αναφέρονται στο (22).

(22)

- της: νεφεληγέρετης, αἰθρηγενέτης, ἀστυβοώτης
- εуз: πατροφονεύς, ἀμφιφορεὺς
- σις: διάβρωσις, ὑπόσχεσις
- μων: ἀνοήμων, πολυτήμων

Εἶναι σημαντικό για την περαιτέρω ανάλυση να παρατηρήσουμε ότι το

φαινόμενο των μορφολογικών αλλαγών του β' συνθετικού είναι στην περίπτωση της ρηματικής σύνθεσης ιδιαίτερα έντονο. Οι μορφολογικές αλλαγές μάλιστα ανεξαρτήτως του πόσο είναι ισχυρές¹⁵, είναι πάντα τέτοιου τύπου, ώστε δεν επιτρέπεται στο β' συνθετικό να χρησιμοποιηθεί ως ανεξάρτητη λέξη (π.χ., *φόρος, *φάγος, *βόλος, *σκεπής, *παθής κ.λπ.). Αυτό οδηγεί στην υπόθεση ότι τέτοιου είδους λεξικές μορφές παράγονται μέσα στη διαδικασία της σύνθεσης ή για τη διαδικασία της σύνθεσης και όχι από τους γενικούς παραγωγικούς νόμους του γλωσσικού συστήματος.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι ισχυρές μορφολογικές αλλαγές συμβαίνουν και στην περίπτωση που το β' συνθετικό είναι όνομα, όπως προηγουμένως έχει σχολιασθεί. Μπορούμε, λοιπόν, να διατυπώσουμε το εξής γενικότερο συμπέρασμα : Όταν το β' συνθετικό είναι λέξη κλιτή, όνομα ή ρήμα, πολύ συχνά μέσα στο σύνθετο αποκτάει μορφή διαφορετική απ' αυτή που έχει ως ανεξάρτητη λέξη (βλ. και κεφ.6).

β' συνθετικό άκλιτο

Το β' συνθετικό δεν είναι ποτέ άκλιτη λέξη, όταν το α' συνθετικό είναι λέξη κλιτή. Μόνον εάν το α' συνθετικό είναι λέξη άκλιτη, μπορεί και το β' συνθετικό να είναι άκλιτο.

(23)

έκπαλαι, υπεράνω, εξαίφνης, ένδεκα.

4. Η σύνθεση στη μεσαιωνική Ελληνική

Η μελέτη της Ελληνικής γλώσσας στην εποχή του μεσαίωνα δεν είναι εύκολη. Αυτό, σύμφωνα με τον Browning (1995), συμβαίνει γιατί από μια μεγάλη περίοδο (8ος-11ος αι.) υπάρχουν ελάχιστα δείγματα λόγου, καθώς «ελάχιστα έργα γράφτηκαν και ακόμα λιγότερα διασώθηκαν». Από το σύνολο των κειμένων που σώζονται τα άξια μελέτης είναι σχεδόν αποκλειστικά τα λογοτεχνικά κείμενα, γιατί η καθαρολόγος γλώσσα των επισήμων κειμένων δεν παρακολουθεί τις εξελίξεις του γλωσσικού συστήματος. Εξάλλου, «η μελέτη της γλώσσας της βυζαντινής λογοτεχνίας εμποδίζεται από τη σπανιότητα των περιγραφικών γραμματικών ή των λεξικών για μεμονωμένους συγγραφείς ή κείμενα».

Παρ' όλο που στη γλώσσα κατά την περίοδο αυτή συντελέστηκαν συστηματικές αλλαγές, στο φαινόμενο της σύνθεσης δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις από την προηγούμενη περίοδο. Δεν συμπεραίνου-

με, για παράδειγμα, την εμφάνιση νέων τύπων στις σύνθετες λέξεις. Εμφανίζεται μόνο ένας νέος τύπος ([ρήμα+ρήμα]), ο οποίος όμως είναι ελάχιστα παραγωγικός, ενώ δεν εγκαταλείπεται κανένας από τους υπάρχοντες. Όλοι οι τύποι συνθέτων λέξεων της αρχαίας Ελληνικής εξακολουθούν να είναι παραγωγικοί. Το σύνολο των αλλαγών στη σύνθεση κατά την περίοδο αυτή έγκειται σε γενικές γραμμές στην αύξηση ή τη μείωση της παραγωγικότητας ορισμένων τύπων.

Πιο συγκεκριμένα:

1. Ο τύπος [όνομα+όνομα], που παράγει ολιγάριθμα δείγματα στην αρχαία και την κοινή, γίνεται παραγωγικότερος σ' αυτή την περίοδο.

(24)

εισοδοέξοδος, ανδρογέννος, τοξοφάρετρον, πρασινοβένετος, αριστόδειπνον.

2. Τα σύνθετα του τύπου [ρήμα+όνομα], τα οποία στην αρχαία γλώσσα είναι πάρα πολλά, εξακολουθούν να σχηματίζονται σε ευρεία κλίμακα.

(25)

γλειφομελούσα, σβηνοκάνδηλας, σχιζοχάρτης, κοφόρρινος, σπαταλοκρομμύδης.

3. Ο τύπος [όνομα+ρήμα], που στην αρχαία γλώσσα δεν παράγει πολλά σύνθετα, αρχίζει να γίνεται πιο παραγωγικός.

(26)

ψυχοκρατώ, ρουχολογώ, λογομαχώ, λυκοκαυκαλιάζω, γλυκοκοιτάζω, φευτοζώ, μυροσκορπίζω, δαιμονογυρεύω, λογισμομαχώ¹⁶.

4. Τα περισσότερα σύνθετα και σ' αυτή την περίοδο είναι του τύπου [όνομα+ρηματικό παράγωγο]. Η μορφή αυτή σύνθεσης και στη μεσαιωνική Ελληνική είναι ιδιαίτερα παραγωγική.

(27)

σφυρηλάτημα, ακροπύργωμα, γλυκόσταμα, ροδόσταμα, καρδιοφλόγιστος, ζηλοφθονία, καρδιογνώστης, δολοσυκοφαντία, συχνοαναστέναμα, λαμπροχρωματισμένος, λαμπροσαρωματωμένος, ηλιογεννημένος, φτωχολογία, αρχοντολόγι.

5. Ένας νέος τύπος εμφανίζεται προς το τέλος αυτής της περιόδου. Πρόκειται για τη σύνθεση ρήματος με ρήμα (π.χ., κλειθογυρίζω), που διατηρείται και στη νέα Ελληνική. Πάντως ο τύπος αυτός είναι ελάχιστα παραγωγικός¹⁷.

Γενικά στην περίοδο του μεσαίωνα παρατηρείται και στη σύνθεση η γενικότερη τάση της Ελληνικής γλώσσας προς τη μορφολογική εξομάλυνση

δια μέσου των αναλογικών σχηματισμών. Η σύνθεση λέξεων διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά που είχε και στην αρχαία, παραμένει δε μια από τις κύριες πηγές ανανέωσης του λεξιλογίου της Ελληνικής.

5. Η σύνθεση στη νέα Ελληνική

Η σύνθεση στη νέα Ελληνική δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφορές σε σχέση με τις δύο προηγούμενες περιόδους, πράγμα που σημαίνει ότι το τυπικό παραγωγής συνθέτων λέξεων είναι στην ουσία κοινό σε όλες τις περιόδους τη Ελληνικής: δύο θέματα κλιτών λέξεων ή μια άκλιτη λέξη και το θέμα μιας κλιτής ενώνονται κάτω από ένα τόνο, ώστε να σχηματίσουν μία μονάδα από άποψη φωνολογική, μορφολογική και συντακτική. Έτσι οι γενικοί τύποι του (1) [κλιτό + κλιτό], [άκλιτο + κλιτό], [άκλιτο + άκλιτο], οι οποίοι συναντώνται στη σύνθεση της αρχαίας Ελληνικής και συνεχίζονται στη μεσαιωνική Ελληνική, ισχύουν και για τη νέα Ελληνική. Φυσικά εντοπίζονται και ορισμένες διαφορές ως αναγκαία συνέπεια μιας μακραίωνης ιστορίας. Άλλωστε το στοιχείο της ποικιλίας είναι εγγενές στη γλώσσα τόσο σε διαχρονικό όσο και σε συγχρονικό επίπεδο. Στη σύνθεση όμως οι όποιες διαφορές διαπιστώνονται από διαχρονική άποψη δεν αφορούν στο σύνολο του φαινομένου αλλά σε επιμέρους περιπτώσεις.

Έτσι το πρότυπο ταξινομικής περιγραφής των συνθέτων το οποίο βασίζεται στην ιδιότητα της κλιτικότητας της λέξης σε σχέση με τη γραμματική κατηγορία και χρησιμοποιείται από τον Τζάρτζανο(1972) για την περιγραφή των συνθέτων της αρχαίας Ελληνικής, χρησιμοποιείται και από τον Τριανταφυλλίδη(1941) για τα σύνθετα της νέας Ελληνικής¹⁸. Το περιεχόμενο της παραδοσιακής γραμματικής θεωρείται γνωστό και για τη νέα Ελληνική. Για το λόγο αυτό, αναφέρουμε μόνο ορισμένα παραδείγματα αντιπροσωπευτικά των βασικών τύπων συνθέτων:

(27)

α' συνθετικό κλιτό :

1. όνωμα: νυχτολούλουδο, αλαφροΐσκιωτος, ασπρόμαντρος, ψυχολόγος, ηλεκτρόλυση, ηλιοβασίλεμα, αρθρογραφώ, Χριστούγεννα, ορειβάτης.

2. ρήμα : φιλαλήθης, δοσίλογος, ανοιγοκλείνω.

α' συνθετικό άκλιτο: κρυφακούω, ξαναφεύγω, συγχρορωτώ, προσπέρασμα, εισάγω, καταφέρνω, διακρίνω, ανόμοιος.

β' συνθετικό κλιτό:

1. όνομα: ψευδαίσθηση, θερμοπληξία, καλόμοιρος, στενόμακρος, καταγάλανος, αντάξιος.

2. ρήμα: σημαιοστολίζω, θαλασσοδέρνομαι, ιχνογραφώ, κληροδοτώ, οργανοπαίχτης, θαλασσομάχος, ρασοφόρος, ηλιοκαμένος, θεοφοβούμενος, μαρμαρόχτιστος, μπαινοβγαίνω.

β' συνθετικό άκλιτο : ολόγυρα, πρόπερσι, κατάντικρον.

Από τα παραδείγματα του (28) είναι εύκολο να επιβεβαιώσουμε ότι οι τύποι σχηματισμού συνθέτων είναι κοινοί για την αρχαία, τη μεσαιωνική και τη νέα Ελληνική. Από αυτό συνάγεται ότι το φαινόμενο της σύνθεσης διατηρεί σε όλες τις περιόδους της Ελληνικής σταθερά τα βασικά του χαρακτηριστικά. Είναι αξιοσημείωτο με πόσο αργό ρυθμό συντελούνται οι όποιες αλλαγές. Για να διαπιστώσουμε διαφορετικά χαρακτηριστικά στα σύνθετα διαφορετικών περιόδων της Ελληνικής δεν συγκρίνουμε τη Μεσαιωνική με την αρχαία ή τη νέα, αλλά την αρχαία με τη νέα Ελληνική.

Ως προς τη σύνθεση η νέα Ελληνική διαφοροποιείται από την αρχαία στα εξής σημεία :

1. Δύο τύποι σχηματισμού συνθέτων της αρχαίας δεν είναι με τον ίδιο τρόπο παραγωγικοί στη νέα Ελληνική : α) Τα σύνθετα με κλιτικό επίθημα στο α' συνθετικό (π.χ., **νοκτιλαμπής**, **Ἑλλήσποντος**) και β) τα σύνθετα του τύπου [ρήμα+όνομα] (π.χ., **ἐχέφρων**). Ωστόσο, υπάρχουν στη νέα Ελληνική κάποια δείγματα και από τους δύο τύπους : Τα σύνθετα του τύπου *Χριστούγεννα*, *Πανεπιστημιούπολη* έχουν εμφανέστατα κλίση στο εσωτερικό, ενώ λέξεις όπως *οδοιπόρος*, *ορειβάτης* βρίσκονται σε ευρεία χρήση και πιθανόν κατανοούνται ως σύνθετες¹⁹. Συνεπώς, ο τύπος συνθετής λέξης με κλίση στο εσωτερικό δεν έχει εντελώς χαθεί. Το ίδιο συμβαίνει και με την περίπτωση κατά την οποία μέσα στο σύνθετο το ρήμα προηγείται του ονόματος. Υπάρχουν κάποια σύγχρονα δείγματα (*φιλαλήθης*, *φιλόζωος*, *δοσίλογος*) και σίγουρα είναι κατανοητοί από τον ομιλητή ως σύνθετες λέξεις προγενέστεροι σχηματισμοί (π.χ., *φερέοικος*, *εχέφρων*, *ρίψασπις*), με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι οι λέξεις που συντίθενται δεν έχουν αλλάξει σημασία.

2. Έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες αλλαγές σε σχέση με τις προθέσεις της αρχαίας, οι οποίες επηρεάζουν και την εικόνα της σύνθεσης ρήματος ή ονόματος με πρόθεση. Πολλές από τις προθέσεις της αρχαίας γλώσσας έχουν χάσει την αυτονομία τους στο λόγο. Παράδειγμα οι *υπό*, *ανά*, *διά*, *εις*, *εκ*, *μετά*, οι οποίες πλέον χρησιμοποιούνται ως ανεξάρτητες λέξεις μόνο σε στερεότυπες εκφράσεις (*ανά τον κόσμο*, *υπό σκιάν*, *διά μέσον*).

Έτσι κάποιοι μελετητές²¹ τις θεωρούν πλέον προθήματα²¹. Κατ' αυτούς ο τύπος [πρόθεση αρχαίας + ρήμα] δεν αποτελεί στη νέα Ελληνική τύπο σύνθεσης, αφού δεν εμπλέκονται δύο ανεξάρτητες λέξεις, αλλά τύπο παραγωγής με προθηματοποίηση.

(Το επιχείρημα της έλλειψης αυτονομίας των προθέσεων είναι ισχυρό. Διατηρώ όμως κάποιες επιφυλάξεις για το αν οι προθέσεις μπορούν να χαρακτηριστούν επιθήματα, για τους εξής κυρίως λόγους : α) Οι στερεότυπες εκφράσεις στις οποίες οι προθέσεις εμφανίζονται στο λόγο ως ανεξάρτητες μορφές είναι πολλές και χρησιμοποιούνται ευρύτατα. Άρα ο ομιλητής αναγνωρίζει, και ενδεχομένως χρησιμοποιεί, φράσεις με την πρόθεση ως ανεξάρτητο στοιχείο. β) Ειδικά για την Ελληνική σύνθεση, όπου οι λέξεις αλλάζουν μορφές μέσα στο σύνθετο, η ανεξάρτητη χρήση δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αναγνώριση ενός λεξικού στοιχείου μέσα στο σύνθετο. Πλήθος μορφών που παραγονται για τη σύνθεση, παράδειγμα η πλειοψηφία των ρηματικών παραγώγων αλλά και πολλοί ονομαστικοί τύποι, δεν χρησιμοποιούνται ανεξάρτητα στο λόγο (*φάγος, *μάχος, *φόρος, *τυχος, *καίρι). γ) Αν με την ίδια λογική τα στοιχεία αυτά χαρακτηριστούν επιθήματα και οι προθέσεις προθήματα, τότε λέξεις όπως *αδιάφορος*, *ασύμφορος*, *άτυχος* μένουν στην ουσία χωρίς θέμα, πράγμα που αντίκειται σε βασικούς μορφολογικούς νόμους της Ελληνικής. Επομένως, η ανάλυση που θεωρεί προθήματα ή επιθήματα τις μη ανεξάρτητες μορφές που εμφανίζονται στα σύνθετα δημιουργεί προβλήματα στην Ελληνική. δ) Επί πλέον, υπέρ της λεξικής ταυτότητας των προθέσεων συνηγορεί η άποψη του Browning (1995), ο οποίος ισχυρίζεται ότι η γλωσσική μορφή των κειμένων της εκκλησίας επηρεάζει τους ομιλητές της Ελληνικής και δημιουργεί μια αντίληψη για τη γλώσσα, επομένως και για τη λέξη, που ενέχει το στοιχείο της διαχρονικότητας. Ίσως αυτός είναι ένας από τους λόγους που επιτρέπουν στους ομιλητές της Ελληνικής να μπορούν ν' αναγνωρίζουν, ανεξάρτητα από την εκπαίδευσή τους, λέξεις που δεν χρησιμοποιούν στην καθημερινή ομιλία. Υποθέτω ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει και με τις προθέσεις, αναγνωρίζονται παρότι δεν χρησιμοποιούνται.

Για τους παραπάνω λόγους αμφιβάλλω αν οι προθέσεις που προέρχονται από την αρχαία μπορούν να χαρακτηριστούν προθήματα. Έστω και αν υπάρχουν στοιχεία που μαρτυρούν μία διαδικασία γραμματικοποίησης²², αυτή δεν έχει ακόμη πλήρως συντελεστεί. Επειδή όμως κανείς δεν μπορεί να προβλέψει την πορεία εξέλιξης ενός γλωσσικού στοιχείου, θεω-

ρώ ότι αν ο τύπος [πρόθεση+ρήμα] χαρακτηριστεί τύπος σύνθεσης για την αρχαία Ελληνική, ο ίδιος χαρακτηρισμός πρέπει να ακολουθηθεί και για τη νέα Ελληνική).

3. Η νέα Ελληνική διαθέτει ένα τύπο συνθέτων που δεν μαρτυρείται στην αρχαία. Τα πρώτα δείγματά του εμφανίζονται με τη διαμόρφωση της νέας Ελληνικής. Είναι τα σύνθετα της μορφής [ρήμα+ρήμα] (μπαινοβγαίνω, τρωγοπίνω, ανοιγοκλείνω), τα οποία όμως είναι εξαιρετικά ολιγάριθμα.

4. Η νέα Ελληνική έχει καθιερώσει στη σύνθεση το -ο- στη θέση του συνθετικού φωνήεντος. Το -ο- εμφανίζεται στη συντριπτική πλειοψηφία των συνθέτων και μόνο σποραδικά εμφανίζονται άλλα φωνήεντα (αγγελιαφόρος, αδηφάγος, βαρουνιώτης), τα οποία ερμηνεύονται ως κατάλοιπα από την αρχαία Ελληνική²³. Για τη νέα Ελληνική συνθετικό φωνήεν θεωρείται μόνο το -ο-.

6. Χαρακτηριστικά της σύνθεσης στην Ελληνική

Έχει γίνει φανερό από την μέχρι εδώ ανάλυση ότι το φαινόμενο της σύνθεσης λέξεων δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες ιδιομορφίες στις τρεις περιόδους της ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας. Αντιθέτως, διατηρεί κάποια σταθερά χαρακτηριστικά που το ορίζουν διαχρονικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

1. Μονολεκτική σύνθεση

Η Ελληνική έχει την ιδιότητα να δημιουργεί μονολεκτικά σύνθετα, δηλαδή να ενώνει δύο λέξεις σε μία στεγάζοντάς τες κάτω από τον ίδιο τόνο.

2. Αναλλοίωτες λέξεις

Πολλές από τις λέξεις που σχηματίστηκαν με τον τρόπο αυτό στην αρχαία Ελληνική έχουν διατηρηθεί αναλλοίωτες στη μορφή τους μέχρι σήμερα (βλ. παραδείγματα (1) - (20)).

3. Δομικό σχήμα

Κι αν όμως κάποιες λέξεις άλλαξαν μορφή ή σημασία, το δομικό σχήμα παραγωγής συνθέτων της Ελληνικής είναι το ίδιο σε όλη την ιστορία της γλώσσας: **[Θέμα+συνθ.φωνήεν+Θέμα]**

4. Συνθετικό φωνήεν

Το φωνήεν της σύνθεσης δεν αναφέρεται συνήθως στις γραμματικές της αρχαίας Ελληνικής. Όπως όμως φάνηκε από την ανάλυση συνθέτων στο

κεφ. 3, ο κανόνας που δεν δέχεται συνθετικό φωνήεν ανεξάρτητο από το θέμα του α' συνθετικού αποδεικνύεται ανεπαρκής. Πολλές περιπτώσεις συνθέτων βεβαιώνουν ότι το συνθετικό φωνήεν υπήρχε και στην αρχαία Ελληνική. Η μόνη διαφορά με τη νέα Ελληνική είναι ότι υπήρχε μεγαλύτερη ποικιλία φωνηέντων στη θέση αυτή, ενώ στη νέα Ελληνική χρησιμοποιείται σχεδόν μόνο το -ο-. Πρέπει, ωστόσο, να υπογραμμίσουμε ότι μία τάση αναλογικών σχηματισμών προς το παράδειγμα των δευτεροκλίτων θεμάτων, των οποίων το -ο- αποτελεί χαρακτηριστικό, διαπιστώνεται και στην αρχαία.

5. Ισχυρές μορφολογικές αλλαγές

Στο πλαίσιο της σύνθεσης συμβαίνουν ισχυρές μορφολογικές αλλαγές κυρίως στο β' συνθετικό.

6. Λεξικές μορφές ειδικά για τη σύνθεση

Οι παράγωγες μορφές του β' συνθετικού πολύ συχνά δεν έχουν ανεξάρτητη εμφάνιση στο λόγο, οπότε είναι πιθανόν να σχηματίζονται ειδικά για τη σύνθεση.

(Με την άποψη ότι ορισμένες μορφές σχηματίζονται ειδικά για τη σύνθεση βρίσκει ερμηνεία μια περίπτωση που αποτελεί πεδίο προβληματισμού για τη σύνθεση στη νέα Ελληνική. Πρόκειται για τα β' συνθετικά παράγωγα ρημάτων που δεν εμφανίζονται ως ανεξάρτητες μορφές : π.χ. *λόγος, *φόρος, *μάχος, *κόπος, *γενής, *τελής κλπ. Η έλλειψη αυτονομίας των θεμάτων αυτών χρησιμοποιήθηκε σαν επιχείρημα για τον χαρακτηρισμό τους ως δεσμευμένα θέματα, ψευδοθέματα, επιθηματικά στοιχεία, επιθήματα²⁴. Η περίπτωση αυτή σύνθεσης της νέας Ελληνικής ερμηνεύεται πληρέστερα αν ενταχθεί στα σταθερά χαρακτηριστικά της σύνθεσης. Κατ' αρχάς η ανάλυση των παραπάνω θεμάτων ως επιθημάτων δημιουργεί ένα σοβαρό πρόβλημα στη μορφολογία της Ελληνικής που απαιτεί κάθε κλιτή λέξη να έχει θέμα. Αν θεωρηθεί, για παράδειγμα, το -λογία επίθημα και το ανα- πρόθημα, η λέξη αναλογία θα πρέπει, σύμφωνα με την άποψη αυτή, να αναλυθεί χωρίς θέμα, όπως προαναφέρθηκε. Όμως τέτοια ανάλυση αντίκειται στους μορφολογικούς νόμους της Ελληνικής.

Ένα ακόμη σοβαρό επιχείρημα ενάντια στο χαρακτηρισμό των εν λόγω θεμάτων ως επιθημάτων προκύπτει από τη διαχρονική μελέτη τους η οποία οδηγεί στη διαπίστωση ότι αυτά τα θέματα ουδέποτε υπήρξαν ανεξάρτητες μορφές, επομένως δεν πρόκειται για γραμματικοποίηση. Θα μπορούσε κανείς βέβαια να επιχειρηματολογήσει για τη γραμματικοποίηση, ορισμένων τέτοιων θεμάτων, όπως π.χ. των -ούχος, -ηλάτης. Αλλά είναι και σ' αυτή

την περίπτωση αμφίβολο αν τα πολιούχος, στρατηλάτης γίνονται αντιληπτά ως παράγωγα από τον σύγχρονο ομιλητή και όχι ως σύνθετα.

Για τους παραπάνω λόγους θεωρείται απλούστερη και οικονομικότερη λύση να θεωρήσουμε τα *λόγος, *φόρος, *μάχος, *κόπος, *γενής, *τελής θέματα και όχι επιθήματα και να δεχθούμε ότι η Ελληνική παράγει λεξικές μορφές ειδικά για τη σύνθεση, οι οποίες δεν συναντώνται αυτόνομες στο λόγο²⁵. Το στοιχείο αυτό, αφού τεκμηριώνεται και από συγχρονικά και από διαχρονικά δεδομένα, είναι ένα από τα σταθερά χαρακτηριστικά της σύνθεσης σε όλη την ιστορία της γλώσσας).

7. Γενικά συμπεράσματα

Από τη συγκριτική μελέτη των συνθέτων στις τρεις περιόδους της Ελληνικής, καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα :

1. Τα σύνθετα της Ελληνικής είναι μονολεκτικά και τα δύο συνθετικά συνδέονται με ένα φωνήεν που εξυπηρετεί τη σύνθεση.

2. Η σύνθεση στην Ελληνική δεν είναι παράθεση λέξεων. Έχει ισχυρά μορφολογικό χαρακτήρα που επηρεάζει τη μορφή και των δύο συνθετικών.

3. Η Ελληνική γλώσσα σχηματίζει λεξικές μορφές ειδικά για σύνθεση και αυτές είναι διαφορετικές μορφολογικά από τις αντίστοιχες ανεξάρτητες λέξεις.

4. Το φαινόμενο της σύνθεσης στην Ελληνική δεν έχει αλλάξει ως προς τα βασικά του χαρακτηριστικά σε όλη την ιστορία της γλώσσας.

Αντί επιλόγου...

Browning (1995), σελ. 12 - 13.

«Με αυτή την αδιάκοπη συνέχεια, που διαρκεί πάνω από τρισήμισι χιλιετίδες, ίσως να σχετίζεται και η βραδύτητα αλλαγής της Ελληνικής γλώσσας. Ακόμα και σήμερα αναγνωρίζουμε ότι πρόκειται για την ίδια γλώσσα στην οποία γράφτηκαν τα ομηρικά έπη μάλλον γύρω στα 700π.Χ.(...) Η συνέχεια του λεξιλογικού της αποθέματος είναι εντυπωσιακή (...) Και παρά το γεγονός ότι υπήρξαν πολλές ανακατατάξεις των μορφολογικών σχημάτων, υπήρξε και μεγάλη συνοχή. Έτσι τα Ελληνικά αποτελούν, ακόμα και σήμερα, αρκετά εμφανώς ένα αρχαϊκό, ινδοευρωπαϊκό

τύπο γλώσσας, όπως τα Λατινικά ή τα Ρωσικά, και όχι μια σύγχρονη αναλυτική γλώσσα, όπως τα Αγγλικά ή τα Περσικά. (...) Τα πρωιμότερα στάδια της γλώσσας είναι προσιτά στους ομιλητές μεταγενεστέρων φάσεων κατά έναν τρόπο που δεν είναι τα Αγγλοσαξονικά ή ακόμα και τα Μεσαιωνικά Αγγλικά στους ομιλητές της σύγχρονης Αγγλικής γλώσσας. (...) Η ανικανότητα να μιλήσει ή να γράψει κανείς μια συγκεκριμένη γλωσσική μορφή δεν συνεπάγεται αναγκαστικά και ανικανότητα ως προς την κατανόησή της.»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αριστοτέλης, Περί ερμηνείας, 16α, 19-22: "Όνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἧς μὴδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κενωρισμένον. ἐν γὰρ τῷ Κάλλιππος τὸ ἵππος οὐδὲν καθ' αὐτὸ σημαίνει, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ τῷ καλὸς ἵππος.
2. Τα οποία όμως εξαιρεί από τη μελέτη του, «ως ανήκοντα εις τα παράγωγα».
3. Αριστοτέλης, Ρητορική, 1406α, 35. Τοῖς διπλοῖς = συνθέτοις ὀνόμασιν.
4. Η ταξινόμηση αυτή αναφέρεται στον Τζάρτζανο(1972), και λεπτομερέστατα στον Τσερέπη(1902).
5. Τζάρτζανος(1972), Τσερέπης(1902).
6. Η άποψη βασίζεται στην καταγραφή και τα ποσοστά που δίνει ο Τσερέπης(1902).
7. Σχετικά με το νόμο του αναλογικού σχηματισμού βλ. Lehmann (1992).
8. Για τα πιθανά στάδια εξέλιξης προς την αυτονομία του συνθετικού φωνήεντος βλ. Ράλλη-Ραυτοπούλου(1998).
9. Για την σταδιακή κυριαρχία του κλιτικού παραδείγματος της β' κλίσης στην Ελληνική, βλ. Chantraine (1990).
10. Σχετικά με το ζήτημα των λέξεων με κλίση στο εσωτερικό, βλ. Ραυτοπούλου (1999).
11. Βλ. Τριανταφυλλίδης (1941), Ράλλη (1988, 92), Κλαίρης - Μπαμπινιώτης (1996).
12. Στον Όμηρο τα σύνθετα του τύπου [ρήμα+ὄνομα] είναι περίπου ὅσα και του τύπου [ὄνομα+ρήμα]. Εκτεταμένη αναφορά στα σύνθετα αυτού του τύπου στον Τσερέπη (1902), όπου και εκτενής βιβλιογραφία.
13. Τσερέπης (1902)
14. Εδώ δεν γίνεται ειδική αναφορά στην μετά τη σύνθεση παραγωγή για λόγους απλούστευσης και συντομίας. Εξάλλου από την οπτική γωνία που υιοθετείται για το ζήτημα της σύνθεσης, η «παρασύνθεση» δεν προσφέρει κανένα καινούριο στοιχείο.
15. Με τον όρο ισχυρές μορφολογικές αλλαγές εννοώ αυτές που επηρεάζουν τη μορ-

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- φή του θέματος, π.χ. η προσθήκη επιθήματος είναι ισχυρή μορφολογικά αλλαγή, ενώ η μετατόπιση του τονου όχι.
16. Είναι χαρακτηριστικό για τα σύνθετα του τύπου αυτού ότι δεν μαρτυρείται πάντα σύνθεση του ρηματικού παραγώγου με το όνομα που έχει τη θέση του α' συνθετικού. Για παράδειγμα το όνομα *ρουχολογία, δεν μαρτυρείται σχηματίζεται όμως το ρουχολογώ. Αν αυτό ισχύει και για την αρχαία Ελληνική, και πιθανότατα ισχύει (οι λέξεις, π.χ., ?σκιαμαχία, ?ύβριοπάθεια, δεν αναφέρονται στα λεξικά της αρχαίας, αλλά αναφέρονται τα σκιαμαχέω, ύβριοπαθῶ), τότε η ισχύς του κανόνα της παρασύνθεσης πρέπει επίσης να ελεγχθεί.
  17. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μερικές μόνο λέξεις.
  18. Στις δύο γραμματικές μάλιστα χρησιμοποιείται και το ίδιο πρότυπο σημασιολογικής προσέγγισης των συνθέτων (παρατακτικά σύνθετα, προσδιοριστικά σύνθετα). Η μελέτη αυτή όμως περιορίζεται στον τομέα της μορφολογίας όσο αυτό είναι δυνατόν, γι' αυτό δεν αναφερόμαστε στις σημασιολογικές σχέσεις των συνθετικών.
  19. Διατυπώνω με επιφύλαξη την υπόθεση γιατί βασίζεται σε πολύ περιορισμένο δειγματοληπτικό έλεγχο που έγινε σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου. Το συμπέρασμα ήταν ότι οι μαθητές αναγνωρίζουν σύνθετες λέξεις ακόμα και όταν αγνοούν την προέλευση των συστατικών.
  20. Αναστασιάδη- Συμεωνίδη(1986), Ράλλη(1988, 1992).
  21. Παραγωγικά μορφήματα που προ-τίθενται στις λέξεις.
  22. Για την έννοια της γραμματικοποίησης βλ. Lehmann (1992).
  23. Βλ. Ράλλη (1988, 92).
  24. Σχετικά βλ. Ράλλη (1992), Αναστασιάδη - Συμεωνίδη (1986), Κλαίρης-Μπαμπινιώτης (1996).
  25. Σχετικά με το ζήτημα αυτό βλ. Ράλλη - Ραυτοπούλου(1998).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασιάδη - Συμεωνίδη Α. (1986). *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Θεσσαλονίκη.
2. Ανδριώτης Ν. (1988). *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσ/νίκη, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.
3. Ανδριώτης Ν. (1995). *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*. Θεσ/νίκη, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.
4. Browning R. (1995). *Η Ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα, Παπαδήμας.
5. Chantraine P. (1990). *Ιστορική Μορφολογία της Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα, Καρδαμίτσα.
6. Jeffers R., Lehiste I. (1979). *Principles and Methods for Historical Linguistics*. MIT Pr.

7. Καψωμένος Σ. (1985). *Από την Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*. Θεσ/νίκη.
8. Κουρμούλης Γ.Ι. (1967). *Αντίστροφον Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα.
9. Lehmann W. (1992). *Historical Linguistics. An Introduction*. London.
10. Mathews P.H. (1974). *Morphology*. Cambridge.
11. Mackridge P. (1989). *Η Νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα, Πατάκης.
12. Mc Mahon A. (1995). *Understanding language change*. Cambridge.
13. Μπαμπινιώτη Γ. (1986). *Συνοπτική ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα.
14. Πετρούνας Ε. (1984). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση*. Θεσ/νίκη, University Studio Press.
15. Παπαγεωργίου Γ. (αχρονολογητο). *Η παραγωγή και η Σύνθεση στη Νέα Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα.
16. Ralli A. (1988). *Elements de la morphologie du grec moderne: la structure du verbe*. Université de Montreal.
17. Ralli A. (1992). *Compounds in Modern Greek*. Rivista di Linguistica 4.
18. Ράλλη Α., Ραυτοπούλου Μ. (1998). *Η σύνθεση στην Ελληνική ως διαχρονικό φαινόμενο σχηματισμού λέξεων*. Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα, τ. 19.
19. Ραυτοπούλου Μ. (1999). *Λέξεις με εσωτερικό μόρφημα κλίσης στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια*. Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα, τ. 20.
20. Τζάρτζανος Α. (1972). *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα, ΟΕΔΒ.
21. Tonnet H. (1995). *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα.
22. Τριανταφυλλίδης Μ. (1941). *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Θεσ/νίκη, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.
23. Τσερέπης Γ. (1902). *Τα σύνθετα της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα, Πελεκάνος.

Σωφρόνης Χατζησαββίδης

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΩΣ ΚΥΡΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ
ΑΓΓΛΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΤΑ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

1. Ο λόγος περί της ετερότητας

Η λέξη «ετερότης» εμφανίζεται ήδη στα *Μεταφυσικά* του Αριστοτέλη με την έννοια «διαφορά γένους ή ουσιώδης διαφορά» (Lidell & Scott). Η ετερότητα ορίζεται από τα λεξικά της νέας ελληνικής ως «η κατ' είδος ή τάξιν ή θέσιν ή άλλην τινά ιδιότητα διαφορά, διάφορος ιδιότης, διαφορότης» (Δημητράκος, 1938), «η κατά τάξη, είδος, θέση ή άλλη ιδιότητα διαφορά» (Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1991). Ανάλογο περιεχόμενο έχει στα αγγλικά και η αντίστοιχη αγγλική λέξη *otherness*, η οποία ορίζεται ως «the quality of being other, difference, diversity» (Oxford, 1971). Παρόλο ότι η λέξη παρουσιάζεται από την αρχαιότητα, σήμερα φαίνεται να αποτελεί ένα νεολογισμό κατασκευασμένο από τους διανοούμενους των κοινωνικών επιστημών. Ως έννοια βέβαια η ετερότητα πρέπει να υφίσταται ήδη από την εποχή της δημιουργίας των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών ή, με άλλα λόγια, από τη στιγμή που το άτομο άρχισε να διαμορφώνει την υποκειμενικότητά του μέσω της επικοινωνίας του με άλλα άτομα.

Η ετερότητα στο λόγο των επιστημόνων συσχετίζεται με την ταυτότητα και αντιπαράκειται προς αυτήν: σύμφωνα με το λόγο των ψυχολόγων, η ταυτότητα ορίζεται ως το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν την υποκειμενικότητα των ατόμων και των ομάδων· σύμφωνα με το λόγο των ανθρωπολόγων ορίζεται ως το σύνολο των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και στοιχείων ενός ατόμου ή μιας κοινωνικής ομάδας που καταγράφει ο ανθρωπολόγος και είναι διαφορετικά από τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και στοιχεία που συγκροτούν την υποκειμενικότητα του αν-

θρωπολόγου-ερευνητή (Αβδελά, 1995:17). Βλέπουμε ότι οι δύο επιστήμες (Ψυχολογία και Ανθρωπολογία), για δικούς τους λόγους η κάθε μία, επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σε διαφορετικό σημείο της σχέσης «εγώ»-«άλλος», αλλά αυτό δεν εμπόδισε τις ανθρωπιστικές επιστήμες συνολικά να κατασκευάσουν μια εννοιολογική σύζευξη των δύο εννοιών και να τις εντάξουν μέσα στο ίδιο επιστημολογικό πλαίσιο. Με τον όρο ετερότητα λοιπόν ορίζεται η πέραν της ατομικής, κοινωνικής, εθνικής ή άλλης ταυτότητας πραγματικότητα, η διαφορά δηλαδή που ορίζει αρνητικά και την ταυτότητα.

Τα τελευταία χρόνια, η στροφή των κοινωνικών επιστημών προς κοινωνικές ομάδες και πολιτισμικά προϊόντα, που είχαν μείνει στο παρελθόν έξω από την επιστημονική έρευνα, -συνάρτηση βέβαια της ιδεολογικής μεταστροφής της δυτικής κοινωνίας-οδήγησε στην παραγωγή λόγου σχετικού με τις έννοιες «ταυτότητα» και «ετερότητα»¹. Το περιεχόμενο των εννοιών δεν έχει αλλάξει ουσιαστικά από το περιεχόμενο που δινόταν στους όρους· εκείνο που έχει αλλάξει κυρίως είναι η επιστημολογική σκοπιά από την οποία ερευνώνται: η ταυτότητα και η ετερότητα αντιμετωπίζονται σήμερα ως συμβολικές κατασκευές και προσεγγίζονται ως σημαίνουσες πρακτικές μέσω του παραγόμενου από τα υποκειμένα λόγου. Στο άρθρο λοιπόν αυτό η ετερότητα δεν προσεγγίζεται ως μία πραγματικότητα, αλλά ως μία φαντασιακή κατασκευή των υποκειμένων, που ενσαρκώνεται στην κατεξοχήν σημαίνουσα πρακτική, στο λόγο τους.

2. Η γλώσσα ως ετερότητα

Όπως γίνεται σαφές από την οριοθέτηση της έννοιας της ετερότητας που επιχειρήθηκε προηγουμένως, τα στοιχεία που συγκροτούν την ετερότητα στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες είναι όλα τα χαρακτηριζόμενα διά του λόγου των υποκειμένων ως ανοίχεια² στοιχεία, που είτε παραπέμπουν σε πολιτισμικές διαφορές, όπως το χρώμα, τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, η σωματική και πνευματική μειονεξία κ.ά. είτε αποτελούν πολιτισμικές διαφορές, όπως οι συνήθειες στην καθημερινή ζωή, η συμπεριφορά, η θρησκεία, η γλώσσα κ.ά. Τα ανοίχεια προς μία βιολογικά και πολιτισμικά ομοιογενή κοινωνική ομάδα χαρακτηριστικά κρίνονται συνήθως από αυτήν αρνητικά, χωρίς βέβαια να αποκλείονται και οι περιπτώσεις -συνήθως λίγες- κατά τις οποίες κρίνονται θετικά. Φυσικά και οι

γλώσσες δεν εξαιρούνται από μια ανάλογη αντιμετώπιση.

Η γλωσσική ετερότητα παρουσιάζεται με δύο μορφές: η μία αφορά την πλήρη χρήση μιας διαφορετικής από την κυρίαρχη γλώσσας ή διαλέκτου από μια ομάδα ομιλητών και η άλλη την εισαγωγή ορισμένων λεξιλογικών κυρίως στοιχείων κατά τη χρήση της κυρίαρχης γλώσσας. Η πρώτη μορφή-πιο απλή- είναι παρούσα σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες, στις οποίες ζουν και άτομα διαφορετικής εθνικότητας ή και απλώς διαφορετικής γλωσσικής προέλευσης. Η δεύτερη μορφή είναι πιο σύνθετη και είναι παρούσα σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό σε όλες σχεδόν τις γλώσσες, γιατί όλες σχεδόν οι κοινωνίες με τον έναν ή τον άλλο τρόπο (αναγκαστικά ή οικειοθελώς) ήρθαν στο παρελθόν ή έρχονται σε επαφή με κοινωνίες, οι οποίες χρησιμοποιούν μιαν άλλη γλώσσα, από την οποία ενσωματώνουν κάποια στοιχεία (φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά και κυρίως λεξιλογικά), τα οποία είτε συμπληρώνουν ελλείποντα στοιχεία της γλώσσας-αποδέκτη είτε προσθέτουν κάποιο υφολογικό επίπεδο, απαραίτητο για την ποικιλία και την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Παλαιότερα, αυτά τα δάνεια στοιχεία κρίνονταν από τους γλωσσολόγους (αλλά και από τους χρήστες) αρνητικά³ και θεωρούνταν αποβλητέα. Στα πλαίσια αυτής της αξιολόγησης οικοδομήθηκε και το κίνημα του καθαρευουσιανισμού του 20ου αι. στην Ελλάδα. Αλλά και σήμερα, η μορφή αυτής της γλωσσικής ετερότητας θεωρείται από επίσημους φορείς-συχνά και από γλωσσολόγους-αρνητικό στοιχείο και γίνεται προσπάθεια αποβολής της.⁴

Επειδή η γλώσσα αποτελεί, από την εποχή της ίδρυσης των ευρωπαϊκών κρατών και της δημιουργίας των εθνικών γλωσσών, την έκφανση του έθνους, το στοιχείο δηλαδή που έχει έναν υπερβατικό ρόλο για τη συνοχή του έθνους, αφού αυτή κατά κανόνα επιτρέπει τη σύνδεση των σύγχρονων με τους προγόνους τους κάτω από την ίδια υπερβατική της πραγματικότητας «εθνική στέγη», θεωρείται ότι, όταν διακυβεύεται η ύπαρξη της γλώσσας, αυτόματα διακυβεύεται και η ύπαρξη του έθνους. Έτσι, η κάθε γλωσσική ετερότητα γίνεται αντικείμενο επίθεσης, γιατί θεωρείται ότι αποτελεί εθνικό κίνδυνο. Όμως, παρά την επίθεση και παρά τις προσπάθειες των επίσημων εθνικών φορέων και της εθνικής εκπαίδευσης, πολλά από τα στοιχεία της γλωσσικής ετερότητας ενσωματώνονται και ή ξεχνιούνται με τη διαδικασία της γλωσσικής αφομοίωσης ότι είναι μέρη μιας γλωσσικής ετερότητας ή χρησιμοποιούνται σε ειδικές χρήσεις και για ειδικούς υφολογικούς λόγους.

3. Η αγγλοαμερικανική ως μορφή ετερότητας

Η επονομαζόμενη αγγλοαμερικανική, η γλώσσα δηλαδή και οι παραλλαγές της που χρησιμοποιούνται ως μητρική γλώσσα από τους Άγγλους και τους Αμερικάνους ομιλητές, είναι μια γλώσσα ινδοευρωπαϊκή, της οποίας οι πρώτοι ομιλητές υπήρξαν ορισμένες φυλές γερμανικής καταγωγής που εγκαταστάθηκαν στα νότια παράλια της σημερινής Μ. Βρετανίας, γύρω στον 5^ο αι. μ. Χ. Στην πορεία της η γλώσσα αυτών των γερμανικών φυλών εμπλουτίστηκε με στοιχεία της λατινικής και της γαλλονορμανδικής και άρχισε γύρω στο 14^ο με 15^ο αι., με τη βοήθεια επίσημων αποφάσεων και της εισαγωγής της τυπογραφίας, να διαμορφώνεται στην κοντινότερη πρόγονο της σημερινής αγγλικής γλώσσας, μιας γλωσσικής δηλαδή μορφής αρκετά διαφοροποιημένης από τη γερμανική. Αργότερα, αυτή η μορφή της αγγλικής, εμπλουτισμένη με λίγα γλωσσικά στοιχεία από τους ιθαγενείς κατοίκους και από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, λόγω των μεταναστεύσεων (γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά, ιταλικά κ.ά.), γίνεται η επίσημη γλώσσα των Η.Π.Α., της Αυστραλίας και άλλων χωρών (Καναδά, Ινδίας κτλ.). Η τόσο εκτεταμένη χρήση της αγγλικής σε διάφορες και απομακρυσμένες μεταξύ τους χώρες, όπως είναι φυσικό, επέφερε μια κατά χώρα διαφοροποίηση της αγγλικής, η οποία χωρίς να είναι μεγάλη είναι υπαρκτή. Επειδή οι δύο κυρίαρχες μορφές της που σήμερα διαδίδονται στο μη αγγλόφωνο κόσμο είναι η αγγλική και η αμερικανική, μιλούμε για μια αγγλοαμερικανική γλώσσα. Η γλώσσα αυτή απέκτησε, κυρίως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για λόγους που σχετίζονται με την επέκταση της Βρετανικής Κοινοπολιτείας (Αφρική, Ασία), με την εξάντληση της Ευρώπης μετά τον πόλεμο και την παράλληλη υποχώρηση της γερμανικής λόγω της τεχνολογικής ανάπτυξης των Η.Π.Α., με την υποχώρηση της ρωσικής μετά το 1990 (Ανατολική Ευρώπη), με την οικονομική εξάπλωση των Η.Π.Α. και κυρίως με την ανάγκη χρήσης μιας κοινής γλώσσας για την επικοινωνία μεταξύ ετερόγλωσσων, μια ευρύτατη διάδοση, ώστε σήμερα η αγγλοαμερικανική να αποτελεί τη γλώσσα επικοινωνίας των ετερόγλωσσων σε όλο τον κόσμο.

Ένα από τα ανοίκεια στοιχεία που κάνει έντονη την παρουσία του στη σύγχρονη κοινωνία είναι η χρήση της αγγλοαμερικανικής στον προφορικό και γραπτό ελληνικό λόγο. Η αντιμετώπισή της από τους ομιλητές της ελληνικής και τους Έλληνες γλωσσολόγους ως μορφής ετερότητας δεν είναι εμφανώς ενιαία. Η γενική εντύπωση που υπάρχει στην ελληνική κοι-

νωνία είναι ότι, όταν αξιολογείται αρνητικά, συνοδεύεται από το επιχείρημα της εθνικής συρρίκνωσης, ενώ, όταν αξιολογείται θετικά, γίνεται για να απορριφθεί το επιχείρημα αυτό. Ο ρόλος αυτής της γλωσσικής ετερότητας ως στοιχείου υφολογικής ποικιλίας της νεοελληνικής σπάνια θίγεται.

Βασική υπόθεση λοιπόν της έρευνας είναι ότι η αγγλοαμερικανική γλώσσα ως μορφή ετερότητας, όταν χρησιμοποιείται παράλληλα με τη νέα ελληνική, τόσο στον προφορικό όσο και στο γραπτό νεοελληνικό λόγο, προσλαμβάνεται από τους ομιλητές της ελληνικής ως στοιχείο κύρους. Για τη διερεύνηση αυτής της υπόθεσης χρησιμοποιήθηκαν κυρίως κείμενα από το λόγο μαζικής επικοινωνίας που εμφανίστηκαν σε ελληνικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας πανελλήνιας εμβέλειας και κυκλοφορίας τα τελευταία χρόνια και απευθύνονται σε ομιλητές της νέας ελληνικής.

4. Ο μη ακροαματικός σχεδιασμός (*referee design*)

Η αγγλοαμερικανική γλώσσα, με την ιδιόμορφη χρήση που γίνεται από τους χρήστες των περισσότερων τουλάχιστον ευρωπαϊκών γλωσσών, αποτελεί σήμερα μια μορφή γλωσσικής ετερότητας για τις συγκεκριμένες κοινωνίες, ετερότητα η οποία γνωρίζει μια διφορούμενη αξιολογική αντιμετώπιση. Η ετερότητα αυτή μελετήθηκε από τον Allan Bell, ο οποίος την επονομάζει *talking strange* και το φαινόμενο *referee design* (Bell 1990 & Bell 1993).

Ο μη ακροαματικός σχεδιασμός (*referee design*) αποτελεί «μια ρητορική στρατηγική, σύμφωνα με την οποία οι ομιλητές χρησιμοποιούν τα διαθέσιμα μέσα που έχουν από τη γλωσσική τους κοινότητα». (Bell 1993: 127). Με άλλα λόγια, αποτελεί μια ρητορική στρατηγική, την οποία χρησιμοποιεί ο παραγωγός του προφορικού ή του γραπτού λόγου επιδιώκοντας τη δημιουργία κάποιου αποτελέσματος, χωρίς να ενδιαφέρεται αν τα σημααινόμενα των εκφωνημάτων του -σε επίπεδο τουλάχιστον καταδήλωσης- γίνονται κατανοητά από τους αποδέκτες. Από την άποψη αυτή, ο μη ακροαματικός σχεδιασμός αντιπαρατίθεται (και παράλληλα συσχετίζεται) προς τον ακροαματικό σχεδιασμό (*audience design*), ο οποίος αποτελεί μια πολύ κοινή στρατηγική, με την οποία ο παραγωγός λόγου προσαρμόζει τα εκφωνήματά του στο γλωσσικό κώδικα, στο γλωσσικό επίπεδο και την αντιληπτική ικανότητα των ακροατών του.

Από μια πρώτη άποψη, θα έλεγε κανείς ότι ο μη ακροαματικός σχεδιασμός αποτελεί μια γλωσσική συμπεριφορά που καταστρατηγεί τους κανόνες μιας αποτελεσματικής λεκτικής επικοινωνίας, με την κυριολεκτική σημασία του όρου, και οδηγεί στη μη επικοινωνία. Πρόκειται όμως περί μιας φαινομενικής καταστρατήγησης, γιατί ο μη ακροαματικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται, όπως και όλες οι ρητορικές στρατηγικές, μέσα σε συμφραζόμενα και ιδίως σε αφηγηματικό και χιουμοριστικό λόγο. Οι στρατηγικές αυτές, σύμφωνα με τον A. Bell, μπορεί να περιορίζονται στο γλωσσικό ρεπερτόριο του παραγωγού λόγου, μπορεί όμως να χρησιμοποιούν και γλωσσικά στοιχεία άλλων κοινωνικών ομάδων του παρόντος (π.χ. διάλεκτοι, ιδιώματα) ή του παρελθόντος (π.χ. νεκρές γλώσσες).

Ιδιαίτερα ευρεία είναι η χρήση του μη ακροαματικού σχεδιασμού στις διαφημίσεις της τηλεόρασης, όπου έρχεται να συμπληρώσει (γραπτά ή προφορικά) και να τονίσει την αίσθηση που προσδοκά ο παραγωγός του διαφημιστικού μηνύματος να περάσει προς τον αποδέκτη και να τον κατευθύνει σε τελευταία ανάλυση προς την αγορά και δοκιμή του διαφημιζόμενου προϊόντος. Το φαινόμενο αυτό είναι συχνό και στην ελληνική τηλεόραση, όπως και στην τηλεόραση των Η.Π.Α., της Ιαπωνίας, της Αυστραλίας, της Ν. Ζηλανδίας και άλλων χωρών. Στην Ιαπωνία, λέει ο A. Bell, τα αυτοκίνητα διαφημίζονται στην τηλεόραση στα αγγλικά ή στα γαλλικά, ενώ στη Ν. Ζηλανδία στα γερμανικά για τη διαφήμιση των αρωμάτων στις Η.Π.Α. χρησιμοποιούνται συχνά τα γαλλικά. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στη διαφήμιση, στον ειδησεογραφικό λόγο της ηλεκτρονικής δημοσιογραφίας ακολουθείται σχεδόν αποκλειστικά η στρατηγική του ακροαματικού σχεδιασμού. Στον ειδησεογραφικό λόγο της έντυπης δημοσιογραφίας χρησιμοποιείται πολλές φορές ο μη ακροαματικός σχεδιασμός, κυρίως σε τίτλους ειδήσεων και σε κείμενα περιοδικών life style.

Η χρήση του μη ακροαματικού σχεδιασμού προϋποθέτει την ψυχολογική ετοιμότητα του παραγωγού λόγου να αναλαμβάνει τέτοιες πρωτοβουλίες, οι οποίες να προκαλούν ακραίες αποκλίσεις από τον κοινό κώδικα και να δημιουργούν έναν τύπο ομιλίας, η οποία συντελεί τόσο σε αλλαγές των επικοινωνιακών καταστάσεων όσο και στον προσδιορισμό της σχέσης του παραγωγού με τον ή τους αποδέκτες. Στο λόγο της μαζικής επικοινωνίας, όπου συνήθως ο παραγωγός του λόγου είναι ανώνυμος, η χρήση του μη ακροαματικού σχεδιασμού προσδιορίζει το Μέσο δια του οποίου μεταβιβάζεται το μήνυμα.

Ουσιαστικά, ο χρήστης του μη ακροαματικού σχεδιασμού σε μια λε-

κτική επικοινωνία στρέφεται προς τον κοινό κώδικα μιας άλλης γλωσσικής ομάδας, η οποία κατέχει σημαντική θέση για το χρήστη. Γι' αυτό, η αποτελεσματικότητα του μη ακροαματικού σχεδιασμού προϋποθέτει μερικούς αναγκαίους όρους, όπως είναι: α) η ψυχολογική ετοιμότητα των δεκτών του μηνύματος που περιέχει το είδος αυτό του σχεδιασμού να αποδεχθούν ένα γλωσσικό κώδικα, με τον οποίο δεν είναι εξοικειωμένοι, β) η οικοδόμηση ενός άρρητου πλαισίου κύρους (ή μη κύρους) εκ μέρους των δεκτών στη χρησιμοποιούμενη γλώσσα ή γλωσσική μορφή και γ) η κάποιια εξοικείωση των παραγωγών λόγου και των αποδεκτών με το χρησιμοποιούμενο γλωσσικό κώδικα.

Ο A. Bell διακρίνει το μη ακροαματικό σχεδιασμό σε δύο κατηγορίες: τον ενδοομαδικό (ingroup referee) και τον εξωομαδικό (outgroup referee). Ο πρώτος αφορά ένα είδος επικοινωνίας, κατά το οποίο ο παραγωγός λόγου κατευθύνεται λεκτικά προς ένα ακραίο επίπεδο ύψους που χρησιμοποιεί η ομάδα του (π.χ. ένας δίγλωσσος Έλληνας μιλά ελληνικά σε ένα μονόγλωσσο Γερμανό ή ένας Έλληνας κρητικής καταγωγής μιλά κρητικά απευθυνόμενος σε ακροατήριο που χρησιμοποιεί συνήθως την κοινή ελληνική και σπάνια την κρητική διάλεκτο). Ο δεύτερος αφορά ένα είδος επικοινωνίας, κατά το οποίο ο παραγωγός λόγου κατευθύνεται λεκτικά προς ένα γλωσσικό κώδικα διαφορετικό από τον κώδικα που χρησιμοποιεί η ομάδα του (π.χ. ένας Έλληνας μονόγλωσσος χρησιμοποιεί αγγλικά απευθυνόμενος προς Έλληνες μονόγλωσσους)⁵.

5. Η έρευνα

Μέσα στο πλαίσιο λοιπόν που αναπτύχθηκε παραπάνω, επιχειρήθηκε η διεξαγωγή μιας έρευνας στο λόγο μαζικής επικοινωνίας και στο λόγο της καθημερινής επικοινωνίας με σκοπό να διερευνηθεί, σε μια πρώτη φάση, σε ποια είδη λόγου, από ποιες κοινωνικές ομάδες και σε ποιο βαθμό χρησιμοποιείται η αγγλοαμερικανική γλώσσα ως μορφή ετερότητας από τους ελληνόφωνους ομιλητές και, σε μια δεύτερη φάση, να διερευνηθούν οι λόγοι της χρήσης της. Η έρευνά μας για τον εντοπισμό μη ακροαματικού σχεδιασμού στον ελληνικό λόγο διήρκεσε 30 μήνες (1995-1998). Στο διάστημα αυτό παρατηρήθηκε ένας μεγάλος αριθμός καθημερινών επικοινωνιακών πράξεων, εντύπων μεγάλης κυκλοφορίας και εκπομπών των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας. Βέβαια δεν ήταν δυνατό να γίνει

συνεχής και συστηματική παρατήρηση όλου του παραγόμενου προφορικού και γραπτού ελληνικού λόγου, αλλά μόνον επιλεκτική και με κριτήριο το τυχαίο δείγμα. Άλλωστε ο χαρακτήρας της έρευνας δεν ήταν ποσοτικός αλλά πρωτίστως ποιοτικός. Τα δείγματα που συγκεντρώθηκαν μελετήθηκαν έτσι, ώστε να διερευνηθεί το αποτέλεσμα από τη χρήση της αγγλοαμερικανικής στη νέα ελληνική.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν διαπιστώνεται ότι η αγγλοαμερικανική ως μορφή ετερότητας χρησιμοποιείται:

α) στον προφορικό ελληνικό λόγο, στην καθημερινή επικοινωνία μεταξύ ατόμων νεαρής ηλικίας τόσο για πολύ καθημερινά θέματα όσο και για θέματα που σχετίζονται με την πληροφορική και τη μουσική, καθώς επίσης και μεταξύ επιστημόνων σε περιορισμένη κλίμακα και μόνο για επιστημονική ορολογία.

β) στον έντυπο τύπο, σε διαφημίσεις, σε τίτλους και σε μικρότερο ποσοστό μέσα στο κείμενο.

γ) στον ηλεκτρονικό τύπο, στους τίτλους των σταθμών και εκπομπών, σε τηλεοπτικές διαφημίσεις, σε τίτλους τηλεοπτικών σειρών και στο λόγο νεανικών εκπομπών.

δ) στον αγοραίο τύπο, σε τοιχογραφήματα (graffiti) και διαφημιστικές αφίσες.

ε) σε πολύ λίγα τραγούδια και σε πολύ λίγους τίτλους βιβλίων.

Οι λόγοι χρήσης της αγγλοαμερικανικής ως μορφής ετερότητας στην ελληνική γλώσσα, όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα, είναι διάφοροι:

α) από τους νέους, για απόδοση χαλαρού και αδιάφορου ύφους συμπεριφοράς ή για παρουσίαση μιας μοντέρνας αντίληψης ή ακόμη και για μίμηση ύφους συμπεριφοράς Αμερικανών.

β) από τους επιστήμονες είτε λόγω μη ύπαρξης αντίστοιχου όρου στα ελληνικά είτε λόγω της βούλησης του παραγωγού του λόγου για απόδοση επιστημονικότητας.

γ) στο λόγο μαζικής επικοινωνίας, για εντυπωσιασμό και πρωτοτυπία (διαφημίσεις, τραγούδια, βιβλία), κύρος (τίτλοι τηλεοπτικών σταθμών) και ακόμη για δημιουργία εικόνας ανάλογης με αυτήν που έχει ο μέσος Έλληνας πολίτης για τον αγγλοαμερικανικό πολιτισμό.

Όλοι όμως αυτοί οι παραπάνω λόγοι είναι θετικά μαρκαρισμένοι από το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, γεγονός που προσδίδει στη χρήση της αγγλοαμερικανικής στην ελληνική γλώσσα κύρος και γενικά

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΩΣ ΚΥΡΟΣ

θετικές συνδηλώσεις. Πρόκειται για κύρος, με το οποίο «πιστώνεται» είτε ο ίδιος ο παραγωγός του λόγου (συνήθως στον καθημερινό προφορικό λόγο) είτε το ίδιο το μήνυμα (συνήθως στο λόγο μαζικής επικοινωνίας) είτε και το ίδιο το Μέσο (συνήθως στα «μοντέρνα» Μ.Μ.Ε.).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Είναι αλήθεια ότι ο μεγαλύτερος όγκος του σύγχρονου παραγόμενου επιστημονικού λόγου αφορά την ταυτότητα και την ετερότητα που διαμορφώνουν τα «εθνικά» υποκείμενα.
2. Η διάκριση του οικείου από το ανοίκειο χαρακτηριστικό, όταν μιλάμε με όρους ετερότητας και ταυτότητας, δεν μπορεί να αντικειμενοποιηθεί ούτε συγχρονικά ούτε διαχρονικά, έστω και όταν πρόκειται για βιολογικά και πολιτισμικά στοιχεία που η διαφορά γίνεται καταφανής στις ανθρώπινες αισθήσεις, όπως για παράδειγμα το χρώμα και η γλώσσα.
3. Βλ. τις σχετικές αντιδράσεις στο πολύ γνωστό κείμενο του Μ. Τριανταφυλλίδη με το χαρακτηριστικό τίτλο «Ξενηλασία ή ισοτέλεια;» (Τριανταφυλλίδης, 1963)
4. Προς την κατεύθυνση της αποβολής των ξένων λέξεων κινούνται σήμερα επίσημοι κρατικοί φορείς σε διάφορες χώρες. Αναφέρουμε εδώ τις προσπάθειες επίσημων κρατικών φορέων της Γαλλίας για τον εξοβελισμό αγγλικών λέξεων από τη γαλλική και τις ανάλογες των κρατικών φορέων της Τουρκίας για εξοβελισμό περσικών και αραβικών λέξεων από την τουρκική.
5. Για περισσότερα βλ. Χατζησαββίδης, 1998

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αβδελλά, Ε. (1995) «Ετερότητα» και «ταυτότητα»: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις» *Σύγχρονα Θέματα* 54, σσ. 17-20
- Bell, A. (1990) «Audience and referee design in New Zealand media language» στο A. Bell & J. Holmes (eds). *New Zealand Ways of Speaking English*.-Bristol: Multilingual Matters, pp. 165-194.
- Bell, A. (1993) *The Language of News Media*.-Oxford: Blackwell.
- Δημητράκος, Δ. (1938) *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*.-Αθήνα: Δημητράκος.
- Lidell, H. - Scott, R. - Κωνσταντινίδης, Μ. *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*.-Αθήνα: Ι.Σιδέρης.
- Oxford (1971). *The compact edition of the Oxford English dictionary*-Oxford: Oxford University Press.

ΣΩΦΡΟΝΗΣ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ

- Τεγόπουλος-Φυτράκης (1991) *Ελληνικό λεξικό*.-Αθήνα: Αρμονία.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1963) «Ξενηλασία ή ιστοτέλεια;» στα *Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη*, τ. Α', σσ. 1-297.
- Χατζησαββίδης, Σ. (1998) «Ο μη ακροαματικός σχεδιασμός (referee design) στον ελληνικό λόγο μαζικής επικοινωνίας» στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* (Πρακτικά της 18^{ης} ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Α.Π.Θ.).-Θεσσαλονίκη, σσ. 501-510.

Αρχόντω Τερζή

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. Η Γλώσσα, η δομή και η κατάκτησή της

Ένα κεντρικό ερώτημα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η έρευνα στη σύγχρονη γλωσσολογία είναι πώς καταλήγει το παιδί να μαθαίνει τόσο αβίαστα και φυσικά τη μητρική του γλώσσα. Το ερώτημα δεν είναι απλό να απαντηθεί και ελπίζουμε ότι έως το τέλος του άρθρου θα έχουμε τουλάχιστον καταφέρει να δείξουμε γιατί αξίζει τον κόπο να προσπαθήσει να το απαντήσει κανείς. Και για να προδιαθέσουμε από την αρχή τον αναγνώστη, τονίζουμε ότι η διαδικασία κατάκτησης της μητρικής γλώσσας παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον επειδή παρατηρείται ότι κάθε φυσιολογικό παιδί, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, και συγκεκριμένα πριν καλά-καλά πάει σχολείο έχει καταφέρει να αναπτύξει ένα τόσο πολύπλοκο γνωστικό σύστημα όπως η γλώσσα. Το έχει μάλιστα καταφέρει με τρόπο που δεν εμπλέκει διδασκαλία ή κάποιου είδους συστηματική διόρθωση εκ μέρους των ενηλίκων αλλά απλή έκθεση στα γλωσσικά δεδομένα του περιβάλλοντος, ανεξάρτητα από την γλώσσα που μιλιέται και που τελικά κατακτάται ως μητρική. Η επιπλέον πτυχή που κάνει τη διερεύνηση της κατάκτησης της γλώσσας ενδιαφέρουσα είναι ότι τα γλωσσικά δεδομένα στα οποία εκτίθεται και τα οποία χρησιμοποιεί το παιδί είναι σε μεγάλο βαθμό ελλιπή και ανοργάνωτα, συχνά γεμάτα λάθη, κομπιάσματα, προτάσεις που δεν ολοκληρώνονται ή που ολοκληρώνονται με ανορθόδοξο τρόπο. Παρ' όλα αυτά, ο νεαρός φυσικός ομιλητής είναι σε θέση να εξάγει τις γενικεύσεις που χρήζουν σημασίας για τη γραμματική της γλώσσας του και να τις εφαρμόσει στην δημιουργία δικών του προτάσεων πολ-

λές από τις οποίες δεν έχει ακούσει ποτέ πριν. Τι εννοούμε όμως όταν λέμε γλώσσα, ή καλύτερα, γραμματική της γλώσσας;

Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο που υιοθετούμε (Principles and Parameters, Chomsky 1981), η γραμματική της γλώσσας χαρακτηρίζεται ως ένα σύστημα από *Αρχές* και *Παράμετρους*. Οι αρχές είναι θεμελιώδεις κανόνες που ισχύουν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, καθορίζουν τους επιτρεπτούς τύπους γλωσσών και αποτελούν την *Καθολική Γραμματική*. Οι παράμετροι είναι διαφοροποιήσεις δυαδικής μορφής οι τιμές των οποίων ρυθμίζονται, όταν ο ομιλητής έρθει σε επαφή με τα δεδομένα της γλώσσας του περιβάλλοντός του. Ένα παράδειγμα Αρχής-Παραμέτρου είναι αυτό του κενού υποκειμένου. Η αντίστοιχη Αρχή υπαγορεύει ότι όλες οι προτάσεις έχουν υποκείμενο, ενώ η παραμετρική διαφοροποίηση στην οποία υπόκειται δηλώνει ότι:

α) τα υποκείμενα πρέπει να εκφράζονται ορατά, ή ότι

β) τα υποκείμενα των προτάσεων δεν είναι απαραίτητο να εκφράζονται.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν γλώσσες όπως η Αγγλική ή η Γερμανική, στις οποίες προτάσεις όπως, 'Ate an apple', 'Ein Apfel gegessen hat.' είναι αντιγραμματικές. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν γλώσσες όπως η Ελληνική ή η Ισπανική στις οποίες δεν είναι αντιγραμματικό να πει κανείς 'Έφαγε ένα μήλο', ή 'Comio una manzana', αντί για 'Αυτός/αυτή έφαγε ένα μήλο', ή 'El/ella comio una manzana'.

Οι Αρχές είναι έμφυτα προσχέδια ενώ οι Παράμετροι είναι ο τομέας της γλώσσας που κατακτάται¹. Κατά συνέπεια, η Αρχή ότι όλες οι προτάσεις έχουν υποκείμενα είναι μέρος της βιολογικής προδιαγραφής μας ως ομιλούντων οργανισμών, ενώ το αν η συγκεκριμένη γλώσσα χρειάζεται να εκφράσει ορατά το υποκείμενό της ή όχι είναι κάτι που το παιδί καλείται να ανακαλύψει (και να ρυθμίσει ανάλογα την αντίστοιχη παράμετρο) στην επαφή του με το γλωσσικό περιβάλλον. Διαφαίνεται λοιπόν ότι η κατάκτηση της γλώσσας εμπλέκει και έμφυτους (βιολογικούς) παράγοντες αλλά και την βοήθεια των εμπειρικών δεδομένων.² Η γλωσσολογική θεωρία καλείται να ανακαλύψει και να διατυπώσει και τα δύο συστατικά μέρη δια μέσου των γλωσσικών μοντέλων που προτείνει. Μια από τις ιδιότητες που πρέπει να πληρούν τα μοντέλα που περιγράφουν τη δομή της γλώσσας είναι η ερμηνευτική επάρκεια, δηλαδή η ιδιότητα εκείνη με βάση την οποία απαιτείται από το γλωσσικό μοντέλο να είναι εύλογο προς μάθηση, αφού εξ ορισμού η σύγχρονη γλωσσολογία, ακόμη και στις πιο θεωρητικές της διαστάσεις και μορφές, λαμβάνει υπόψη την δυνατότητα κατάκτησης των

προτεινόμενων μοντέλων. Η άλλη κύρια ιδιότητα είναι η περιγραφική. Σύμφωνα μ' αυτές το μοντέλο πρέπει να είναι σε θέση να παράγει (γεννά) όλες τις γραμματικές προτάσεις της γλώσσας και να αποκλείει τις αντι-γραμματικές. Γι αυτό και η συγκεκριμένη προσέγγιση της γλώσσας είναι γνωστή ως Γενετική Γλωσσολογία ή Γενετική Γραμματική.

Επειδή απ' ό,τι έχει φανεί από τα παραπάνω πρωταρχικός στόχος της Γενετικής Γλωσσολογίας είναι η κατανόηση της φύσης του γλωσσικού συστήματος (με δευτερεύουσα επικέντρωση στην περιγραφή κάποιας συγκεκριμένης γλώσσας) είναι πολύ σημαντική η συμβολή δεδομένων από διάφορες και διαφορετικές γλώσσες κι είναι συχνά εξίσου σημαντική η συμβολή γλωσσών με εκατομμύρια φυσικούς ομιλητές, αλλά και διαλέκτων που μιλιούνται από λίγους ανθρώπους μόνο, αν οι τελευταίες περιέχουν νέα στοιχεία σε σχέση με τον τομέα της γραμματικής που διερευνάται (για παράδειγμα, την δομή της ρηματικής φράσης, της φράσης κλίσης, του ονόματος κ.ο.κ.). Όσον αφορά την έρευνα για τη κατάρκτηση της γλώσσας ειδικότερα, μερικά από τα θέματα που προσεγγίζει είναι τα εξής:

1. Είναι τα εξελισσόμενα γλωσσικά συστήματα των παιδιών σύμφωνα με τους κανόνες της Καθολικής Γραμματικής; Πώς αλλάζουν με τον χρόνο;
2. Δίνουν τα παιδιά δείγματα επαναρύθμισης των παραμέτρων;
3. Πώς ρυθμίζουν τις παραμέτρους τα παιδιά;

Σε ερωτήματα όπως τα παραπάνω δίνονται απαντήσεις μέσα από τα αποτελέσματα πειραμάτων και τη συλλογή δεδομένων φυσικής γλώσσας (αυθόρμητου λόγου) των παιδιών, τα οποία μπορεί να επιβεβαιώσουν ή όχι θεωρητικούς ισχυρισμούς ή και να δώσουν έναυσμα για καινούριες έρευνες και καινούριους θεωρητικούς ισχυρισμούς.

Διαφαίνεται λοιπόν πώς η γλωσσολογική θεωρία και η πειραματική προσέγγιση της γλώσσας, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από την έρευνα της κατάρκτησης της γλώσσας, συμβαδίζουν στην προσπάθεια κατανόησης του γλωσσικού συστήματος. Πολλές από τις παραπάνω παραδοχές και ισχυρισμούς θα γίνουν πιο συγκεκριμένοι μετά από την περιληπτική περιγραφή της μελέτης που ακολουθεί. Σ' αυτή τη μελέτη, η οποία παρατίθεται ως παράδειγμα μεθοδολογίας και τρόπου προσέγγισης θεμάτων που απασχολούν τη σύγχρονη γλωσσολογία, διερευνάται η ηλικία κατάρκτησης ενός συγκεκριμένου στοιχείου (του κενού υποκειμένου PRO), αλλά και αξιολογούνται εναλλακτικοί θεωρητικοί ισχυρισμοί που έχουν διατυπωθεί επ' αυτού.

2. Το κενό υποκείμενο PRO

2.1. Οι ιδιότητες του PRO διαγλωσσικά

Έχει υποστηριχτεί θεωρητικά (Chomsky 1981, 1995) ότι η κενή κατηγορία PRO εμφανίζεται ως υποκείμενο *απαρεμφατικών* προτάσεων (δηλ. προτάσεων των οποίων το ρήμα παραμένει άκλιτο), όπως των εξαρτημένων προτάσεων στα παραδείγματα που ακολουθούν από την Αγγλική (1) και την Ισπανική (2).

(1)	John wants PRO to eat an apple.	Αγγλική
(2)	Juan quiere PRO comer una manzana.	Ισπανική
	'Ο John/Juan θέλει να φάει ένα μήλο.'	

Η χαρακτηριστική ιδιότητα του PRO είναι ότι η αναφορά του περιορίζεται μέσα στην ίδια πρόταση, έχει δηλαδή το κενό υποκείμενο της *απαρεμφατικής* πρότασης ως σημείο αναφοράς του μια οντότητα η οποία εμφανίζεται μέσα στην κύρια πρόταση από την οποία εξαρτάται η *απαρεμφατική*, κι έτσι το πρόσωπο που 'έφαγε το μήλο' δεν μπορεί να είναι άλλο από τον 'Γιάννη' στις παραπάνω προτάσεις.

Το κενό υποκείμενο του *απαρεμφάτου* διαφέρει από τα κενά υποκείμενα *παρεμφατικών* (κλιτών) προτάσεων γλωσσών όπως η Ελληνική και η Ισπανική ή η Ιταλική των οποίων η αναφορά δεν περιορίζεται μέσα στην ίδια πρόταση, συνεπώς, το πρόσωπο που 'έχει κάνει λάθος' στις προτάσεις (3α) και (3β) μπορεί να είναι 'η Μαρία' αλλά μπορεί να είναι και κάποιος άλλος.

(3)	α.	Η Μαρία πιστεύει ότι <i>pro</i> έχει κάνει λάθος.	Ελληνική
	β.	Maria cree que <i>pro</i> he cometido un error.	Ισπανική

Αυτού του είδους το κενό υποκείμενο ονομάζεται *pro* και η ύπαρξή του υπόκειται σε παραμετρική διαφοροποίηση διαγλωσσικά, όπως αναφέραμε στη συζήτηση της έννοιας των Αρχών και Παραμέτρων στο πρώτο μέρος του άρθρου.

Λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη *απαρεμφατικών* ρηματικών τύπων από τη Νέα Ελληνική, ένα βασικό ερώτημα που προέκυψε για τους παραπάνω θεωρητικούς ισχυρισμούς ήταν κατά πόσο η κενή κατηγορία PRO απαντάται σε γλώσσες όπως η Ελληνική, ή αν η ύπαρξή της περιορίζεται σε μερικές και μόνο γλώσσες (όπως συμβαίνει με την κατηγορία *pro*).³ Βασιζόμενοι σε μια σειρά διαγνωστικών μεθόδων, ένας αριθμός Ελλήνων γενετικών γλωσσολόγων (Terzi 1992, 1997, Iatridou 1988/1993, Varlo-

kosta and Hornstein 1993) ισχυρίστηκαν ότι η κατηγορία PRO υπάρχει στη Νέα Ελληνική παρά την έλλειψη απαρεμφατικών τύπων, αλλά απαντάται ως υποκείμενο ενός υποσυνόλου μόνο των υποτακτικών προτάσεων που αντικατέστησαν τις απαρεμφατικές της Αρχαίας Ελληνικής. Συγκεκριμένα, οι υποτακτικές προτάσεις που εξαρτώνται από ρήματα όπως *προσπαθώ* έχουν υποκείμενα που συγκεντρώνουν τις ιδιότητες του κενού υποκειμένου PRO, σε αντίθεση μ' αυτές που εξαρτώνται από ρήματα όπως *θέλω*.⁴

(4) Η Μαρία προσπάθησε PRO να φάει μια μπανάνα.

(5) Ο Γιάννης θέλει pro να φύγει.

2.2. Το PRO στην γλώσσα των παιδιών

Παίρνοντας ως βάσιμους τους παραπάνω θεωρητικούς ισχυρισμούς, το ερώτημα που τέθηκε στη συνέχεια ήταν πώς η διαφοροποίηση μεταξύ των προτάσεων (4) και (5) κατακτάται από τα παιδιά με μητρική γλώσσα την Ελληνική και πώς συγκρίνεται η ηλικία κατάκτησης με την αντίστοιχη της Αγγλικής στην οποία το κενό υποκείμενο PRO είναι αποκλειστικά το υποκείμενο απαρεμφάτων (Goodluck and Terzi 1996).

Για το σκοπό αυτό διεξήχθησαν δύο είδη πειραμάτων:⁵ Στο πρώτο πείραμα, τα παιδιά κλήθηκαν να αναπαραστήσουν με κούκλες προτάσεις όπως οι (4) και (5). Στο δεύτερο πείραμα δείξαμε στα παιδιά μια σειρά από εικόνες, τους διαβάσαμε μια σύντομη ιστορία (5-6 προτάσεων) στην οποία η τελευταία πρόταση περιείχε τα ρήματα *θέλω* και *προσπαθώ*, και στη συνέχεια τους ζητήσαμε να μας πουν αν οι ιστορίες ταίριαζαν με την εικόνα.

Και στα δύο πειράματα, τα παιδιά συνέδεσαν το κενό υποκείμενο της εξαρτημένης πρότασης με κάποιο αντικείμενο έξω από την κύρια πρόταση πιο πολλές φορές στην περίπτωση της πρότασης (5) σε σύγκριση με την (4), σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι από ηλικίας 4 ετών και άνω τα παιδιά με μητρική γλώσσα την Ελληνική έχουν κατακτήσει την διαφοροποίηση ανάμεσα στις προτάσεις τύπου (4) και (5) όσον αφορά τις ιδιότητες των κενών υποκειμένων τους, πράγμα που σημαίνει ότι έχουν εδραιώσει τις ιδιότητες του PRO, άρα το έχουν κατακτήσει. Επιπλέον, η ηλικία κατάκτησής του δεν διαφέρει από την αντίστοιχη της Αγγλικής παρά τις ιδιαιτερότητες των Ελληνικών προτάσεων.

Το επόμενο ερώτημα που προσπαθήσαμε να απαντήσουμε ήταν σε ποι-

ους παράγοντες οφείλεται η παρουσία του PRO στη γλώσσα των παιδιών και οι εναλλακτικοί ισχυρισμοί που προσπαθήσαμε να αξιολογήσουμε ήταν αν οι παράγοντες που επιτρέπουν την εμφάνιση του PRO σε προτάσεις όπως η (4) σχετίζονται:

- α) με τις ιδιότητες της ΚΛΙΣΗΣ της εξαρτημένης πρότασης ή
- β) με σημασιολογικά χαρακτηριστικά του ρήματος της κύριας πρότασης.⁶

Για την αξιολόγηση των παραπάνω δύο ισχυρισμών η μελέτη της Ελληνικής δεν προβλεπόταν να μας αποδώσει αξιόπιστα αποτελέσματα, επειδή προτάσεις όπως η (4), οι οποίες εμπλέκουν το υποκείμενο PRO είναι, φαινομενικά τουλάχιστον, παρόμοιες με προτάσεις όπως η (5), των οποίων το κενό υποκείμενο έχει διαφορετικές ιδιότητες.⁷ Συνέπεια αυτής της δομικής ομοιομορφίας είναι ότι προδιαθέτουν την συμβολή των σημασιολογικών ιδιοτήτων του κύριου ρήματος ως μοναδικού διαφοροποιητικού παράγοντα και συνεπώς υπεύθυνου για τις ιδιότητες του κενού υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης.

Θεωρήσαμε ότι η κατάλληλη γλώσσα για την αξιολόγηση των παραπάνω ισχυρισμών είναι η Ισπανική, επειδή στην Ισπανική τα ρήματα θέλω και προσπαθώ (όπως και πολλά άλλα ρήματα) έχουν την δυνατότητα να επιδέχονται είτε απαρεμφατικές είτε παρεμφατικές (υποτακτικές) προτάσεις ως συμπλήρωμα, με διαφορετικές ιδιότητες ως προς την αναφορά των κενών υποκειμένων της εξαρτημένης πρότασης στην κάθε περίπτωση. Ειδικότερα, ενώ το κενό υποκείμενο των απαρεμφατικών προτάσεων (6α) και (7α) αναφέρεται μόνο στο υποκείμενο της κύριας πρότασης (όπως είναι και θεωρητικά αναμενόμενο εξ'άλλου), τα υποκείμενα των υποτακτικών προτάσεων ((6β) και (7β)) αναφέρονται σε κάποια οντότητα άλλη από το υποκείμενο της κύριας πρότασης, όπως υποδηλώνεται από τους σχετικούς δείκτες (Padilla 1990, Picallo 1984):

- (6) α. Juan_i quiere PRO_i comer
ο Χουάν θέλει φάει-ΑΠ
'Ο Χουάν θέλει να φάει (ο ίδιος).'
- β. Juan_i quiere que pro_j coma.
ο Χουάν θέλει φάει-ΠΑ(ΥΠ)
'Ο Χουάν θέλει να φάει (κάποιος άλλος).'
- (7) α. Juan_i intento PRO_i leer.
ο Χουάν προσπαθεί διαβάσει-ΑΠ
'Ο Χουάν προσπαθεί να διαβάσει (ο ίδιος).
- β. Juan_i intento que pro_j leyera.

ο Χουάν προσπάθησε διαβάσει-ΠΑ(ΥΠ)

‘Ο Χουάν προσπάθησε να διαβάσει (κάποιος άλλος)’

Με την συλλογή των απαντήσεων των παιδιών σε προτάσεις όπως οι παραπάνω θελήσαμε να εξακριβώσουμε κατά πόσον στη γλώσσα τους η φύση των κενών υποκειμένων είναι συνάρτηση του τύπου της εξαρτημένης πρότασης ή των σημασιολογικών ιδιοτήτων του κυρίου ρήματος.

Διεξήχθησαν τα ίδια πειράματα στην Ισπανική και χρησιμοποιήθηκαν και τα δύο είδη προτάσεων, δηλ. απαρέμφατα και υποτακτικές, με ενδιαφέροντα αποτελέσματα.⁸ Στο πείραμα αναπαράστασης με κούκλες τα παιδιά διαφοροποίησαν ως προς τον τύπο της εξαρτημένης πρότασης μόνο και προτίμησαν να αναφέρουν το κενό υποκείμενο στο υποκείμενο της κύριας πρότασης, επιδεικνύοντας εσωτερική αναφορά, πιο πολλές φορές όταν η εξαρτημένη πρόταση ήταν απαρέμφατο παρά όταν ήταν υποτακτική. Δεν υπήρξε παρόμοιου τύπου διαφοροποίηση προτίμησης που να συσχετίζεται με το ρήμα της κύριας πρότασης.

Στο δεύτερο πείραμα, το πείραμα αναγνώρισης εικόνων, τα παιδιά έδειξαν ευαισθητοποίηση ως προς τον τύπο της εξαρτημένης πρότασης αλλά και ως προς το κύριο ρήμα. Δηλαδή, ενώ στην περίπτωση που η εξαρτημένη πρόταση ήταν απαρέμφατο (6α), (7α), υπήρξε σαφής προτίμηση το κενό υποκείμενό του να αναφέρεται στο υποκείμενο της κύριας πρότασης (όπως ακριβώς και στο προηγούμενο πείραμα και σε αντίθεση με τις προτάσεις (6β) και (7β)), η προτίμηση για εσωτερική αναφορά του υποκειμένου του απαρεμφάτου ήταν πιο έντονη, όταν το κύριο ρήμα ήταν *intentar* ‘προσπαθώ’ παρά όταν ήταν *querer* ‘θέλω’. Θεωρήσαμε ότι το είδος του πειράματος (αναγνώριση εικόνων) επιτρέπει για μη-συντακτικές προτιμήσεις και καταλήξαμε στο γενικότερο συμπέρασμα ότι ενώ ο κύριος υπεύθυνος παράγοντας για την εμφάνιση του κενού υποκειμένου PRO είναι το είδος της εξαρτημένης πρότασης και συγκεκριμένα η ελλιπής ΚΛΙΣΗ της, οι σημασιολογικές ιδιότητες του κυρίου ρήματος παίζουν επίσης ρόλο, σε διαφορετικό επίπεδο (Culicover and Jackendoff 1997). Θεωρήσαμε τέλος ότι τα αποτελέσματα της Ισπανικής μπορούν να επεκταθούν και στην Ελληνική, στην οποία η ομοιομορφία των αντίστοιχων προτάσεων δεν ευνοεί την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων ως προς τους παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για την παρουσία και τις ιδιότητες του κενού υποκειμένου των απαρεμφατικών προτάσεων.

3. Συμπεράσματα

Η παράθεση της μελέτης που επιχειρήσαμε να κάνουμε σ' αυτό το άρθρο πιστεύουμε πως έριξε φως στις διαστάσεις που μπορεί να πάρει η διερεύνηση ενός γλωσσικού στοιχείου (του κενού υποκειμένου των απαρμφατικών προτάσεων στη συγκεκριμένη περίπτωση), και στο ενδιαφέρον που μπορεί να παρουσιάζει η κάθε μια διάσταση. Υπέδειξε πρώτα απ' όλα την Καθολική ύπαρξη του κενού υποκειμένου PRO, ακόμη και σε γλώσσες χωρίς ευκολοδιάκριτους απαρμφατικούς ρηματικούς τύπους και προτάσεις, σε αντίθεση με το κενό υποκείμενο των παρμφατικών προτάσεων, pro, που υπόκειται σε παραμετρική διαφοροποίηση.

Έδειξε πώς συγκρίνονται τα δεδομένα της παιδικής γλώσσας με αυτά των ενηλίκων όσον αφορά τα γλωσσικά στοιχεία και πως μπορεί μέσα από πειραματικές μεθόδους η γλώσσα των παιδιών να συμβάλλει στην αξιολόγηση της θεωρίας. Ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται η πειραματική προσέγγιση των γλωσσικών δεδομένων έγινε επίσης γνωστός στο βαθμό που το επέτρεψαν οι περιορισμοί του χώρου.

Έγινε προσπάθεια να παρουσιαστεί η αξία των δεδομένων από διαφορετικές γλώσσες για την πληρέστερη κατανόηση ενός φαινομένου, όπως η συμβολή των δεδομένων της Ελληνικής για την κατανόηση των ιδιοτήτων του PRO που αρχικά είχε μελετηθεί σε σχέση με ένα ορισμένο τύπο γλωσσών και μόνο. Η συμβολή γλωσσών όπως η Ισπανική, στην οποία υπάρχουν αντιθέσεις που δεν απαντούν στην Αγγλική ή την Ελληνική (εξαιτίας της έλλειψης υποτακτικών από την πρώτη και απαρμφατών από τη δεύτερη, που καθιστούν και τις δύο γλώσσες εξαιρετικά ομοιόμορφες), διασαφήνισε, διευκρίνησε τους παράγοντες που επιτρέπουν την ύπαρξη του PRO διαγλωσσικά. Κανένα από τα συμπεράσματα των εργασιών που αναφέρθηκαν δε θα ήταν ικανοποιητικά αξιόπιστο χωρίς τα δεδομένα των τριών γλωσσών, και οι θεωρητικοί ισχυρισμοί σε σχέση με τους συγκεκριμένους τομείς της γλώσσας θα παρέμεναν θεωρητικά κατασκευάσματα.

Θέλουμε ακόμη να πιστεύουμε ότι το άρθρο κατέστησε σαφές πως η δομή και η λειτουργία της γλώσσας και των επιμέρους τομέων της είναι αντικείμενα που υπόκεινται σε έρευνα, όπως και πολλά άλλα φαινόμενα του φυσικού κόσμου. Επίσης, ότι οι αρχές και οι θεωρητικοί ισχυρισμοί που διατυπώνει η σύγχρονη γλωσσολογία υπόκεινται σε μετρήσεις και αξιολογήσεις, οι οποίες εμπίπτουν σε κανόνες και περιορισμούς που τίθενται από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα και, τέλος, πως η συστηματική με-

λέτη και η έρευνα των διαγλωσσικών ομοιοτήτων και αντιθέσεων εμπλουτίζει διαρκώς τις γνώσεις μας γύρω από τη φύση και τα χαρακτηριστικά της ξεχωριστής ανθρώπινης ικανότητας, της γλώσσας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τα παρόν άρθρο αποτελεί το κείμενο παρουσίας που δόθηκε στο Πανεπιστήμιο Κύπρου την 26 Οκτωβρίου 1998. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το ακροατήριο για τις ερωτήσεις και τα σχόλια του, και ιδιαίτερα τους: Γεωργία Αγγουράκη, Αμαλία Αρβανίτη, Αναστασία Γιαννακίδου, Ανδρέα Παπαπαύλου, Κάκια Πετεινού και Άννα Ρούσου.

1. Ο όρος κατακτάται ή αποκτάται έχει αντικαταστήσει τον όρο μαθαίνεται όσον αφορά την πρώτη γλώσσα, επειδή ο τελευταίος είναι όρος που υπονοεί διδασκαλία.
2. Η βιολογική βάση της γλώσσας επιβεβαιώνεται και από άλλα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της. Κατ' αρχάς, η διαδικασία κατάρκτησής της διέρχεται από τα ίδια στάδια (βάββισμα, προτάσεις μιας λέξης, προτάσεις δύο λέξεων κλπ.) και στην ίδια ηλικία ανεξάρτητα από τη μητρική γλώσσα του παιδιού. Ακόμη, η κατάρκτηση της γλώσσας παραμένει ατελής αν η έκθεση στα γλωσσικά δεδομένα του περιβάλλοντος πραγματοποιηθεί μετά από την κρίσιμη ηλικία, γεγονός που ισχύει και για άλλες βιολογικές λειτουργίες. Από την άλλη πλευρά, η συμβολή των εμπειρικών δεδομένων επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, παρά τις κοινές βιολογικές καταβολές, η γλώσσα που τελικά κατακτάται ως μητρική είναι η γλώσσα του περιβάλλοντος.
3. Το ερώτημα δεν ήταν κοινότοπο και η απάντηση σε αυτό έκρινε μια σειρά ισχυρισμών επί των ιδιοτήτων του PRO που μέχρι τότε είχαν βασιστεί κυρίως στο γεγονός ότι ήταν το υποκείμενο απαρεμφάτων. Η ύπαρξη γλωσσών όπως η Ελληνική (και γειτονικών γλωσσών όπως η Αλβανική, Ρουμάνικη, Βουλγάρικη, που επίσης στερούνται απαρεμφατικών ρηματικών τύπων σε μεγάλο βαθμό) προκάλεσαν εμπειρικά τα μέχρι τότε συμπεράσματα, τόνισαν την ανάγκη προσεκτικής και λεπτομερούς περιγραφής των προτάσεων που μπορούν να δεχθούν το PRO ως υποκείμενό τους, και υπέδειξαν την σπουδαιότητα συμμετοχής γλωσσών με διαφορετική δομή για την πληρέστερη κατανόηση της φύσης και των χαρακτηριστικών της ανθρώπινης γλώσσας.
4. Στην πρώτη περίπτωση, το κενό υποκείμενο της εξαρτημένης πρότασης αναφέρεται υποχρεωτικά στη 'Μαρία', ενώ στη δεύτερη το άτομο που 'θέλει να φύγει' θα μπορούσε να είναι και κάποιος άλλος από τον 'Γιάννη'.
5. Τα πειράματα διεξήχθησαν πρώτα με μια ομάδα 10 ενηλίκων ομιλητών της Ελληνικής και στη συνέχεια, δόθηκαν σε 23 παιδιά 4-5 ετών σε τρεις παιδικούς

σταθμούς και νηπιαγωγεία των Αθηνών και της Αχαΐας. Για λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής και τα αποτελέσματά τους, ο αναγνώστης παραπέμπεται στη σχετική πηγή (Goodluck and Terzi 1996).

6. Και οι δύο θέσεις έχουν διατυπωθεί σε θεωρητικό επίπεδο όσον αφορά την γλώσσα των ενηλίκων: ο ισχυρισμός πως η ΚΛΙΣΗ της πρότασης (ήτοι, ο Χρόνος και η Συμφωνία υποκειμένου-ρήματος) αποτελεί τον κύριο παράγοντα που επιτρέπει την εμφάνιση του PRO ως υποκειμένου της είναι η κλασική θέση (Chomsky 1981, 1995) που συσχετίζει το PRO με τις απαρεμφατικές προτάσεις, των οποίων κύριο χαρακτηριστικό είναι η ελλιπής ΚΛΙΣΗ.

Ο δεύτερος ισχυρισμός έχει διατυπωθεί από τον Williams (1981) και αναφέρεται σε απαρέμφατα μόνο (και μόνο σε σχέση με την Αγγλική) υποδεικνύοντας ότι αν και όλα τα απαρέμφατα έχουν κενά υποκείμενα του τύπου PRO, τα υποκείμενα μερικών έχουν πιο ελεύθερο σημείο αναφοράς από ό,τι άλλων, με αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις τα ρήματα θέλω και προσπαθώ:

(i) John tries to jump over the fence. *John tries Mary to jump over the fence.

(ii) John wants to jump over the fence. John wants Mary to jump over the fence.

Ο Williams, που με αυτό τον τρόπο κατέληξε σε μια ακόμη πιο λεπτομερή ταξινόμηση των απαρεμφάτων όσον αφορά τις ιδιότητες των υποκειμένων τους, ανάγει ουσιαστικά τη διαφορετική συμπεριφορά των παραπάνω υποκειμένων στις σημασιολογικές ιδιότητες του κύριου ρήματος (βλέπε Wyngaerd 1994). Θεωρήσαμε λοιπόν ότι θα μπορούσε ο ισχυρισμός του να επεκταθεί και να εξηγήσει την διαφορετική φύση του κενού υποκειμένου σε προτάσεις όπως η (4) και (5) της Ελληνικής, οι οποίες δομικά φαίνεται να είναι ίδιες σε πρώτη επισκόπηση.

7. Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι λεπτομερής μελέτη έδειξε ότι ακόμη και προτάσεις όπως οι (4) και (5) διαφέρουν ως προς την ΚΛΙΣΗ της εξαρτημένης πρότασης και η (4) επιτρέπει μικρότερη ελευθερία Χρόνου απ' ό,τι η (5), συνεπώς η ΚΛΙΣΗ της μπορεί να χαρακτηριστεί ως ελλιπής, ή, τουλάχιστον ως ελλιπέστερη από αυτή της (5):

(i) Ο Γ. προσπάθησε να έρθει / *Ο Γ. προσπάθησε να είχε έρθει.

(ii) Ο Γ. ήθελε να έρθει / Ο Γ. ήθελε να είχε έρθει.

Αυτή η διαφορά έχει θεωρηθεί ως υπεύθυνη για την εμφάνιση του PRO σε προτάσεις όπως η (4) στην Ελληνική (Terzi 1992, 1997, Iatridou 1998/1993) αλλά είναι δύσκολο να ερευνηθεί αν η διαφορά αυτή υφίσταται στις ηλικίες των 4-5 ετών που μελετούμε.

8. Τα σχετικά πειράματα διεξήχθησαν στην Μαδρίτη. Για λεπτομέρειες βλέπε Goodluck, Terzi and Chocano Diaz 1997).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht, Holland: Foris.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. MIT Press.
- Culicover, P and R. Jackendoff. (1997). Semantic Subordination despite Syntactic Coordination. *Linguistic Inquiry* 28: 195-217.
- Goodluck, H. and A. Terzi. (1996) Controlled PRO and the Acquisition of Greek. In A. Stringfellow, D. Cahana-Amitay, E. Huges and A. Zukowski (eds.), *Proceedings of the 20th BU Conference on Language Development*, 261-271, Cascadilla Press.
- Goodluck, H., A. Terzi and G. Chocano Diaz. (1997). The Acquisition of Controlled PRO: A Crosslinguistic Perspective. In E. Clark (ed), *Proceedings of the 28th Annual Child Language Forum*, Stanford Linguistics Association by the Center for the Study of Language and Information.
- Iatridou, S. (1988/1993). On Nominative Case Assignment and a Few Related Things. *MIT Working Papers in Linguistics* 19: 175-196.
- Padilla, J. (1990). *On the Definition of Binding Domains in Spanish: Evidence from Child Spanish*. Dordrecht, Holland: Kluwer.
- Picallo, C. (1985). *Opaque Domains*. CUNY Ph.D. Dissertation.
- Terzi, A. (1992). *PRO in Finite Clauses. A Study of the Inflectional Heads of the Balkan Languages*. CUNY Ph.D. Dissertation.
- Terzi, A. (1997). PRO and Null Case in Finite Clauses. *The Linguistic Review* 14: 335-360.
- Varlokosta, S. and N. Hornstein. (1993). Control in Modern Greek. *Proceedings of NELS* 23: 507-521.
- Williams, E. (1980). Predication. *Linguistic Inquiry* 11: 203-238.
- Wyngaerd, G. V. (1994). *PRO-legomena: Distribution and Reference of Infinitival Subjects*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Χρίστος Παπαρίζος

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ

Η σχολική ορθογραφία δεν είναι μόνο «σχολική»: είναι η μόνη επίσημη και αυτήν διατηρούν όλοι σχεδόν οι απόφοιτοι των σχολείων γενικής εκπαίδευσης, δηλαδή το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων. Εκτός από ορισμένες περιπτώσεις, κατά τις οποίες η παρέμβαση θα εξαλείψει δεδομένη –κατά κοινή ομολογία– σύγχυση, έχω τη γνώμη ότι η παιδεία θα πρέπει να διατηρήσει τον παγιωμένο τρόπο γραφής των λέξεων: δηλαδή να διατηρηθεί η σημερινή σχολική ορθογραφία, ανεξάρτητα από την ταυτότητα εκείνων που θα αναλάβουν τη σύνταξη σχολικού λεξικού, ανεξάρτητα από το λεξικογραφικό έργο που αυτοί θα χρησιμοποιήσουν ως σημείο αναφοράς και ανεξάρτητα από οποιονδήποτε άλλο εξωπαιδαγωγικό λόγο που θα μπορούσε να εμπλακεί στο θέμα. Οι λόγοι είναι περίπου οι εξής¹:

– Είναι κοινός τόπος στη γλωσσολογία ότι η γλώσσα θεωρείται κοινωνική σύμβαση, ως προς τη σημασία μιας λέξης και ως προς τη γραφή της. Όλοι οι χρήστες της ελληνικής γλώσσας, για παράδειγμα, συμφωνούν σιωπηρά, ώστε (α), όταν λένε ή ακούν τη λέξη «σκυλί» να εννοούν το ίδιο πράγμα. Κατ' επένταση (β), όταν γράφουν ή διαβάζουν τη λέξη «σκυλί», να γράφουν το πρώτο [ι] με ύψιλον και το δεύτερο [ι] με γιώτα. Εξυπακούεται ότι αυτή η σύμβαση χρειάζεται και διάρκεια, διότι είναι εύκολο να φανταστεί κανείς τις συνέπειες που θα είχε στη γραπτή επικοινωνία και στην εκπαίδευση, η μεταβολή του τρόπου γραφής των λέξεων.

– Ενώ η σύμβαση της πρώτης μορφής (α) ρυθμίζεται λίγο πολύ αυτόματα, στη σύμβαση της δεύτερης μορφής (β) παρεμβαίνει συχνά η εξου-

---

1. Τυχόν συμφωνία ή αντίθεση των επιχειρημάτων με άλλα, τα οποία είναι ή θα γίνουν γνωστά, είναι συμπτωματική.

σία, επειδή η ορθογραφία δεν αφορά άμεσα τη δομή της γλώσσας και, γι' αυτό, δεν έχει απόλυτη δυνατότητα αυτορρύθμισης. Από την άποψη του «γλωσσικού σχεδιασμού» (language planning), κάθε οργανωμένη και ευνομούμενη πολιτεία φροντίζει να παγιώνει τη ρευστή από τη φύση της γλώσσα του λαού, με μια επίσημη γραμματική και με σταθερή ορθογραφία και να την καθιστά έτσι επίσημη εθνική γλώσσα. Ο άμεσος σκοπός είναι να έχουν όλοι οι πολίτες ένα κοινό σημείο αναφοράς στον τρόπο χρήσης της γλώσσας, και ο έμμεσος σκοπός, η αποτελεσματική επικοινωνία, η διευκόλυνση της γλωσσικής διδασκαλίας, η προαγωγή της παιδείας, η γλωσσική και εθνική ομοιογένεια και διάρκεια κ.τ.ό. Όμως, κάθε απόπειρα έξωθεν μεταβολής του τρόπου γραφής των λέξεων μιας γλώσσας σε διάστημα μικρότερο από 75 χρόνια (μέση ηλικία ενός ανθρώπου) επηρεάζει αρνητικά την επικοινωνία των πολιτών και την παιδεία ενός έθνους.

– Η πρόσφατη ιστορία της ελληνικής γλώσσας και παιδείας προσφέρει πολλά παραδείγματα σύγχυσης που προήλθε από αλλαγές στον τρόπο γραφής των λέξεων. Όμως, το κακό προηγούμενο δεν νομιμοποιεί την επανάληψή του. Συνήθως η πρακτική λογική της γλωσσικής χρήσης υπερτερεί της θεωρητικής λογικής που διέπει τη γλωσσολογική ορθότητα των λέξεων. Στη γλώσσα η έννοια του ορθού είναι σχετική. Ένας μεγάλος αριθμός λέξεων της καθιερωμένης επίσημης κοινής νεοελληνικής γλώσσας είναι από επιστημονική άποψη λαθεμένες, όπως π.χ. *πολυθρόνα* [το ύψιλον δεν προκύπτει ετοιμολογικά, εφόσον προέρχεται από τη ιταλικό *poltrona* (...)], χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα ήταν σκόπιμη η «διόρθωσή» της.

– Είναι γνωστό στους ειδικούς ότι η κοινή νεοελληνική, σε σύγκριση με άλλες δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες, χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και «εντροπία». Μια συνέπεια είναι και η αμηχανία και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σήμερα οι αρμόδιοι για την εκπόνηση πολύγλωσσων ηλεκτρονικών λεξικών και άλλων μεγάλων έργων γλωσσικής τεχνολογίας στις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όταν συναντούν δίλημμα στη γραφή μιας λέξης. Δηλαδή, η μεταβολή της καθιερωμένης ορθογραφίας, επιτείνει τα συμπτώματα εντροπίας και αποβαίνει σε βάρος της συμβατότητας της γλώσσας μας με τους μηχανισμούς ενδοκοινοτικής επικοινωνίας και, συνακόλουθα, σε βάρος των διεθνών σχέσεων και συμφερόντων της χώρας. Και από εδώ απορρέει το αίτημα για σταθεροποίηση της ελληνικής γλώσσας.

– Άλλωστε, η σχετική εμπειρία από την ηλεκτρονική επεξεργασία των γλωσσών σε δυτικές χώρες έδειξε ότι, αν η συχνότητα χρήσης μιας λέξης

με ένα συγκεκριμένο τρόπο παραδοσιακής γραφής υπερβαίνει ένα όριο (60% και άνω), τότε η μεταβολή γραφής της δεν έχει παρά ελάχιστες πιθανότητες να υιοθετηθεί από τη δυσκίνηση μάζα του κοινού. Σημειώνεται ότι οι λέξεις των οποίων τη γραφή συνήθως επιχειρούν να μεταβάλουν διάφοροι παράγοντες είναι λέξεις υψηλής συχνότητας χρήσης: διαφορετικά, δεν θα υπήρχε λόγος να το επιχειρήσουν. Οποιαδήποτε στιγμή οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να διαπιστώσουν τη συχνότητα γραφής των επίμαχων λέξεων, ανατρέχοντας στα δεδομένα κέντρων ηλεκτρονικής επεξεργασίας, όπως το ΙΕΛ και το Πανεπιστήμιο Πατρών, στα οποία υπάρχουν καταχωρισμένα εκατομμύρια συχνότητες όλων των λέξεων της ελληνικής γλώσσας.

— Όπως έμμεσα προκύπτει και από τα προηγούμενα, η ρύθμιση τέτοιων θεμάτων σήμερα εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Γλωσσικού Σχεδιασμού, στο πλαίσιο του οποίου γίνεται επεξεργασία και των απόψεων των γλωσσολόγων. Σημεία αναφοράς του διεπιστημονικού αυτού κλάδου είναι η γλωσσολογία (των γλωσσικών συστημάτων), η κοινωνιογλωσσολογία, η εθνογλωσσολογία, η πολιτική επιστήμη και, τελευταία, οι «βιομηχανίες της γλώσσας» (εφαρμογή της γλωσσολογίας στην τεχνολογία) και η οικονομική επιστήμη.

Αναφέραμε παραπάνω ότι παρεμβάσεις στην ορθογραφία έχουν επιχειρηθεί συχνά στο παρελθόν. Όμως, σήμερα ενόψει μιας τέτοιας παρέμβασης διαθέτουμε «κατά τεκμήριον» τα επιπλέον δεδομένα των προηγούμενων παραγράφων. Συνεπώς, πριν από κάθε απόπειρα γλωσσικής ρύθμισης, απαιτείται τουλάχιστο, μια «διακλαδική» θεώρηση του προβλήματος και, σε κάθε περίπτωση, προκαταρκτική διερεύνηση των συχνότητων των επίμαχων λέξεων. Αλλιώς, ενδεχόμενη σύγχυση στην ορθογραφία εξαιτίας της αλλαγής πιθανόν να μας καταλογιστεί μελλοντικά ως «ενδεχόμενος δόλος»².

---

2. Όπως συμβαίνει στη δικαιοσύνη, όταν αποδεικνύεται ότι αυτός που επιτέλεσε μια πράξη γνώριζε εκ των προτέρων το αποτέλεσμα της.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΑ (ΜΙΚΡΟ ΛΕΞΙΚΟ)

Σε σύγκριση με άλλα φαινόμενα, οι πάσης φύσεως νεολογισμοί προκαλούν συχνότερα ή ευκολότερα το ενδιαφέρον ειδικών και μη. Ανήκουμε σ' εκείνους που διαθέτουν ένα όχι ευκαταφρόνητο σε όγκο και (θέλουμε να πιστεύουμε) σε ποιότητα προσωπικό αρχείο. Την ιδέα της σταδιακής του δημοσίευσης στο περιοδικό ΓΛΩΣΣΑ υιοθέτησε εκθύμως ο Γιάννης Μπασλής -ό την γλωσσική επιστήμη τὰ μάλα εὔ ποιῶν-, τον οποίον ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή. Την ιδέα εκμυστηρευθήκαμε στη συνάδελφο Ζωή Γαβριηλίδου, που ειδικεύεται στον τομέα των νεολογισμών. Καταλήξαμε στην απόφαση όχι απλώς να συνεργαστεί μαζί μας αλλά και να μοιραστεί την επιστημονική ευθύνη.

-Θ. Ν.

ΣΥΝΑΓΩΓΗ 1^η
ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ ΣΥΝΘΕΤΑ

Θανάσης Νάκας

Αν. Καθηγ. Γλωσσολογίας

ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Αθηνών

Ζωή Γαβριηλίδου

Λέκτορας Ελληνικής Γλώσσας

ΠΤΝ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

1. Εισαγωγή - Βιβλιογραφία

Στον γραπτό λόγο (κυρίως στον δημοσιογραφικό, τον διαφημιστικό, τον επιστημονικό, λιγότερο τον λογοτεχνικό), ενίοτε και στον προφορικό, σχηματίζονται τα τελευταία χρόνια με κάποια συχνότητα πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα (ππσ), π.χ. ταξίδι-αστραπή, αναφορά-βόμβα, καταγγελία-καταπέλτης, αρχιτέκτονας-αρχαιολόγος, που λειτουργούν ως νεολογισμοί στη γλώσσα. Από αυτά, άλλα αποκτούν διαδεδομένη χρήση και παρουσιάζουν υψηλό βαθμό κωδικοποίησης, ενώ άλλα είναι άπαξ σχηματισμοί.

Η παρουσία των πποσ, ακόμη και των περισσότερο κωδικοποιημένων, στη μακροδομή των λεξικών της Νέας Ελληνικής (ΝΕ) είναι μη συστηματική ή αποσπασματική. Η λεξικογραφική τους πραγμάτευση δεν είναι ενιαία, ακόμη και στα πλαίσια του ίδιου λεξικού. Ελάχιστα πποσ ενσωματώνονται στα λήμματά τους. Εξάλλου, αυτόνομα λήμματα δεν αποτελούν ποτέ τα πποσ, όπως έδειξε σύντομη έρευνα στο *Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας (ΛΣΕΔΓ)* του Εμ. Κριαρά, το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ)* του Γ. Μπαμπινιώτη και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ)* του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη. Τις περισσότερες φορές, τα πποσ παρατίθενται ως παραδείγματα της μεταφορικής χρήσης των β' συνθετικών τους (πβ. το πποσ *είδηση- βόμβα* στο λήμμα *βόμβα* του *ΛΝΕΓ* και του *ΛΚΝ*) δίχως ξεχωριστό ορισμό. Άλλες φορές, λειτουργούν ως παράδειγμα μιας υποσημασίας του λήμματος και εμφανίζουν ορισμό (πβ. τα πποσ *θέση- κλειδί*, *άνθρωπος- κλειδί*, *λέξεις- κλειδιά* στο λήμμα *κλειδί* του *ΛΚΝ*). Άλλοτε χαρακτηρίζονται ως εκφράσεις (πβ. το πποσ *παιδί- θαύμα* τόσο στο λήμμα *παιδί* όσο και στο λήμμα *θαύμα* του *ΛΚΝ* και αποκλειστικά στο λήμμα *θαύμα* του *ΛΣΕΔΓ*) και άλλοτε ως φράσεις (στο λήμμα *θαύμα* του *ΛΝΕΓ*), κυρίως τα πποσ με υψηλό βαθμό κωδικοποίησης. Δεν υπάρχει, δηλαδή, ομοφωνία των λεξικογράφων ως προς αυτό, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο βαθμός κωδικοποίησης του ίδιου πποσ διαφέρει, ανάλογα με τον ομιλητή, και είναι δύσκολα μετρήσιμος. Σε κάποια λεξικά δηλώνεται το ειδικό λεξιλόγιο από το οποίο προέρχεται ένα πποσ, ενώ σε άλλα όχι (π.χ. το πποσ *μυθιστόρημα- ποταμός* χαρακτηρίζεται ως φιλολογικός όρος στο *ΛΣΕΔΓ* και το *ΛΝΕΓ*, όχι όμως και στο *ΛΚΝ*). Κάποτε το δεύτερο συνθετικό χαρακτηρίζεται ως επίθετο (π.χ. το β' συνθετικό *ρεκόρ* του πποσ *αριθμός- ρεκόρ* στο *ΛΣΕΔΓ*). Φυσικά, δεν παρατίθενται τα ίδια πποσ στα ενλόγω λεξικά.

Ας σημειωθεί ότι η ορθογραφική τους διαφέρει από λεξικό σε λεξικό: το *ΛΚΝ* και το *ΛΣΕΔΓ* προτιμούν τον τύπο δίχως ενωτικό, ενώ το *ΛΝΕΓ* τον τύπο με ενωτικό. Τέλος, σε κανένα από τα τρία λεξικά δεν παρέχονται πληροφορίες μορφολογικού τύπου (π.χ. σχετικά με την κλίση τους στους δύο αριθμούς, το πέρασμα από το αρσενικό στο θηλυκό, κτλ.). Σπάνια, εξάλλου, επιχειρείται η ετυμολόγησή τους.

Ν.Β. Στη δική μας αποθησαύριση- καταγραφή υιοθετούμε, για τα λήμματα, τη γραφή με ενωτικό, ενώ στα χρηστικά παραδείγματα διατηρούμε πιστά την ορθογραφία της πηγής. (Η πληροφορία «Με ή χωρίς ενωτικό», όπου δίνεται, υποδηλώνει ότι στο αρχείο μας μαρτυρούνται και οι δύο γρα-

φές, σε παραδείγματα που παρατίθενται ή όχι).

Η καθημερινή πρακτική, ιδίως στον Τύπο, εμφανίζει πολύ περισσότερες γραφές (με ενωτικό ανάμεσα στα συνθετικά ή χωρίς ενωτικό, μέσα σε εισαγωγικά το β' συνθετικό, κ.ο.κ.), που αποδεικνύουν το νεολογικό χαρακτήρα των πψσ, αφού πολλές φορές αφήνεται να εννοηθεί ότι δεν έχει συνειδητοποιηθεί πως πρόκειται για ενιαίο φαινόμενο (δες, σχετικά, Νάκας ²1998, σσ. 297 και 383). Ορισμένα πψσ εισέρρευσαν ήδη, ή άλλα πλάστηκαν απευθείας, στη γλώσσα της σύγχρονης ποίησης (βλ. Νάκας ³1999, σσ. 200-2).

Σύμφωνα με τη Γαβριηλίδου (1997), τα πψσ της ελληνικής κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες : α) Τα πψσ με σχέση κατηγορήματος, όπου το β' συνθετικό αποκτά επιθετική σημασία, εμφανίζει συχνά μεταφορική έννοια και λειτουργεί ως επιτατικό στοιχείο ('intensifieur') του α' συνθετικού, π.χ. *στροφή-καρμανιόλα*. Η συμφωνία σε αριθμό και γένος ανάμεσα στα δύο συνθετικά δεν είναι υποχρεωτική στα πψσ αυτής της κατηγορίας. -β) Τα πψσ με σχέση παράταξης ανάμεσα στο α' και β' συνθετικό, π.χ. *αναλυτής-προγραμματιστής*, *ψηφείο-καταψύκτης*. Στην περίπτωση αυτή η συμφωνία ανάμεσα σε α' και β' συνθετικό είναι υποχρεωτική. -γ) Τα πψσ με σχέση αντικειμένου, όπου διαπιστώνεται έλλειψη μιας πρόθεσης ανάμεσα στο α' και το β' συνθετικό, π.χ. *βότκα-λεμόνι*, *γάλα-σκόνη*. Οι δύο πρώτες είναι σαφώς παραγωγικότερες στη γλώσσα μας απ' ό,τι η τρίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1986. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική, Θεσσαλονίκη*. © Γαβριηλίδου, Ζ. 1994. "Τα σύνθετα του τύπου ουσιαστικό+ουσιαστικό στην ίδια πτώση", *Μελέτες 15* [=Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 15^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.]: 11-14 Μαΐου 1994, [Θεσσαλονίκη], σσ. 269-80. — 1995. "Μερικές συντακτικές και σημασιολογικές παρατηρήσεις για το νεολογικό σχηματισμό των πολυλεκτικών παραθετικών μεταφορικών συνθέτων", *Μελέτες 16*: 4-6 Μαΐου 1995, σσ. 148-59. — 1996. "Πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα με πρώτο συνθετικό τα «άνθρωπος» και «γυναίκα»", *Μελέτες 17*: 22-24 Απριλίου 1996, Κυριακίδης, σσ. 100-14. — 1997α. "Besoin d'une classification des suites NN, Actes du Colloque International FRACTAL 1997", in *Bulletin de Linguistique Appliquée et Générale*, n° spécial, σσ. 185-193. — 1997β. *Étude Comparée des Suites NN en Français et en Grec. Élaboration d'un Lexique bilingue*, Presses Universitaires du Septentrion, Lille. © Νάκας, Θαν. ²1998. *Γλωσσοφιλολογικά (Μελετήματα για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία)*, Α', Αθήνα, Παρουσία. — ²2000. *Γλωσσοφιλολογικά, Β'*, Αθήνα, Παρουσία. — ³1999. *Γλωσσοφιλολογικά, Γ'*, Αθήνα,

Παρουσία. © **Ράλλη, Α. 1991.** "Λεξική φράση. Αντικείμενο μορφολογικού ενδιαφέροντος", *Μελέτες* 5: 2-4 Μαΐου 1991, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, σσ. 139-58. © **Σετότος, Μ. 1992.** "Συσχετιστές, τελεστές και ενδείκτες της Κοινής Νεοελληνικής", *Μελέτες* 13: 7-9 Μαΐου 1992, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, σσ. 361-69.

2. Λεξικό

Παραθέτουμε στη συνέχεια έναν κατάλογο αθησαύριστων (με την έννοια ότι δεν παρατίθενται στα τρία λεξικά που αναφέραμε) πps. Ορισμένα λήμματα ακολουθούνται από σημασιολογικά και μορφολογικά σχόλια. (Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εάν θεωρούμε ότι παράδειγμα και συμφραζόμενα συνιστούν μια νέα χρήση ή επέκταση ή, απλώς, επεξηγούν επακριβώς μια σημασία ή υποσημασία, ή παρουσιάζουν άλλο ενδιαφέρον, τα καταγράφουμε μαζί με τη συγκεκριμένη σημασία όπως έχει ήδη θησαυριστεί στα λεξικά -βλ. πχ στο -αστραπή). Η κατάταξη (και η πραγμάτευση) των πps γίνεται αλφαβητικά με βάση το β' συνθετικό (βλ. εδώ πιο κάτω). Όταν ολοκληρωθεί η δημοσίευση, προβλέπεται ήδη να υπάρχει πίνακας με την αλφαβητική τους κατάταξη σύμφωνα και με το α' συνθετικό.

N.B. Ένα (Τ) δηλώνει υλικό που προέρχεται από εφημερίδες ή περιοδικά και ένα (Δ) υλικό από διαφημίσεις. Τα πλήρη στοιχεία ταυτότητας της κάθε πηγής, μαζί με ακριβή χρονολογικά στοιχεία, θα δοθούν όταν ολοκληρωθεί η δημοσίευση του υλικού των νεολογισμών και εκδοθεί με τη μορφή βιβλίου. Σημείωσε επίσης: [κ:] = κυρίως κείμενο [τ:] = τίτλος, [τ↓:] = υπότιτλος, [τ↑:] = υπέρτιτλος.

-αγκάθι

διαδικασία- αγκάθι : [τ:] Διαδικασίες- αγκάθι [κ:] Οι διαδικασίες είναι το «αγκάθι» για τη σύναψη προσυμφώνου μεταξύ Αθηνών-Σκοπίων. Αναζητείται φόρμουλα προσέγγισης [ ] (Τ)

κείμενο- αγκάθι : [τ:] Αυτό είναι το κείμενο- αγκάθι [κ:] Σήμερα δημοσιεύουμε, σε δική μας μετάφραση, αντούσιο ολόκληρο το κείμενο για τη χρηματοδοτική συνεργασία Ε.Ε. - Τουρκίας που ως γνωστόν αποτελεί ένα από τα «αγκάθια» του πακέτου της συμφωνίας για την Αθήνα και από το οποίο ο

Αντρέας ζήτησε να διαγραφούν όλα τα ποσά και ιδιαίτερα αυτό της υποσημείωσης (3) για δωρεάν οικονομική βοήθεια προς την Άγκυρα ύψους 335 εκατομμυρίων ECU. (Τ)

-αέρας

συνεργασία- αέρας : Συνεργασία που δίνει άνεση, που διευκολύνει. Το β' συνθ. από την έκφραση 'δίνω αέρα'. [τ:] Συνεργασία- αέρας στον Πάγκαλο [τ↓:] Η συνεργασία των προοδευτικών στον β' γύρο θα είναι καθοριστική για τη νίκη των αντίστοιχων συνδυασμών. Και δίνει αέρα στον κ. Πάγκαλο, που μπαίνει στην εκλογική μάχη με νέες εφεδρείες. (Τ)

-αίνιγμα

ασθένεια- αίνιγμα : Ανεξήγητη ασθένεια. [τ↑:] ΣΧΙΖΟΦΡΕΝΕΙΑ [τ:] Λιγότερα κρούσματα αλλά παραμένει ασθένεια- αίνιγμα [τ↓:] Ημερίδα με τη συμμετοχή ψυχιάτρων από όλο τον κόσμο [κ:] ΑΣΘΕΝΕΙΑ- ΑΙΝΙΓΜΑ, παρά την μεγάλη επιστημονική πρόοδο, εξακολουθεί να αποτελεί η σχιζοφρένεια [ ] Η διάγνωση της νόσου είναι δύσκολη και η αιτιολογία της όχι σαφώς καθορισμένη. (Τ)

αρρώστια- αίνιγμα : [τ:] Πρωτοφανής αρρώστια- αίνιγμα [ως συνέπεια του πυρηνικού ατυχήματος του Τσερνομπίλ] (Τ)

γυναίκα- αίνιγμα : Αινιγματική γυναίκα. [τ:] Πιάστηκε η γυναίκα- αίνιγμα [κ:] Παράφορος, παράνομος έρωτας με μέλος της αδιάτακτης σπείρας που την απήγαγε και την κράτησε επί οκτώ μήνες ή πωρωμένη συνείδηση συζύγου, που θέλησε να εκδικηθεί για προηγούμενα με τον κουνιάδο της; (Τ)

τροπολογία- αίνιγμα : Τροπολογία που προκαλεί ερωτηματικά. Πληθ. τροπολογίες- αινίγματα. ΣΥΝΩΝ. τροπολογία- γρίφος [τ:] Τροπολογία- γρίφος [κ:] Μια τροπολογία- αίνιγμα που κατέθεσε χθες ο υπουργός Οικονομικών Γ. Παλαιοκρασάς στο φορολογικό νομοσχέδιο και αφορά τη συνταξιοδότηση των εργαζομένων στον ενρύτερο δημόσιο τομέα [ ] ήταν το κυριότερο σημείο της χθεσινής συνεδρίασης της Διαρκούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής [ ] (Τ)

-ακροβάτης

διαρρήκτης- ακροβάτης : [τ:] Διαρρήκτης- ακροβάτης [κ:] Διαρρήκτης έγινε... ακροβάτης, για να αποφύγει τη σύλληψη. Πήδησε, από το ένα μπαλκόνι στο άλλο και προσπάθησε να ξεγελάσει νεαρό φοιτητή. (Τ)

μπουλντόζα- ακροβάτης : [τ:] Μπουλντόζα- ακροβάτης... [κ:] «Έπεσε από τα σύννεφα αυτός ο ψύχραιμος άνθρωπος», είπε για τον κ. Κων. Μητσοτάκη ο κ. Μ. Έβερετ -για το αλεξιπτώτο, δεν διευκρινίστηκε τίποτα. (Τ)

-απάντηση

ερώτηση- απάντηση : [τ:] 13 ερωτήσεις- απαντήσεις για τα 800.000 παλαιά I.X. [κ:] Πλήθος ερωτημάτων προέκυψαν μετά την πρόταση της Ευρωπαϊκής

Ένωσης για κατάργηση της βενζίνης που περιέχει μόλυβδο. [ ] Ο παρακάτω οδηγός φιλοδοξεί να ξεδιαλύνει αυτό το ομιχλώδες τοπίο. 1) Θα καταλήξουν λοιπόν στις χωματερές τα αυτοκίνητα συμβατικής τεχνολογίας το 2000; Όχι, η τεχνολογία έχει προχωρήσει και έτσι [ ] 2) Τι ισχύει όμως με τις μοτοσυκλέτες; Και εδώ τα προσθετικά βενζίνης [ ] 3) [κ.ο.κ.] (Τ)

συλλαλητήριο- απάντηση : [τ:] Συλλαλητήριο- απάντηση [κ:] Απάντηση στην αδιαλλαξία του κ. Γκλιγκόροφ δίνει σήμερα ο λαός της Μακεδονίας και Θράκης με το «παρών» του στο συλλαλητήριο που πραγματοποιείται στην παραλία της Θεσσαλονίκης. (Τ)

-απειλή

οργάνωση- απειλή : [τ↑:] Ωριμάζουν οι συνθήκες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για περισσότερες παραπομπές τυράννων σε διεθνή δικαστήρια [τ:] Η οργάνωση- απειλή κατά των δικτατόρων [κ:] [ ] Το μακρύ χέρι του Διεθνούς Δικαίου απειλεί σήμερα τους τυράννους με εγκλεισμό στη φυλακή. Έτσι τουλάχιστον υποστηρίζει μια μεγάλη οργάνωση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. (Τ)

χαβούζα- απειλή : [τ:] Χαβούζα- απειλή για γεωτρήσεις στη Ρόδο [κ:] Υπάρχει τεράστιος κίνδυνος μόλυνσης των επιφανειακών γεωτρήσεων στην περιοχή Κοσκίνου και Φαληράκι λόγω της λειτουργίας εκεί μιας χαβούζας όπου συγκεντρώνονται όλα τα λύματα... (Τ)

-αποκατάσταση

επιχείρηση- αποκατάσταση : [τ:] Επιχείρηση- αποκατάσταση [κ:] Η εθνική μας ομάδα αντιμετωπίζει το αντίστοιχο συγκρότημα του Βελγίου [ ] Η σημερινή αναμέτρηση θεωρείται, από τους υπεύθυνους της τεχνικής επιτροπής, μιας πρώτης τάξης ευκαιρία για να «αποκαταστήσει» η εθνική μας ομάδα, το όνομά της στην Ευρώπη. (Τ)

-απόλαυση

εκδρομή- απόλαυση : [τ:] Εκδρομή- απόλαυση με το Σενίχ RX4 [τ↓:] PENO. Θετικές οι εντυπώσεις από τη δοκιμή του στο Μαρόκο. (Τ)

-αράχνη

άνθρωπος- αράχνη : Ήρωας σειράς κόμικ και κινουμένων σχεδίων. Μόνο στον ενικό. Μτφρδ. αγγλ. Spider man.

γυναίκα- αράχνη : 1. Ηρώιδα σειράς κόμικ και κινουμένων σχεδίων. Μόνο στον ενικό. Μτφρδ. αγγλ. Spider woman. 2. [τ:] Γυναίκες- αράχνες σκληρές και φοβερές [κ:] Γυναίκες που ρίχνουν τα δίχτυα τους σ' έναν άντρα και τον κάνουν παιχνιδάκι τους για μια ολόκληρη ζωή. (Τ)

-αστραπή

γκάλοπ- αστραπή : Γκάλοπ που πραγματοποιείται σε σύντομο χρονικό διάστημα. Πληθ. γκάλοπ- αστραπή. Με ή χωρίς ενωτικό. [τ:] *Νέο γκάλοπ- αστραπή λίγο πριν τις εκλογές.* (Τ)

δίαιτα- αστραπή : Είδος σύντομης αυστηρής διαίτας με άμεσο χάσιμο κιλών. Πληθ. *δίαιτες- αστραπή.* Με ή χωρίς ενωτικό. [τ:] *Γιατί δεν ωφελούν οι δίαιτες- αστραπή [κ:] [ ] Η δίαιτα, εξάλλου, και μάλιστα όταν ανήκει στην κατηγορία δίαιτες- αστραπή επιβραδύνει τον μεταβολικό ρυθμό επειδή μειώνει την μυϊκή μάζα.* (Τ)

πόλεμος- αστραπή : 1. (στρατ.) Πολεμική τακτική που βασίζεται σε ξαφνική επίθεση. [τ:] *Ο γιος του Καντάφι νεκρός από τον πόλεμο- αστραπή.* (Τ) 2. «σύντομης διάρκειας (ΛΣΕΔΓ)» (η σημασία αυτή καταχωρείται στο). Πληθ. *πόλεμοι- αστραπή.* Με ή χωρίς ενωτικό.

ταξίδι- αστραπή : «Πολύ σύντομο και απρόοπτο (ΛΣΕΔΓ)», «για κάτι που γίνεται ξαφνικά και διαρκεί λίγο (ΛΚΝ)». Πληθ. *ταξίδια- αστραπή.* [τ:] *Ταξίδι- αστραπή του Προτάσοφ στη Φρανκφούρτη [κ:] Ταξίδι- αστραπή πραγματοποίησε ο Όλεγκ Προτάσοφ στη Φρανκφούρτη, όπου συναντήθηκε με τον μανάτζερ του Κλέμε Χόλγκερ [ ] και επέστρεψε στην Αθήνα το βράδυ της ίδιας ημέρας.* (Τ)

/ - / [τ↑:] *Θα προσπαθήσει να καθησυχάσει Αιγύπτιους και Ιορδανούς. Σε δύο εβδομάδες βλέπει τον Αραφάτ [τ:] Ταξίδια- αστραπή σε Κάιρο, Αμάν [κ:] [ ] Έγινε χθες γνωστό ότι ο νέος πρωθυπουργός του Ισραήλ θα επισκεφτεί την επόμενη εβδομάδα το Κάιρο, ενώ θα ακολουθήσει επίσκεψή του στο Αμάν.* (Τ)

-ατμομηχανή

άνθρωπος- ατμομηχανή : [τ:] *Άνθρωποι «ατμομηχανές» [κ:] Η αντοχή (5.000, 10.000 μ.) και ο Μαραθώνιος, θέλουν... ατμομηχανές.* (Τ)

-αφέντης

πατέρας- αφέντης : Αυταρχικός πατέρας. Πληθ. *Πατέρες- αφέντες.* Με ενωτικό. [τ:] *Φόβος και τρόμος ο πατέρας- αφέντης [κ:] Και η γειτονιά φοβόταν τον πατέρα- αφέντη. [ ] Έβριζε και χτυπούσε τα παιδιά.* (Τ)

/ - / [τ↑:] *Ο 18χρονος δεν άντεξε να τον βλέπει να παρενοχλεί τη μητέρα του [τ:] Σκότωσε τον «πατέρα- αφέντη» [τ↓:] Ο «πατέρας- αφέντης», όπως τον περιγράφει ο γιος του, το συνήθιζε να κάνει άσεμνες χειρονομίες στη γυναίκα του μπροστά στα δύο παιδιά τους. Τι κι αν αυτή αντιδρούσε. Αυτός συνέχιζε να την ενοχλεί.* (Τ)

-αφρός

[?«Φοιτητών» παράσταση]- αφρός : [τ:] *«Φοιτηταί»- αφρός... [πρόκειται*

για το ανέβασμα με τη μορφή μιούζικαλ των «Φοιτητών» του Γρηγ. Ξενόπουλου από το «Θεσσαλικό Θέατρο»] [κ:] Ένας αφρός. Κάτι σαν φράουλες με σαντιγί. (Τ)

-βεντέτα

ηθοποιός- βεντέτα : Πληθ. ηθοποιοί- βεντέτες. Με ή χωρίς ενωτικό. [τ:] *Επιστροφή στον ηθοποιό- βεντέτα* [κ:] [ ] *Η αντιπαράθεση του Στανισλάφσκι και τον νατουραλιστικού θεάτρου προς το νεότερο θέατρο και προς τα αντινατουραλιστικά σύγχρονα ρεύματα εξασθενεί. Αντιπαράθετεί τον Στανισλάφσκι και μαζί ολόκληρο τον 20ο αιώνα προς το 19ο αιώνα με τον ιλουζιονισμό και την παλιά αντίληψη του ηθοποιού βεντέτα.* (Τ)

-βολίδα

άνθρωπος- βολίδα : Άνθρωπος που τρέχει με μεγάλη ταχύτητα. [τ:] Άνθρωποι «βολίδες» [κ:] *Οι άνθρωποι «βολίδες» (100, 200 μ.), προκαλούσαν πάντοτε δέος, καθώς οι αθλητές δίνουν μάχη σε αγωνίσματα... της αναπνοής.* (Τ)

-βόμβα

αναφορά- βόμβα : Αναφορά που δημιουργεί σάλο και συγκλονίζει την Κοινή Γνώμη. Πληθ. αναφορές- βόμβα. Με ή χωρίς ενωτικό. Σμσδ. β'συνθ. γαλλ. *bombe*. [τ:] *Αναφορά- βόμβα του ιατροδικαστή.* (Τ).

βιβλίο- βόμβα : [τ:] *ΓΑΛΛΙΑ* [τ:] *Βιβλίο- βόμβα για τη δολοφονία βουλευτή το '94* [κ:] *Ένας μυστηριώδης «στρατηγός», η πηγή του δημοσιογράφου Ζαν Μισέλ Βερν για το βιβλίο του «Η υπόθεση Γιαν Πια, δολοφόνοι στην καρδιά της εξουσίας», κάνει τα θεμέλια της 5^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας να τρέμουν. Ο «στρατηγός», αξιωματικός της διεύθυνσης πληροφοριών του στρατού, δαχτυλοδείχνει τα ηγετικά στελέχη της κεντροδεξιάς UDF Φρανσουά Λεοτάγ και Ζαν Κλοντ Γκοντέν ως εγκεφάλους της δολοφονίας του συναδέλφου τους βουλευτή Γιαν Πια στις 25 Φεβρουαρίου του 1994.*

γάμος- βόμβα : [τ:] *Γάμος- βόμβα, ζωή- παραμύθι, σιωπηλός χωρισμός* [κ:] [ ] *Τους ειδοποίησε το πρωί [ο δικηγόρος] ότι το απόγευμα θα γινόταν ο γάμος [του Έλληνα με τη μουσουλμάνα περιγκίπισσα από τη Βαγδάτη]. Σ' ένα εκκλησάκι στο Ελληνικό. Πρώτα βαφτίστηκε η Αντζα. Ύστερα έγινε η τελετή. [ ] Την επομένη έσκασε η βόμβα στην Αθήνα.* (Τ)

δήλωση- βόμβα : Με ή χωρίς ενωτικό. Σμσδ. β'συνθ. γαλλ. *bombe*. [τ:] *Δήλωση- βόμβα του κ. Σημίτη* [κ:] *Σοβαρότατο πολιτικό ζήτημα έθεσε χτες ο κ. Κώστας Σημίτης, σε δήλωσή του για την απόφαση της Εξεταστικής Επιτροπής, να μεταβεί στην Αμερική για να εξετάσει τον Κοσκωτά.* (Τ)

/ - / [τ:] *Λαζόπουλος: «Μου κάνουν όπυλο πόλεμο. □ Σταματάω τις παραστάσεις»* [τ:] *Δήλωση «βόμβα»* [κ:] *Δήλωση «βόμβα» στο θέατρο «ΦΙΞ».*

Μετά από μία εκπληκτική παράσταση [ ] ο Λάκης Λαζόπουλος, πήρε ένα μικρόφωνο και δηλώνοντας εξ αρχής ότι δεν του αρέσει να 'βγάξει λόγους' από σκηνης, ανακοίνωσε πως σταματάει τις παραστάσεις του, γιατί όλος αυτός ο ύπουλος πόλεμος που έχει ξεκινήσει εναντίον του, έχει γίνει πλέον ακραία ψυχοφθόρος. (Τ)

έγγραφο- βόμβα : Δημόσιο (συνήθως) έγγραφο του οποίου η αποκάλυψη δημιουργεί σάλο και συγκλονίζει την Κοινή Γνώμη. Πληθ. έγγραφα- βόμβα και έγγραφα-βόμβες. Με ή χωρίς ενωτικό. Σμσδ. β' συνθ. γαλλ. bombe. [τ:] Έγγραφο- βόμβα του ανακριτή. (Τ).

εκκαθαριστικό- βόμβα : [τ↑:] Η μη τιμαριθμοποίηση της φορολογικής κλίμακας προσθέτει μεγαλύτερα βάρη στους μισθωτούς [τ:] Εκκαθαριστικά- βόμβες [τ↓:] «Καταλογίζων» έως και 32% περισσότερους φόρους σε όλους. (Τ)

επιστολή- βόμβα : 1. Επιστολή της οποίας η αποκάλυψη / αποστολή δημιουργεί σάλο και συγκλονίζει την Κοινή Γνώμη. [τ:] Επιστολή- βόμβα για την Ολυμπιακή [κ:] Επιστολή- βόμβα με την οποία προαγγέλεται το κλείσιμο της Ολυμπιακής Αεροπορίας στο τέλος του έτους, αν δεν ληφθούν αμέσως μέτρα, απέστειλε η διοίκηση της εταιρείας. (Τ) 2. Επιστολή παγιδευμένη με εκρηκτικό μηχανισμό. [τ:] Επιστολές- βόμβα τραυμάτισαν δύο [κ:] Ένας Αυστριακός ιερέας και μια Κροάτισσα δημοσιογράφος [ ] τραυματίστηκαν χθες στην Αυστρία από εκρηξιές παγιδευμένων επιστολών. (Τ)

/ - / [τ:] Επιστολή- βόμβα για παρανομίες στο Δήμο Πειραιά [κ:] Στην επιστολή παραίτησής του, την οποία έχει στη διάθεσή της η «Α», ο Γιώργος Μοντσάκης αφήνει αιχμές κατά τον δημάρχο [ ] (Τ)

εταιρεία- βόμβα : [τ↑:] Ο κομματικός μηχανισμός πιέζει ώστε να δημιουργηθεί νέος ... ΟΑΕ! [τ:] Μια ντουζίνα εταιρείες- βόμβες απειλούν την ελληνική οικονομία [κ:] [ ] Πώς αλλιώς θα μπορούσε να εξηγηθεί η εξαγγελία ότι μελετάται... η επαναλειτουργία [ ] επιχειρήσεων, όταν αυτές οι επιχειρήσεις χρειάζονται όχι μερικές εκατοντάδες εκατομμύρια, αλλά αρκετά δισεκατομμύρια δραχμές μόνο και μόνο για να ξανακινηθούν μετά από απραξία 30 μηνών! (Τ)

φάρμακο- βόμβα : [τ↑:] Διαλύει τους θρόμβους και ανοίγει τις αρτηρίες [τ:] Φάρμακο- βόμβα για το έμφραγμα. (Τ)

γέφυρα

αποστολή- γέφυρα : [τ:] Αποστολή- γέφυρα προς Βόννη [κ:] Η αποκατάσταση των σχέσεων της Ελλάδας με τη Γερμανία απασχολεί τον πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου. Ο πρωθυπουργός έχει ήδη ζητήσει από στενό του συνεργάτη [ ] να ασκήσει την επιρροή του ώστε η δήλωση Πάγκαλου να μην αφήσει κατάλοιπα στις σχέσεις των δυο χωρών. (Τ)

-γίγ (αντ)ας

δημόσιο- γίγ(αντ)ας : [Ερώτηση δημοσιογράφου:] Τέως πρόεδρος του ΣΕ-ΒΟΠ. Ποιες ευθύνες είχε η θέση; -Να παλέψει με το Δημόσιο- γίγαντα και να αξιοποιήσει τα οράματα των οιοπαγωγών. (Τ)

πίτσα- γίγας : Πίτσα μεγάλων διαστάσεων. Πληθ. πίτσες γίγας. Συνήθως δί-χως ενωτικό. [κ:] Στις δύο πίτσες γίγας δώρο ένα αναφυκτικό. (Δ)

πίττα- γίγας : Πίττα ΜΥΘΟΣ [σε διαφημιστικό, με προσφορές, της ομώνυμης μπίρας] Πίττα γίγας [σε τέσσερις ποικιλίες] Πίττα Αραβική [ ] Διάφορα [ ] Μπριζόλες [ ] Σαλάτες

τηλεόραση- γίγας : Από τη Δευτέρα. Η μαγεία του σινεμά στο σπίτι σας Σούπερ τηλεόραση- γίγας 28 ιντσών [προσφορά της Απογευματινής στους ανα-γνώστες της] (Τ)

-γιουβέτσι

μαϊμού- γιουβέτσι : Ντροπή Αζάνκα! Παρατράβηξε η «πλάκα»... Μην τολμή-σεις να ξαναφιλήσεις το χέρι του Μίλτον! Μη «μαϊμονδίξεις»! (Αν δεν θες να γραφτείς στην ιστορία ως η πρώτη μαϊμού- γιουβέτσι). (Ε, 7.11.93, Θέμος Αναστασιάδης)

-γρίφος

δήλωση- γρίφος : [τ:] Δήλωση- γρίφος από τον Καραμανλή [κ:] Ως (πολιτι-κός) γρίφος -που προκάλεσε (ανεπίσημα) πολλά ερωτηματικά και ερμηνείες τόσο στην κυβέρνηση όσο και στην αντιπολίτευση- χαρακτηρίζεται η δήλωση του (νέου) Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμανλή [ ]. (Τ)

τροπολογία- γρίφος : ΣΥΝΩΝ. τροπολογία- αίνιγμα [τ:] Τροπολογία- γρί-φος για συνταξιοδοτικά [κ:] Μια τροπολογία- αίνιγμα που κατέθεσε χτες ο υπουργός Οικονομικών Γ. Παλιοκρασσάς στο φορολογικό νομοσχέδιο και αφο-ρά τη συνταξιοδότηση των εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα [ ] ήταν το κυριότερο σημείο της χθεσινής συνεδρίασης της Διαρκούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής [ ]. (Τ)

-γροθιά

απόφαση- γροθιά : [τ:] Απόφαση- γροθιά στον Ακριβάκη και στα σχέδια για «λονκέτο» στην «Κρήτης» [κ:] Το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθήνας (Τμήμα Ασφαλιστικών Μέτρων) εξέδωσε χτες απόφαση- γροθιά για τον Ακριβάκη, δια-τάσσοντας την αναστολή διαταγής πληρωμής ποσού 1.800.000 δραχμών περί-που υπέρ της Ολυμπιακής, που ήταν δεσμευμένα στην Τράπεζα Κρήτης. (Τ)

-γολγοθιάς

μήνας- γολγοθιάς : [τ:] Μήνας- γολγοθιάς [τ↓:] 7 ματς σε 24 μέρες με 4 ντέρ-μπι περιμένουν τον ΠΑΟΚ. (Τ)

-γούρι

πόλη- γούρι : [τ:] Η πόλη- γούρι [κ:] Οι δύο καλλιτέχνες ξεκίνησαν από την συμπτωτεύουσα τις φετινές τους εμφανίσεις, επειδή είναι γι' αυτούς η πόλη- γούρι. Κι αυτό, γιατί εκεί έγινε ο γάμος τους πριν από τρία χρόνια. (Τ)

-γυναίκα

παιδί- γυναίκα-turbo-σέξι-αφέλεια : [κ:] Η Ρίκα Βαγιάννη είναι το παιδί-γυναίκα-turbo-σέξι-αφέλεια της ελληνικής τηλεόρασης. (Τ)

-δηλητήριο

γη- δηλητήριο : [τ:] Γη- δηλητήριο! [κ:] Ένα χρόνο μετά τον ακήρυκτο πόλεμο στα Βαλκάνια, δεξαμενές καυσίμων όπως αυτή στο Νόβι Σαντ αποτελούν «μνημεία» μιας οικολογικής καταστροφής χωρίς προηγούμενο. Μεγάλες ποσότητες επικίνδυνων ουσιών διέρρησαν, μολύνοντας τα ποτάμια, το έδαφος και τον αέρα. (Τ)

γυναίκα- δηλητήριο : Να πάτε να δείτε τη νέα ταινία του Νίκου Ζερβού «Γυναίκες- δηλητήριο» που εξηγεί α) γιατί είναι όλες τους τρελές και β) γιατί θέλουν να μας τρελάνουν κι εμάς. (Τ)

θάλασσα- δηλητήριο : [τ↑:] Καμπανάκι των επιστημόνων για μόλυνση του Κρητικού πελάγους [τ:] Θάλασσα- δηλητήριο για γλάρους [τ↓:] Τον κώδωνα του κινδύνου για μόλυνση του Κρητικού Πελάγους κρούει το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας καθώς οι επιστήμονές του τις τελευταίες ημέρες έχουν καταγράψει πολλά «πετρελαιομένα» πουλιά! (Τ)

παγωτό- δηλητήριο : [τ:] Παγωτά- δηλητήριο στην αγορά [κ:] Πάνω από τεσσαρισήμισι τόνους επικίνδυνα για την υγεία των καταναλωτών παγωτά έχουν κατασχέσει οι αρμόδιες Υπηρεσίες της Αστυνομίας μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1996. (Τ)

παιχνίδι- δηλητήριο : [τ:] Παιχνίδια- δηλητήριο στις ΗΠΑ [κ:] Η περιβαλλοντική οργάνωση Greenpeace προειδοποίησε χθες τους Αμερικανούς καταναλωτές ότι εργαστηριακά πειράματα έχουν δείξει πως πολλά παιχνίδια από βινύλιο περιέχουν υψηλά ποσοστά μολύβδου και τοξικού καδμίου, με αποτέλεσμα να αποτελούν κίνδυνο για την υγεία των παιδιών. (Τ)

-δήλωση

αίτηση- δήλωση : Έντυπο με διττή λειτουργία αίτησης και δήλωσης. Πληθ. αιτήσεις- δηλώσεις. [κ:] Η αίτηση- δήλωση και όλα τα δικαιολογητικά υποβάλλονται στη Γραμματεία του Νοσοκομείου ΚΑΤ Κηφισιάς, μέσα σε προθεσμία είκοσι (20) ημερών από την επομένη της τελευταίας δημοσίευσης της προκήρυξης. Αιτήσεις- δηλώσεις μπορούν να υποβληθούν και ταχυδρομικά. (Τ)

! - ! Η υποβολή υποψηφιοτήτων λήγει, σύμφωνα με το Καταστατικό, στις 12

το μεσημέρι της 15^{ης} Μαρτίου 1988. Στην αίτηση- δήλωση υποψηφιότητας θα πρέπει να αναγράφεται και ο τόπος καταγωγής [ ], καθώς και για ποιο όργανο τίθεται η υποψηφιότητα. [Κείμενο πρόσκλησης για ετήσια τακτική Γενική Συνέλευση της ΙΛΕΘ]

-δυναμίτης

όχι- δυναμίτης : [τ:] «Όχι» δυναμίτης, από τους Μουσουλμάνους [κ:] Απέρριψε ουσιαστικά η βοσνιακή μουσουλμανική συνέλευση το σχέδιο τοιχοτόμησης της Βοσνίας, θέτοντας όρους για την αποδοχή του, οι οποίοι δεν πρόκειται να γίνουν δεκτοί [ ] (Τ)

-δώρο

ποινή- δώρο : [τ:] Ποινή- δώρο! [τ↓:] Η ΕΠΟ δέχτηκε ότι έγινε η απόπειρα δωροδοκίας και αφαιρέθηκαν έξι βαθμοί από τον Διαγόρα [ ] (Τ)

-έθνος

κράτος- έθνος : «(ΑΝΕΓ) έθνος- κράτος (το) εθνικό κράτος, το κράτος που έχει συγκροτήσει ένα έθνος στο έδαφος όπου διαβίει» [τ:] Το τέλος του κράτους-έθνους; [κ:] Παρότι τα έθνη και τα κράτη είναι θεμελιωδώς διαφορετικές έννοιες, όλοι έχουμε καταλήξει να πιστεύουμε ότι η ανάμειξή τους αποτελεί το βασικό συστατικό της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων -για να χρησιμοποιήσουμε μια άλλη φράση της μόδας. (Τ)

-έκπληξη

απόφαση- έκπληξη : Σμσδ. β' συνθ. γαλλ. surprise. [τ:] Η απόφαση- έκπληξη για Κούβελα οξύνει τη σύγκρουση για την Δορυφορική [κ:] Αντιδικία ξέσπασε τη νύχτα μεταξύ κυβέρνησης και Νέας Δημοκρατίας με αφορμή την αθώωση του δημάρχου Θεσσαλονίκης, κ. Κούβελα, με ψήφους δύο κατά μιας για την κατηγορία της παράνομης αναμετάδοσης δορυφορικών τηλεοπτικών προγραμμάτων. (Τ)

! - ! [τ:] Απόφαση- έκπληξη [τ↑:] Η αθώωση Κούβελα προκάλεσε νέα αντιδικία κυβέρνησης - Ν.Δ. (Τ)

βιβλίο- έκπληξη : [τ, φωτογραφίας:] Ένα βιβλίο- έκπληξη [λεζάντα:] Η απίστευτη περιπέτεια μιας Ελληνίδας από τη Χειμάρρα στην Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Γαλλία και την Ελλάδα... (Τ)

γράμμα- έκπληξη : [τ↑:] ΣΗΜΕΡΑ [τ:] ΚΟΚΚΙΝΟΣ προς... ΚΟΥΒΕΛΑΚΗ: Ένα γράμμα- έκπληξη (εφ. Το Ποντίκι, 19.1.1995, σ. 40)

δώρο- έκπληξη : [κ:] Αν στείλετε το Δελτίο σας πριν περάσουν 5 μέρες, θα λάβετε επί πλέον ένα υπέροχο δώρο- έκπληξη.(Δ) ! - ! [τ:] ΔΩΡΑ- ΕΚΠΛΗΞΕΙΣ! [κ:] Για αγορές από: 5.500 δραχ. και άνω ΔΩΡΟ 1 τσαντάκι μέσης [ ] (Τ)

έρευνα- έκπληξη : [τ:] Έρευνα- Έκπληξη [τ↓:] Τι θα ψήφιζαν οι μετανάστες

- στις εκλογές της 9^{ης} Απριλίου (Τ)
- εύρημα- έκπληξη** : [τ:] ΓΚΛΑΟΗ / Εύρημα- έκπληξη [κ:] Ένα πρωτοφανές εύρημα που προκύπτει από όλες τις τελευταίες δημοσκοπήσεις μελετούν και ξαναμελετούν οι «εκλογολόγοι» [ ] . Πρόκειται για τα υψηλά ποσοστά (;) σε ό,τι αφορά την ικανοποίηση των πολιτών από την κυβέρνηση. Κάτι που δεν είναι σύνηθες ύστερα από διακυβέρνηση περίπου 4 ετών. (Τ)
- εφημεριδούλα- έκπληξη** : [τ:] Εφημεριδούλες- έκπληξη [κ:] Και κάθε φορά η κάθε εφημερίδα που φτάνει στα γραφεία είναι μια μικρή έκπληξη για το πόσο «μεγάλοι» μπορούν να είναι οι «μικροί δημοσιογράφοι» . (Τ)
- νεκρομαντείο- έκπληξη** : [τ:] Το νεκρομαντείο- έκπληξη [τ↓:] Πολυσήμαντος μνηκηναικός χώρος στην καρδιά της Πελοποννήσου ενδέχεται να ανατρέψει θεωρίες ομηρολόγων [κ:] [ ] Αν τώρα η έρευνα αποδείξει, όπως φαίνεται πολύ πιθανόν, πως στο μεγάλο μνηκηναικό νεκροταφείο στο Παλαιόκαστρο Γορτυνίας, που ανασκάπτεται ακόμη, λειτουργούσε και νεκρομαντείο, τότε το εύρημα θα είναι συνταρακτικό για τη Μνηκηναική Αρχαιολογία και επίσης για τις Ομηρικές Σπουδές. (Τ)
- νίκη- έκπληξη** : [τ:] Νίκη- έκπληξη του Χέιγκ [κ:] Ο 36χρονος Ουίλιαμ Χέιγκ εξελέγη χθες νέος ηγέτης του Συντηρητικού Κόμματος της Βρετανίας [ ] Ο νεότερος σε ηλικία ηγέτης των Συντηρητικών τα τελευταία 200 χρόνια (Τ)
- όνομα- έκπληξη** : [τ:] Ονόματα- εκπλήξεις σε δήμους [κ:] Απειλώντας τους «αντάρτες», το ΠΑΣΟΚ ανακοίνωσε τους υποψηφίους του σε δήμους-νομαρχίες. (Τ)
- πάρτι- έκπληξη** : Γιορτή, πάρτι που διοργανώνεται προς τιμήν κάποιου από φίλους / συναδέλφους, χωρίς ο ίδιος να το γνωρίζει. Πληθ. πάρτι- εκπλήξεις. Συνήθως χωρίς ενωτικό. Μτφρδ. αγγλ surprise party.
- πρόταση- έκπληξη** : Σμσδ. β' συνθ. γαλλ. surprise. [τ:] Μία πρόταση- έκπληξη! [κ:] [ ] Και ξαφνικά, μια περίεργη πρόταση [του ΕΛΑ] «πολιτική πρωτοβουλία» τη λένε- που αιφνιδίασε και την αστυνομία: «Δεν θα προχωρήσουμε στην πραγματοποίηση βίαιων - δυναμικών χτυπημάτων μέχρι το καλοκαίρι του 1995, αν σε εύλογο χρονικό διάστημα αποφυλακιστούν όλοι όσοι είναι κρατούμενοι για την αντικαπιταλιστική αντιμπεριαλιστική στάση και πρακτική τους [ ] (Τ)
- συζήτηση- έκπληξη** : [τ:] Μια συζήτηση- έκπληξη κόντρα στη ρουτίνα [κ:] Την εβδομάδα που πέρασε όμως είχαμε μια σπουδαία έκπληξη. Στον «Σκάι» το «Μετρό» του Παύλου Τσίμα, που αντιστέκεται στη ρουτίνα και τα τετριμμένα, μας καθήλωσε κυριολεκτικά. (Τ)
- τιμή- έκπληξη** : [κ:] Συνεπείς στη σωστή ενημέρωση των φίλων- πελατών μας,

επικοινωνούμε και πάλι μαζί σας για να σας γνωρίσουμε μια ακόμη καλή προσφορά μας. Τις όμορφες κροναζιέρες του LA PALMA, σε τιμές **ΕΚΠΛΗΞΗ!** (Δ). / - / [τ:] 65 καταπληκτικά έργα - 37 μεγάλοι συνθέτες - Τιμή έκπληξη [κ:] Την όμορφη κασετίνα με τους 8 στερεοφωνικούς δίσκους της συλλογής «Ο μαγευτικός κόσμος της μελωδίας» μπορείτε να την αποκτήσετε τώρα με 14950 δραχ. μόνο. (Δ)

υπουργός- έκπληξη : [τ:] Αλ. Παπαδόπουλος : Υπουργός- έκπληξη [κ:] Όσο κι' αν ένας κόκκος δεν φέρνει την άνοιξη, ίσως για πρώτη φορά υπουργός Οικονομικών επαινείται τόσο πολύ από παράγοντες της Αντιπολίτευσης, όπως ο κος Αλέκος Παπαδόπουλος από τους κ.κ. Μιλ. Έβερτ, Κων. Μητσοτάκη, Στέφανο Μάνο, Γ. Σουφλιά και όχι μόνο. (Τ)

υποψηφιότητα- έκπληξη : [τ:] Εκπτώση Τσοβόλα και υποψηφιότητα- έκπληξη [κ:] Σύμφωνα με πληροφορίες, το ΠΑΣΟΚ προτίθεται να προτείνει την υποψηφιότητα ενός μόνο προσώπου, το οποίο θα «αποτελέσει έκπληξη». (Τ)

-ενοικίαση

εργολαβία- ενοικίαση : [κ:] Η απόφαση λοιπόν του Πρωτοδικείου εξυπηρέτησε τον εφοπλιστή Αλαφούζο, αφού πέρασε με ευκολία τις συμπληγάδες των ασφαλιστικών, ενώ με τις άλλες ρυθμίσεις πετυχαίνεται η επαναλειτουργία των «χρήσιμων» εντύπων με την εργολαβία- ενοικίαση τίτλων και πιστηρίων. (Τ)

-εφεδρεία

μέτρο- εφεδρεία : [τ↑:] Μέτρα- εφεδρείες για τον τζίρο του 95 [τ:] Νέος τρόπος υπολογισμού ΦΠΑ. (Τ)

-ζητιάνος

παιδί- ζητιάνος : [τ, φωτογραφίας:] Ρεπορτάζ σοκ: από την κούνια στην εκμετάλλευση [λεζάντα:] Παιδιά- ζητιάνους ηλικίας 2 έως 5 χρονών χρησιμοποιούν κυκλώματα στη Θεσσαλονίκη για να θησαυρίζουν. (Τ)

-θαύμα

φουρνάκι- θαύμα : φουρνάκι με πολλές λειτουργίες. Πληθ. συνηθ. φουρνάκια-θαύμα. [τ:] Τώρα από ΤΑ ΝΕΑ / η πιο νόστιμη προσφορά / το φουρνάκι- θαύμα / ARIETE [ ] (Τ, Δ) / - / [τ:] ΤΟ ΦΟΥΡΝΑΚΙ-ΘΑΥΜΑ [κ:] Βολικό, φτιαγμένο για ... μεγάλες γεύσεις. Χαρίζει τη μοναδική, παραδοσιακή ροστιμιά. Πανεύκολη, αυτόματη λειτουργία με χρονοδιακόπτη (Τ)

μωρό- θαύμα : Κατ' αναλογία προς το παιδί- θαύμα. [τ:] Το μωρό- θαύμα [κ:] Ο μικρός [Ζορτί] βρέθηκε να τραγουδάει. Κι έσκιε. Ο λευκός Τζάκσον. (Τ)

-θεματοφύλαξ

όμιλος- θεματοφύλαξ : [τ:] Όμιλος- θεματοφύλαξ του Κοινοτικού δικαίου [κ:]

Ιδρύθηκε πρόσφατα με έδρα την πόλη Hamm της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας Όμιλος Οικονομικού Σκοπού υπό την επωνυμία *Finop EWIN*, δηλαδή Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση Συμφερόντων για παροχή νομικών και οικονομικών συμβουλών. (Τ)

θηλιά

δάνειο- θηλιά : [τ:] Δάνεια- θηλεία [κ:] Η συναλλαγματική πολιτική που θα ακολουθήσει εφέτος η Τράπεζα της Ελλάδος περιορίζει τη βάση σταθερότητας που είχαν ως τώρα οι δανειολήπτες είτε ήταν επιχειρήσεις είτε καταναλωτές (στεγαστικά δάνεια κλπ.)

επιτόκιο- θηλιά : Μειώνονται οι αποδόσεις των επενδύσεων *Επιτόκια- θηλιά* στις ασφαλιστικές. Τα χαμηλά επιτόκια γίνονται «θηλιά» για τις ασφαλιστικές εταιρίες -ιδίως στον κλάδο αυτοκινήτου. Όπως λένε οι ασφαλιστές, οι αποδόσεις των επενδύσεων δεν υπερβαίνουν το 10%, ενώ την ίδια στιγμή καλούνται να καταβάλουν τόκο υπερημερίας σε περιπτώσεις καταβολής αποζημιώσεων, ύψους 24%.

εγκλεισμός- θηλιά : [τ:] *Εγκλεισμός- θηλιά* για τον 33χρονο τοξικομανή [κ:] Ερωτηματικά προκαλούν οι δύο πρόσφατες αυτοκτονίες, ενός τοξικομανούς και ενός ψυχασθενούς. Ο ένας κρεμάστηκε μέσα σε κελί απομόνωσης του ψυχιατρείου Κορυδαλλού και ο άλλος έπεσε από το παράθυρο. (Τ)

θησαυρός

δώρο- θησαυρός : [τ↑:] Οι πιο χρήσιμες προσφορές από την Απογευματινή και την Απογευματινή της Κυριακής [τ:] 3 δώρα- θησαυρός για το νοικοκυριό σας [κ:] ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΣΕΡΒΙΤΣΙΟ 70 ΤΕΜΑΧΙΩΝ [ ] ΣΕΤ ΦΑΓΗΤΟΥ 40 ΤΕΜΑΧΙΩΝ [ ] ΣΕΤ ΑΠΟ 36 ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΝΑ ΠΟΤΗΡΙΑ [ ] (Τ)

έκδοση- θησαυρός : [τ:] Έκδοση- θησαυρός [κ:] Μια -ακόμα- σοβαρή πρωτοβουλία πήρε ο κ. Αλ. Αλαβάνος, εκδίδοντας το βιβλίο του «Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης» και στα γαλλικά. Ο ευρωβουλευτής σκοπεύει να διανείμει το βιβλίο [ ] ως βοήθημα για τους αναλυτές του θέματος, λόγω της σοβαρής τεκμηρίωσης που παρέχει. (Τ)

θόρυβος

κίνδυνος- θόρυβος : [τ:] Κίνδυνος- θόρυβος [κ:] Κίνδυνος είναι ο θόρυβος που παράγεται από την υπερβολική ένταση του Ραδιοφώνου, του Ηχητικού συγκροτήματος [ ] [τ:] Κίνδυνος- θόρυβος [κ:] Κίνδυνος είναι οι θόρυβοι που παράγονται από το αυτοκίνητό μας: η αλόγοστη χρήση του κλάξον, το «STEREO» [ ] [το Κ.-θ. επαναλαμβάνεται ως τίτλος, με διαφορετικό περιεχόμενο, 7 φορές σε φυλλάδιο του ΥΠΕΧΩΔΕ με γενικό τίτλο «Παρακαλώ λίγη ησυχία». Το φυλλάδιο κυκλοφόρησε επ' ευκαιρία του Ευρωπαϊκού Έτους

Περιβάλλοντος.]

-θρίλερ

απαγωγή- θρίλερ : [τ:] Η απαγωγή-θρίλερ [κ:] Μεγάλη και οργανωμένη «επιχείρηση» ήταν η απαγωγή θρίλερ του γνωστού βιομηχάνου της Θεσσαλονίκης, [ ] Αλέξανδρου Χαϊτογλου. Ο βιομηχανος, παρέμεινε όμηρος για τέσσερις ημέρες μέχρι η οικογένειά του να καταβάλει στους απαγωγείς λύτρα [ ]. (Τ)

καταδίωξη- θρίλερ: Περιπετειώδης καταδίωξη. [τ:] Καταδίωξη- θρίλερ (Τ)

νίκη- θρίλερ : Νίκη της οποίας «η έκβαση κρίνεται την τελευταία στιγμή, ώστε να κρατά σε αγωνία και ένταση αυτόν που παρακολουθεί την αμφίροπη εξέλιξη» της. (Γι' αυτή τη μεταφορική σημασία της λ. θρίλερ βλ. ΑΝΕΓ και πβ. ρεβάνς- θρίλερ).

|-| [τ:] Διαφορά 0,9% για Ν.Δ. και ποσοστό- ρεκόρ [τ:] Νίκη-θρίλερ για ΠΑΣΟΚ (Τ)

πτήση- θρίλερ : Περιπετειώδης, που προκαλεί έντονη αγωνία, επικίνδυνη πτήση. [τ:] Πτήση- θρίλερ [κ:] Χάλασε στον αέρα το Μπόινγκ που μετέφερε την ολυμπιακή αποστολή [ ] Η βλάβη διαπιστώθηκε ένα τέταρτο μετά την αναχώρηση του αεροσκάφους για τη Σιγκαπούρη. (Τ)

ρεβάνς- θρίλερ : Ρεβάνς που κρίθηκε την τελευταία στιγμή (δες πιο πάνω νίκη-θρίλερ). [τ:] Ρεβάνς- θρίλερ για τον Ολυμπιακό [ ] [κ:] Νίκη θρίλερ για τον Ολυμπιακό με 76-75 στην παράταση (κανονικός αγώνας 65-65) επί της Μπανταλόνα στην Ισπανία, σε μια άτυπη ρεβάνς της ήττας του στον περυσινό τελικό του Φάιναλ Φορ στο Τελ Αβίβ. (Τ)

ταξίδι- θρίλερ : περιπετειώδες ταξίδι. [τ:] Ταξίδι- θρίλερ [κ:] Ταλαιπωρήθηκαν. Η αποστολή της ΑΕΚ έφτασε στη Μόσχα μετά από 13 ώρες. (Τ)

-θύμα

αστυνομικός- θύμα : [τ:] Ο πέμπτος αστυνομικός- θύμα από το 1985 [κ:] Ο 26χρονος Γιάννης Βαλής είναι ο πέμπτος αστυνομικός- θύμα τρομοκρατών από το 1985 ως σήμερα. (Τ)

μετοχή- θύμα : [τ:] Η μετοχή- θύμα [κ:] Ένα από τα θύματα του επενδυτικού πολέμου μεταξύ των μετοχών της «παλαιάς οικονομίας» και της «νέας οικονομίας» ήταν και η μετοχή του ολλανδοαγγλικού ομίλου- κολοσσού Unilever. Η εκτός μόδας μετοχή της Unilever κατέρρευσε χάνοντας περίπου το ήμισυ της αξίας της μέσα σε έναν χρόνο [ ]

παιδί- θύμα πολέμου : Τα έσοδα της Δημοπρασίας θα διατεθούν για την αγορά φαρμακευτικού υλικού για τα παιδιά- θύματα του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας. (Πρόγραμμα Εκδήλωσης του Ε.Μ.Πολυτεχνείου)

φοιτήτρια- θύμα : [τ:] Βιασμός, το αθέατο έγκλημα [ ] [τ:] Και οι συγγενείς...

[κ:] Μόνο 38 από τις φοιτήτριες, θύματα, [sic!] ανέφεραν το βιασμό στην οικογένειά τους [ ]

-κάλεσμα

ανακοίνωση- κάλεσμα : [τ:] Ανακοίνωση- κάλεσμα [κ:] Εργαζόμενοι, συνταξιούχοι, νέοι και νέες. Όλοι στην απογευματινή διαδήλωση στις 20 Δεκέμβρη 6 μ.μ. (Προκήρυξη)

-καμάρι

σταθμός- καμάρι : [τ:] Σταθμός- καμάρι! [κ:] Ο πιο πρωτοποριακός σταθμός του μετρό πρόκειται να κατασκευαστεί στον Άγιο Αντώνιο, στο Περιστέρι. (Τ)

-καραμπόλα

απεργία- караμπόλα : Απεργία που προκαλεί αλυσιδωτές αντιδράσεις. [τ:] Απεργία- караμπόλα [ ] [κ:] Το φαινόμενο μιας κλαδικής απεργίας που να προκαλεί προβλήματα –και αντιδράσεις– και σε άλλους κλάδους εργαζομένων δεν είναι σπάνιο, ιδίως τον τελευταίο καιρό. Μια απεργία όμως που πλήττει εργαζομένους σε άλλες χώρες δεν είναι και τόσο συνηθισμένη. (Τ)

-καρμπόν

έμβρυο- καρμπόν : [τ:] Θύελλα για τα έμβρυα- «καρμπόν» [κ:] Αυτό που στη φύση συμβαίνει σε κάθε 340ό ανθρώπινο έμβρυο –ο διαχωρισμός του σε δύο εντελώς όμοια τμήματα– πέτυχε Αμερικανός επιστήμονας. Σε εργαστηριακά πειράματα [ ] ο Τζέρι Χολ [ ] ενεργοποίησε 17 έμβρυα σε διπλό και τριπλό διαχωρισμό, δημιουργώντας 48 «αδελφικά» παράγωγα. (Τ)

επίθεση- καρμπόν : [τ:] Επίθεση- καρμπόν σε 9 ημέρες [κ:] Η «Επαναστατική Οργάνωση 17 Ν» ανέλαβε την ευθύνη για την ένοπλη επίθεση και τον τραυματισμό με τέσσερις σφαίρες του αντεισαγγελέα του Άρειου Πάγου κ. Παραγιώτη Ταρασουλέα, χθες βράδυ στο Πολύδροσο Χαλανδρίου, καθώς και για τον τραυματισμό του εισαγγελέα κ. Κωνσταντίνου Ανδρουλιδάκη, που έγινε πριν από εννέα μέρες στον Ζωγράφου. (Τ)

-καταγγελία

ανακοίνωση- καταγγελία : Σμσδ. β' συνθ. γαλλ. dénonciation. [τ:] ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ- ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ [κ:] Η «ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ» στην οποία μετέχουν [ ] ΚΑΤΑΓΓΕΛΑΕΙ τη δικαστική αυθαιρεσία του Άρειου Πάγου που στη χθεσινή συνεδρίαση του Α' Τμήματος αποφάσισε τον ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟ της Κίνησής μας, καθώς και της Αριστερής Κίνησης κατά της ΕΟΚ, και του Ουράνιου Τόξου, από τις «Ευρωεκλογές». (Τ)

-καταπέλτης

έκθεση- καταπέλτης : Καταδικαστική έκθεση. Πληθ. εκθέσεις- καταπέλτης, σπαν. εκθέσεις- καταπέλτες. [Από το καταπέλτης «πολεμική εκτοξευτική μη-

χανή, στην αρχαιότητα) με μεταφορική σημασία (ΑΝΕΓ: «καθετί –πρόσωπο, λόγος, κείμενο κ.λπ.– που επιφέρει συντριπτικά αποτελέσματα εις βάρος συγκεκριμένου στόχου, που λειτουργεί καταλυτικά), ΑΚΝ: «για κάτι που είναι απόλυτα καταδικαστικό, έντονα επικριτικό») [τ:] Έκθεση- καταπέλτης για τα λατομεία [κ:] Όργιο παρανομιών, αυθαιρεσιών, καταπατήσεων δασικών εκτάσεων και τεράστιων περιβαλλοντικών καταστροφών καταγράφει η τελική έκθεση της Γενικής Γραμματείας Δασών για τη δράση των Λατομείων που λειτουργούν μέσα στα όρια της Αττικής και Νήσων. (Τ). / - / [τ:] Έκθεση- καταπέλτης κατά της Τουρκίας [κ:] Νέα Υόρκη, 31. Νέα ογκώδης έκθεση- καταπέλτης εναντίον της Τουρκίας για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κυκλοφορεί στις 31 Δεκεμβρίου από την αμερικανική οργάνωση Χελσίνκι Γουότς. (Τ)

πόρισμα- καταπέλτης : Καταδικαστικό πόρισμα. Πληθ. πορίσματα-καταπέλτης και πορίσματα-καταπέλτες. [τ:] Πόρισμα- καταπέλτης [κ:] Ένα πόρισμα-καταπέλτης, που διερευνά λεπτομερώς όλες τις φάσεις νοσηλείας του άτυχου εισαγγελέα είναι τελείως διαφορετικό από το αντίστοιχο πόρισμα του Ιατρικού Συλλόγου που δεν επιροίπτει ευθύνες στους γιατρούς. (Τ)

/ - / [τ:] Όλο το πόρισμα- καταπέλτης [τ:] Εδώλιο δείχνουν οι ανακριτές Συνταρακτικά στοιχεία για τις υποκλοπές που οδηγούν τη Βουλή στην άσκηση του δικαιώματός της να παραπέμπει πρώην υπουργούς ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου και εν προκειμένω τον Κων. Μητσοτάκη και την Ντόρα Μπακογιάννη εστάλησαν χθες στη Βουλή από τους εφέτες- ανακριτές Αχιλλ. Νταφούλη και Δ. Δαλιάνη.

ψήφισμα- καταπέλτης : Απόλυτα καταδικαστικό ψήφισμα. Πληθ. Ψηφίσματα- καταπέλτης και ψηφίσματα- καταπέλτες. Συνήθως με ενωτικό. [τ:] Ψήφισμα-καταπέλτη για την προκλητική πολιτική της Τουρκίας στο Αιγαίο και την Κύπρο καλείται να υιοθετήσει η Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. (Τ).

κατήγορος

βουλευτής- κατήγορος : [τ:] Ανταλλάσσουν απόψεις οι βουλευτές- κατήγοροι [κ :] Ανταλλαγή απόψεων αναμένεται να έχουν απόψη στη Βουλή οι κατήγοροι-βουλευτές [με αντίστροφη σειρά!!!] της υπόθεσης Κοσκωτά. (Εθ, 17.12.90). / - / [τ:] Καταργούνται οι βουλευτές- κατήγοροι [κ:] Ο υπουργός Δικαιοσύνης Γ. Κουβελάκης καταθέτει την Τρίτη στη Βουλή τις νέες ρυθμίσεις με τις οποίες ανατρέπεται το ισχύον σύστημα ελέγχου της ποινικής ευθύνης υπουργών. (Τ)

καπνογόνο

συνωμοσία- καπνογόνο : [κ:] Με την προσφιλή, αλλά φθαρμένη και έωλη πλέ-

ον μέθοδο του, ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ Ανδρέας Παπανδρέου απέφυγε να απαντήσει ευθέως επί της ουσίας των 10 πεντακάθαρων ερωτημάτων της «Ε» για το σκάνδαλο Κοσκωτά και επιχείρησε με μια «συννομοσία»- καπνογόνο να συσκοτίσει τα πράγματα και να εκτρέψει προς ανύπαρκτα θέματα το ενδιαφέρον της Κοινής Γνώμης. (Τ)

-καψόνι

μετάταξη- καψόνι : [τ:] Μετάταξη... καψόνι [κ:] Από το μουσικό τμήμα του Ραδιοφωνικού Σταθμού Πατρών μετατάχθηκε στο Δημόσιο ! (Τ)

-κεραυνός

πόρισμα- κεραυνός : [τ:] Νέο πόρισμα- κεραυνός για αποφυλακίσεις εμπόρων ναρκωτικών [κ:] Νέο πόρισμα για παράνομες αποφυλακίσεις εμπόρων ναρκωτικών βρίσκεται στα χέρια του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου κ. Γ. Πλαγιαννάκου. (Τ)

-κίνδυνος-θάνατος

νεκροταφείο- κίνδυνος-θάνατος : [τ:] Νεκροταφείο... κίνδυνος- θάνατος [κ:] Αλλά, όπως καταγγέλλει ο κ. Ν.Κ. Καραχάλιος, ο χώρος που έχει επιλεγεί για το νεκροταφείο είναι ακατάλληλος, αφού βρίσκεται μέσα στον οικισμό του Αγ. Προκοπίου, δίπλα σε πηγάδια και καλλιεργήσιμα κτήματα υψηλής αποδοτικότητας. (Τ)

-κλειδί

αγώνας- κλειδί : [τ:] Αγώνες- κλειδιά [τ↓:] Ο Παναθηναϊκός για τον τίτλο -Ηρακλής και ΠΑΟΚ για το ΟΥΕΦΑ - Λάρισα, Ιωνικός, Ξάνθη, Σέρρες, Γιάννινα και Λιβαδειά, για την παραμονή στην Α' Εθνική. (Τ)

αποτύπωμα- κλειδί : [τ:] Αποτύπωμα- κλειδί [κ:] Ένα δακτυλικό αποτύπωμα άνοιξε το δρόμο στην Αστυνομία για τη διαλεύκανση της ένοπλης ληστείας που έγινε στην οδό Κατεχάκη το μεσημέρι της περασμένης Τρίτης. (Τ)

θέση- κλειδί : [κ:] Μεταθέσεις και τοποθετήσεις «ημέτερων» σε θέσεις- κλειδιά (Τ)

κίνηση- κλειδί : [τ:] Κινήσεις-κλειδιά [κ:] Δύο «κινήσεις» θα χαρακτηρίσουν την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης στο μέτωπο του πληθωρισμού, στο επόμενο, κόλας, δίμηνο. Οι κινήσεις [ ] θα αποτελούν την «προσφορά» του δημόσιου τομέα στον ιδιωτικό, ώστε αυτός με τη σειρά του να συγκρατήσει τις τιμές στην αγορά. (Τ)

λογαριασμός- κλειδί : [τ:] Ένας λογαριασμός- κλειδί για ΑΓΕΤ [κ:] Οι δικαστές του Μιλάνου πιστεύουν ότι όλα τα μυστικά για την αγορά της τσιμεντοβιομηχανίας κρύβονται στο λογαριασμό Γεωργιάδη, στο Λονδίνο, ύστερα και από τις καταθέσεις Μπερλίνι- Παντσαβόλτα, χτες, με βάση το ερωτηματολό-

- γιο ΒΟΛΩΝΑΣΗ. (Τ)
- λύση- κλειδί :** [τ:] Δύο λύσεις «κλειδιά»... στο χέρι σας [κ:] Τώρα με τα Αμοιβαία Κεφάλαια INTERAMERICAN έχετε δύο λύσεις «κλειδιά», για να μετατρέψετε αυτόματα τις δραχμές σας σε συνάλλαγμα και να επενδύσετε στο εξωτερικό χωρίς καμμία χρονική δέσμευση. (Τ)
- μάρτυρας- κλειδί :** [τ:] 6 μάρτυρες- κλειδιά για την ΑΓΕΤ [κ:] Στα χέρια του αντιπαισραγγελέα του Αρείου Πάγου Κων. Βολονάση [ ] βρίσκονται σύμφωνα με πληροφορίες τα νέα σημαντικά στοιχεία από την Ιταλία [ ] αποτελούν το πρώτο υλικό για την έρευνά του και με βάση αυτά καλεί έξι μάρτυρες- κλειδιά για να φωτίσουν τις νέες πτυχές της υπόθεσης. Μεταξύ των μαρτύρων που καλούνται πρώτοι να καταθέσουν είναι και ο παλιός ιδιοκτήτης της ΑΓΕΤ Γ. Τσάτσος [ ]. (Τ)
- ματς- κλειδί :** [τ:] Ματς- κλειδιά θεωρεί ο τεχνικός του Ολυμπιακού τη συνάντηση με την Γκόρνικ και τον Πανιώνιο. (Τ)
- ντέρμπι- κλειδί :** [τ:] Ντέρμπι- κλειδί [κ:] [ ] Με ελλείψεις –για μία ακόμη φορά (δεν παίζουν οι Μανωλάς, Αλεξανδρής, Μητρόπουλος και Αγορογιάννης)– η ΑΕΚ υποδέχεται τον ΠΑΟΚ, που ποντάρει στην παράδοση του Μπλαχίν επί του Μπάγιεβιτς. Ένα ντέρμπι με ...παγίδες για «δικεφάλους». (Τ)
- όρος- κλειδί :** [τ:] 6 όροι- κλειδιά για να επιβιώσουν τα βιβλιοπωλεία [κ:] Είναι αναγκαίο να προβλεφθούν ειδικοί όροι ενίσχυσης των βιβλιοπωλείων. (εφ. Βιβλιοπωλική, αρ. φ. 1)
- περιφέρεια- κλειδί :** [τ:] Οι περιφέρειες- κλειδιά που θα κρίνουν τη μάχη [ ] [κ:] Το ΠΑΣΟΚ θεωρεί κρισιμότερες περιοχές, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο, την ευρύτερη περιοχή της διεκδυρμένης νομαρχίας της Καβάλας, ενώ θα επιχειρήσει να ανακτήσει το χαμένο έδαφος στις «πράσινες» περιοχές της Κρήτης, της Αχαΐας [ ]. (Τ)
- πίνακας- κλειδί :** [τ:] Οι πίνακες- κλειδιά της εφορίας [κ:] Με τη συμπλήρωση των ενδείξεων του πίνακα ΙΕ του εντύπου Ε3 θα γίνει ο προσδιορισμός του καθαρού γεωργικού εισοδήματος με την αντικειμενική μέθοδο. Για να γίνει ο προσδιορισμός αυτός, θα πρέπει ο φορολογούμενος να ανατρέξει στα στοιχεία των πινάκων που κυκλοφόρησε το υπουργείο Οικονομικών. Οι πίνακες αυτοί [ ] (Τ)
- πρόσωπο- κλειδί :** 1. Άνθρωπος που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε κάποια δρώμενα. 2. Άνθρωπος που βοηθά στη διαλεύκανση ενός μυστηρίου. Πληθ. μάρτυρες-κλειδιά και σπανιότερα μάρτυρες-κλειδί. Με ενωτικό. Μτρφδ. γαλλ. *personne-clé* (κυρίως στην πρώτη σημασία). [τ:] Μάρτυρας σ' αυτή τη δίκη είναι ένα πρόσωπο-κλειδί : ο σωματοφύλακας του. (Τ)
- πρόταση- κλειδί :** [τ:] Προτάσεις- κλειδιά για την εξοικονόμηση ενέργειας [κ:]

Στην πρόσφατη συνεδρίαση –η οποία εκτός των άλλων αποτελεί μία ακόμη ένδειξη εναισθητοποίησης των αρμοδίων φορέων για το μεγάλο θέμα της εξοικονόμησης ενέργειας– έγινε προσπάθεια συγκρότησης ενός σχεδίου ολοκληρωμένου προγράμματος για ορθολογικότερη χρήση της ενέργειας. (Τ)

ρόλος- κλειδί : Σημαντική συμβολή στην έκβαση μιας κατάστασης. Πληθ. ρόλοι-κλειδί. Με ή χωρίς ενωτικό. Μτφρδ. γαλλ. rôle-clé. [τ:] Θεωρείται σίγουρο ότι καθοριστικό ρόλο- κλειδί θα παίξουν τα αυτονομιστικά κόμματα.

σημείο- κλειδί : [τ:] Σαράντα σημεία- κλειδιά [κ:] Σαράντα σημεία με ασύρματα εφεδρικά συστήματα συναγερομού έχουν τεθεί σε λειτουργία, με βάση το σχέδιο έκτακτης ανάγκης και με κάθε ύποπτη κίνηση ειδοποιούν το κέντρο επιχειρήσεων της αστυνομίας του αεροδρομίου. (Τ)

-κλικ

Ακρόπολις- κλικ : [τ:] Ακρόπολις- κλικ [κ:] Ένα ΟΧΙ της Μελίνας προκάλεσε χθες το μεσημέρι την αντίδραση των σωματείων του Υπουργείου Πολιτισμού που είχαν καταλάβει και κρατούσαν κλειστή την Ακρόπολη και απόφαση για νέα 24ωρη απεργία σήμερα και κατάληψη της Ακρόπολης από τις 7.30 το πρωί. (Τ)

-κλουβί

σπίτι- κλουβί : Ασφυκτικά μικρό σπίτι (πβ. και διαμέρισμα- κλουβί). Πληθ. σπίτια- κλουβιά. [κ:] Αναβαθμίζουν και το κτισμένο περιβάλλον, αφού καταργούν τ' ασφυκτικά περιγράμματα στο σχεδιασμό των κτιρίων, με αποτέλεσμα να γίνονται πιο σωστά, λειτουργικά και καλύτερα αισθητικά, κτίρια, σε αντίθεση με τα γνωστά σπίτια- κλουβιά. (Τ)

-κόλαφος

έκθεση-κόλαφος : 1. Έκθεση που συγκλονίζει την Κοινή Γνώμη. [τ:] Έκθεση-κόλαφος για Γέλτσιν. (Τ). 2. Έκθεση που ταπεινώνει, προσβάλλει. Σμσδ. του κόλαφος από γαλλικό gifle. Πληθ. εκθέσεις-κόλαφοι. Με ενωτικό.

πόρισμα- κόλαφος : [τ:] Πόρισμα κόλαφος για Πέτσο, Τόμπρα, Ακροβάκη [κ:] Σεισμικές εντυπώσεις και ταραχή στην κυβέρνηση προκαλεί το πόρισμα του επίτροπου κ. Καμάρα, που κατατέθηκε στην Εξεταστική Επιτροπή. (Τ)

-κολοσσός

όμιλος- κολοσσός : [τ:] Η μετοχή- θύμα [κ:] Ένα από τα θύματα του επενδυτικού πολέμου μεταξύ των μετοχών της «παλαιάς οικονομίας» και της «νέας οικονομίας» ήταν και η μετοχή του ολλανδοαγγλικού ομίλου- κολοσσού Unilever. Η εκτός μόδας μετοχή της Unilever κατέρρευσε χάνοντας περίπου το ήμισυ της αξίας της μέσα σε έναν χρόνο [ ]

-κομπιούτερ

άνθρωπος- κομπιούτερ : [τ:] Ο άνθρωπος- κομπιούτερ [κ:] Καταδικασμένος σε μια αναπηρική πολυθρόνα, από τη σπάνια σκλήρωση των νευρώνων που του στέρησε τη φωνή, ο Στίβεν Χόκινγκ [ ] με τη βοήθεια ενός κομπιούτερ μιλάει με εξωπραγματική, μεταλλική φωνή που μοιάζει να έρχεται κατευθείαν από τα άστρα. (Τ)

-κορμός

γραμμή- κορμός : (ΟΑΣΑ) Γραμμές λεωφορείων που συνδέουν τα κέντρα των δήμων / συνοικιών της Αθήνας μεταξύ τους. Πληθ. γραμμές-κορμοί. Με ή χω- ρίς ενωτικό. ΑΝΤΙΘ. τοπική γραμμή.

[τ:] Γραμμές κορμοί Θροιάσιον [κ:] Μεταξύ των γραμμών κορμού [sic!] και των τοπικών γραμμών επιτρέπεται η ελεύθερη μετεπιβίβαση με το ίδιο εισιτήριο για κίνηση στην ίδια κατεύθυνση και για χρονικό διάστημα 2 ωρών. (Ενημερωτικό Φυλλάδιο ΟΑΣΑ). / - / [τ:] Ίδρωση γραμμών- κορμών από το Δέλτα Π. Φαλήρου προς τα βόρεια προάστεια [ ] [κ:] Δημοιουργούνται δύο γραμ- μές- κορμοί [ ] Δημοιουργούνται δύο τοπικές γραμμές. (παλαιότερο Ενημερωτικό Φυλλάδιο ΟΑΣΑ)

-κόσμος

οικονομία- κόσμος : [τ:] Ιαπωνία, μια «οικονομία- κόσμος» [λεζάντα σχετικού γραφήματος:] Οι ιαπωνικές επενδύσεις σε ολόκληρο τον κόσμο 1951-1989, 253 δισ. δολ. (Τ)

-κοστούμι

σύνταγμα- κοστούμι : [τ:] Σύνταγμα- «κοστούμι» για Γέλτσιν [ ] [κ:] Τις απο- σχιστικές τάσεις των αυτόνομων και ημιαυτόνομων περιοχών που απαρτίζουν τη ρωσική επικράτεια ο ρώσος πρόεδρος ελπίζει ότι θα τις πλήξουν καιρία τα 137 άρθρα του νέου συντάγματος που οι Ρώσοι θα κληθούν να επικυρώσουν με την ψήφο τους στις 12 Δεκεμβρίου, ημέρα και των γενικών εκλογών. (Τ)

-κουκούλωμα

επιχείρηση- κουκούλωμα : [τ:] Επιχείρηση- κουκούλωμα [κ:] Σχέδιο συγκά- λυψης των σκανδάλων που ταλανίζουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πλήττοντας καιρία την αξιοπιστία της, πρότεινε ο γερμανός καγκελάριος, ύστερα από κοι- νή συνεδρίαση του υπουργικού του συμβουλίου και της Κομισιόν, εναντίον της οποίας εκκρεμούν δύο προτάσεις μορφής. (Τ)

-κρυψώνα

σπίτι- κρυψώνα : [τ:] Οπλισμός σε σπίτι- κρυψώνα [κ:] Οπλοστάσιο που, σύμ- φωνα με πληροφορίες, χρησιμοποιούσαν τρομοκρατικές οργανώσεις, ανακαλύ- φθηκε χτες το βράδυ σε διαμέρισμα Παλαιστίνιου φοιτητή, στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. (Τ)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Δημητρίου Π. Χαντζιάρα (1995). *Το Θεσσαλικό Γλωσσικό Ιδίωμα. Γλωσσάρι - Λεξικό*. Αθήνα, Δημιουργία (Απ. Χαρίσης).

Κωνσταντίνου Ι. Τσιούλκα (1991). *Συμβολαί εις την διγλωσσία των Μακεδόνων. Εκ Συγκρίσεως της Σλαβοφανούς Μακεδονικής Γλώσσης προς την Ελληνικήν*. Αθήνα: Δημιουργία (Απ. Χαρίσης).

Τα ελληνικά ίσως έχουν το μοναδικό προνόμιο να διαθέτουν μια πληθώρα μελετητών που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «λαϊκούς γλωσσολόγους». Πρόκειται για μη ειδικευμένους μελετητές της γλώσσας, που με ιδιαίτερο μόχθο, συστηματική επίδοση και προσωπικό μεράκι συλλέγουν γλωσσικά δεδομένα (ιδίως, του τόπου καταγωγής τους) και διατυπώνουν πρωτότυπες θεωρίες για την προέλευση, χρήση και σημασία στοιχείων της ελληνικής γλώσσας. Το αποτέλεσμα είναι συνήθως άνισο: ο πλούτος των πληροφοριών που συλλέγεται και το μέγεθος της εργασίας που καταβάλλεται, αλλά και η προσωπική σύνδεση με το αντικείμενο της μελέτης δεν συνοδεύεται από επαρκή επιστημονική τεκμηρίωση. Η γλωσσική ανάλυση είναι, επίσης, συχνά ιδιόρρυθμη και σε πολλά σημεία αντιφατική. Το αντίθετο φαίνεται να συμβαίνει με τους επιστήμονες γλωσσολόγους μας. Οι περισσότεροι αφιερώνουν ολόκληρα άρθρα (ή και καριέρες, ακόμη) στην μεθοδολογικά αυστηρή, «σοβαρή» ανάλυση ενός μόνο ελάχιστου γλωσσικού στοιχείου (όπως π.χ. ένα μόριο ή μια πρόθεση), το οποίο μελετούν εξαντλητικά χωρίς αναφορά συχνά σε περισσότερα γλωσσικά δεδομένα.

Στην κατηγορία των λαϊκών ή μη επιστημόνων γλωσσολόγων ανήκουν και οι συγγραφείς των πολύτιμων βιβλίων που πρόσφατα εκδόθηκαν από τον εκδοτικό οίκο Δημιουργία (Εκδόσεις Απ. Χαρίση). Ο Κωνσταντίνος Ι. Τσιούλκας, αν και μαθητής του θεμελιωτή της γλωσσικής επιστήμης στη χώρα μας, Γ. Ν. Χατζιδάκι, δεν ακολούθησε τη σταδιοδρομία του γλωσσολόγου αλλά έγινε γυμνασιάρχης στο Μοναστήρι, την εποχή που φούντωνε ο Μακεδονικός Αγώνας στην περιοχή. Ο Δημήτριος Π. Χαντζιάρας είναι (συνταξιούχος) γιατρός από το Φανάρι Καρδίτσας. Επιβεβαιώνοντας την παραπάνω διαπίστωση για τους λαϊκούς γλωσσολόγους, η αξία των βιβλίων αυτών βρίσκεται κυρίως στην αναντικατάστατη συλλογή δεδομένων και πληροφοριών, και όχι στην αυστηρή γλωσσική ανάλυση και σύνθεση ή την επίτευξη των στόχων που θέτουν οι ίδιοι οι συγγραφείς τους.

Το Θεσσαλικό Γλωσσικό Ιδίωμα αποτελεί μια εκτεταμένη συλλογή λέξεων από το ιδίωμα του Φαναρίου Καρδίτσας, που θεωρείται από το συγγραφέα αντιπροσω-

πυτικό της θησαυλικής διαλέκτου της περιοχής. Για την ίδια περιοχή, η καλύτερη εργασία που διαθέτουμε είναι το *Γλωσσάρι Ρουμελιώτικης Ντοπιολαλιάς* του Παπαθανασόπουλου (1982). (Άλλα λεξικά τοπικών ιδιωμάτων παρατίθενται στις σελίδες 11-12 του βιβλίου. Βλ. επίσης, Μπαμπινιώτη 1978). Για να δοθεί μια ιδέα, αναφέρουμε ενδεικτικά ότι τα λήμματα ανέρχονται με έναν πρόχειρο υπολογισμό σε περίπου 19.000, ενώ το *Γλωσσάρι* του Παπαθανασόπουλου έχει 6.000 λήμματα, περίπου. (Και στις δύο περιπτώσεις οι εκδότες ή οι συγγραφείς δεν δίνουν ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των λημμάτων). Στο κυρίως λεξικό προηγείται εισαγωγή με χρήσιμα στοιχεία φωνητικής-φωνολογίας, μορφολογίας και γραμματικής. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στην αντιμετώπιση αυτών των στοιχείων. Για παράδειγμα, ο συγγραφέας κάνει λόγο για φθόγγους *ι, η, υ, ει* κ.λπ. (19), ενώ είναι φανερό ότι εννοεί γράμματα ή ορθογραφικά στοιχεία. Επίσης, το κυρίαρχο, στα βόρεια ιδιώματα, φαινόμενο της κώφωσης περιγράφεται ως εξασθένιση του *i* με αποτέλεσμα την κλειστότερη προφορά του ως «ημίφωνο φθόγγο *ι*» («π.χ. πουτήρ', χέρ', γράφ', λόγ' κι όχι: πουτήρ, χέρ, γράφ (γράφει), λόγ (λόγοι)» (19). Επίσης, στην περιγραφή του μορφολογικού συστήματος του ιδιώματος, ο συγγραφέας ξεκινά με αφετηρία την αντίστοιχη περιγραφή του συστήματος της κοινής νεοελληνικής και όχι με βάση τις ιδιαιτερότητες του ιδιώματος που περιγράφει. Έτσι, αντιγράφει παραδοσιακές αναλύσεις που υστερούν σε ακρίβεια, χαρακτηρίζοντας π.χ. το *υπό* στην ακόλουθη πρόταση ως πρόθεση: *Δε γίνουμι υπό σ' αυτόν* (32).

Στο κυρίως μέρος του λεξικού, προφανείς αντιρρήσεις προκύπτουν από την επιλογή των λημμάτων. Εντύπωση προκαλεί ο μεγάλος αριθμός σύγχρονων λέξεων που δεν θα περίμενε κανείς σε ένα λεξικό ιδιώματος, όπως π.χ. *αμάξουμα, αμόκ, ινουμόμα, καζίνου, καλοριφέρ, κουκαϊν, κρεμ, νιφρουλιθίαση* κ.ά. Το επιχείρημα ότι οι λέξεις αυτές χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ομιλία των κατοίκων της περιοχής δεν εξηγεί αυτόματα γιατί πρέπει να συμπεριληφθούν σε ένα λεξικό ιδιώματος, ούτε γιατί παραλείπονται άλλες που επίσης μπορεί να χρησιμοποιούνται όπως *υπολογιστής, φαξ* κ.λπ. Είναι φανερό ότι δεν υπάρχουν δεδομένες σταθερές αρχές επιλογής των λημμάτων, αλλά αυτή στηρίζεται σε μια απροβλημάτιστη αντίληψη για το ποιες λέξεις πρέπει να περιλαμβάνονται σε ένα λεξικό (π.χ. λέξεις «σταυρολέξου» όπως *ουρί, ρουμπότ, παγκάκιστος*) και σε καταφανώς ατομικά κριτήρια που αποκαλύπτουν περισσότερο την προσωπική ιστορία του συγγραφέα και όχι τη σημερινή γλωσσική χρήση των κατοίκων της περιοχής (π.χ. λέξεις όπως *αρτιμήνσιου, ανανήψαντες, απουδημητικά πουλιά, πακτουλός, προυλιταριάτου, ή αρκτικόλεξα* όπως *ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ* κ.λπ.). Επίσης, υπάρχουν εγκυκλοπαιδικά λήμματα όπως *Αλλάχ, Κιούρκα, Καραβασαράς*, και φυσικά *Φανάρ' Καρδίτσας*, στο οποίο αφιερώνονται 15 ολόκληρες σειρές. Τέλος, φράσεις δίνονται ως λήμματα (π.χ. *καθάριον ψωμί*) χωρίς προφανή συστηματικό λόγο, ενώ μεγαλύτερες εκφράσεις απαντούν σε ορισμένα μόνο λήμματα (π.χ. «*έφαγε τον αγλέουρα*»).

Οι ερμηνείες των λημμάτων είναι συνήθως συνοπτικές και περιεκτικές, αλλά υπάρχουν και αδόκιμες, αδέξιες εξαιρέσεις (π.χ. *ανθρώπουδο, ακτίνα και αγτίνα*). Προσωπικοί λόγοι φαίνεται να επικρατούν και σε αυτή την περίπτωση, με αποτέλεσμα να μειώνεται η εγκυρότητα του λεξικού (π.χ. *Αη-Θανάσης = εκκλησία και συνοικία του χωριού μου, αμάκα = τζάμπα, σελέμικα, Ατζέμ(η)ς = Πέρσης, παρατσούκλι του Γιάννη Βίτουλα*). Ένα από τα πλεονεκτήματα του λεξικού, η ετυμολογία που δίνεται σε πολλά λήμματα, δίνεται επίσης με ιδιαίζοντα τρόπο. Για παράδειγμα, λείπει εκεί που θα ήταν πιο χρήσιμη, σε λέξεις όπως *αλιακάς, αλ(ι)σίβα, ξαγγλίζον* και δίνεται κυρίως σε λέξεις ξένης προέλευσης.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι ιδιαιτερότητες του λεξικού οφείλονται στην απόφαση του συγγραφέα να μείνει πιστός στα δεδομένα του ιδιώματος απ' όπου αντλείται το υλικό, χωρίς την παρεμβολή ιδιαίτερων συστηματικών αρχών. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν φαίνεται να ισχύει, εφόσον διαπιστώνεται ταυτόχρονα μια ισχυρή κανονιστική διάθεση. Ρυθμιστικές παρεμβάσεις είναι φυσικά αναπόφευκτες σε κάθε λεξικογραφική προσπάθεια. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, παρά τα φαινόμενα, τη νόρμα αποτελεί η κοινή νεοελληνική. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας δηλώνει ότι δεν ακολουθεί τη «φθογγολογική ανατύπωση των λημμάτων, γιατί θα έφερνε σημαντικές δυσκολίες στη σωστή λεξικογράφηση του υλικού» (11). «Σωστή» εδώ σημαίνει «σύμφωνη με την παράδοση της κοινής νεοελληνικής». Έτσι, σε αντίθεση με τον Παπαθανασόπουλο (1982), η διευθέτηση των λημμάτων δεν ακολουθεί την ντόπια φωνολογία. Επίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι η γραμματική πληροφορία για το γένος που δίδεται σε κάθε λήμμα, ακολουθεί τους τύπους ο και το της κοινής νεοελληνικής για το αρσενικό και το ουδέτερο, αντίστοιχα, και ή και ή και του, του τοπικού ιδιώματος. Είναι φανερό ότι οι παγιωμένες ρυθμιστικές αντιλήψεις της κοινής νεοελληνικής κατευθύνουν τις επιλογές του συγγραφέα. Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις δεν αφαιρούν τόσο από τη σημασία του εγχειρήματος, όσο επισημαίνουν τους εγγενείς περιορισμούς του. Αποτελεί αφέλεια να πιστεύουμε ότι είναι δυνατό να υπάρξει περιγραφή ή και απλή καταγραφή της γλώσσας χωρίς θεωρία. Η διαφορά της «λαϊκής» από την επιστημονική γλωσσολογία είναι ότι η τελευταία έχει σαφείς και ρητά διατυπωμένες αρχές σε αντίθεση με την πρώτη. Στην ιδανική περίπτωση, ο πλούτος των δεδομένων θα έπρεπε να συνοδεύεται από τέτοιες αρχές.

Είναι, νομίζω, φανερό ότι το *Θεσσαλικό Γλωσσικό Ιδίωμα* θα ήταν πιο πετυχημένο και σαφώς πιο χρήσιμο, αν ο συγγραφέας ακολουθούσε την αρχική του διαίσθηση και περιοριζόταν σε ένα γλωσσάρι. Η απόφασή του να συλλέξει λέξεις από άλλα έργα αλλά και να προσθέσει λέξεις «μεταγλωττισμένες» (34), που δεν ανήκαν στο γλωσσάρι, οδηγεί τον αναγνώστη σε σύγχυση (βλ. και το αντιφατικό *Γλωσσάρι-Λεξικό του τίτλου*) και μοιραία κάνει το έργο να υπολείπεται των στόχων του. Αν ο σκοπός ήταν να δοθεί ένα περιεκτικό λεξικό της γλώσσας της

περιοχής, τότε δεν εξηγείται γιατί απουσιάζουν λέξεις όπως *λοιπόν*, οπότε, και, και, που θα έπρεπε να περιλαμβάνονται. Αν, αντίθετα, το έργο απευθύνεται σε «πολλά φτωχικά στίτια που στερούνται λεξικών» (34), όχι μόνο δεν αιτιολογεί γιατί περιλαμβάνονται λέξεις όπως δηλαδή, όμως, όχι, μάλιστα, αλλά και αποκαλύπτει μια πατερναλιστική αντίληψη εκ μέρους του συγγραφέα.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί η υποδειγματική έκδοση του έργου, που διακρίνεται για τη σχεδόν παντελή έλλειψη τυπογραφικών λαθών – κάτι που αποτελεί κατόρθωμα για κάθε λεξικογραφική προσπάθεια. Ωστόσο, μια γενικότερη επιμέλεια θα διόρθωνε ορθογραφικά λάθη (π.χ. *chaise-longue* στο λήμμα *ξαπλώστρα*) και θα απέφευγε τη λανθασμένη χρήση του μονοτονικού (π.χ. *ειά και γιά, σόϊ, Μοίιλκ* κ.λπ.). Ένα ιδιαίτερο θέμα που προκύπτει σε σχέση με το μονοτονικό είναι αν θα πρέπει να σημειωθεί ο τόνος σε μονοσύλλαβες λέξεις που προέρχονται από κάφωση, (π.χ. *ζήσ'-ζήση, ζμί-ζουμί, Ζμήν'-Ισμήνη*), κάτι που ακολουθεί ο συγγραφέας, ή όχι.

Το έργο του Κωνσταντίνου Ι. Τσιούλκα, αντίθετα με το προηγούμενο, φαίνεται να στηρίζεται σε ρητές και λιγότερο αντιφατικές αρχές. Πρόκειται για ένα έργο με θέση. Σε μια πολυτάραχη εποχή για την περιοχή αλλά και ολόκληρη την Ευρώπη, στοχεύει να αποδείξει ότι η γλώσσα που μιλιόταν από τους κατοίκους της (σημερινής) βορειοδυτικής Μακεδονίας δεν αποτελούσε σλαβικό αλλά στην πραγματικότητα “σλαβοφανές” ιδίωμα, έλκοντας την καταγωγή της από αρχαιοελληνικές και μάλιστα ομηρικές ρίζες. Ο συγγραφέας, που πήρε ενεργό μέρος στον Μακεδονικό αγώνα, καταγόταν από τη Γκόβρεντζη ή Κορησό της Καστοριάς, έζησε στο Μοναστήρι, όπου και εργάστηκε ως γυμνασιάρχης και στην Αίγυπτο, και πέθανε στην Αθήνα το 1920. (Τα βιογραφικά στοιχεία παραθέτει στην αρχή του έργου η Ελένη Βαφειάδου-Παπανικολάου). Το έργο αποτελείται ουσιαστικά από δύο μέρη: α) τον εκτεταμένο πρόλογο, όπου ο Κων/νος Τσιούλκας εκθέτει τη θεωρία του και καταλήγει σε μια έκκληση να προβληθεί η «επιστημονική αλήθεια» έτσι ώστε να πεισθούν οι «αληθείς λόγιοι των εθνών» (ρια') και οι ισχυροί ότι οι Μακεδόνες δεν είναι Βούλγαροι αλλά «παλαιγενείς αυτόχθονες Μακεδόνες», και β) ένα πλούσιο συγκριτικό λεξιλόγιο της ελληνικής (και ομηρικής) και της “σλαβοφανούς” μακεδονικής. Η ιδιαίτερη φροντισμένη έκδοση της «Δημιουργίας» εμπλουτίζεται, επίσης, με στοιχεία για το συγγραφέα, έναν πρόλογο του πρώην υπουργού Ν. Μάρτη, στοιχεία από το βιβλίο του Κλ. Νικολαΐδη για την αρχαία μακεδονική και τον σύγχρονό του εκσλαβισμό και στοιχεία των απογραφών του πληθυσμού της εποχής από τον εκδότη.

Η βάση της θεωρίας του Κων/νου Τσιούλκα στηρίζεται σε μια υποθετική ανακατασκευή της αρχαίας ελληνικής προφοράς. Παρότι ο ίδιος παραδέχεται ότι μια τέτοια ανασύνθεση είναι εξαιρετικά επισφαλής, όπως υποστήριζε άλλωστε και ο προσφιλής του δάσκαλος Γ. Ν. Χατζιδάκις, υποκρίνεται στον πειρασμό να προτείνει μια συνολική θεωρία για την προφορά των αρχαίων Ελλήνων, στηριγμένη στην απο-

ψη του Πλάτωνα ότι η ευστομία είναι ψυχή της ονοματοουργίας. Για τον Τσιούλκα, η ευστομία ισοδυναμεί με την «εύστομον, εύπνου, ιλαρόν, φοράν, καπυράν, εύεδρον άρθρωσιν [...] απηλλαγμένην της στρηνώδους, της βαρβαροφωνίας και της δυσεκφόρου λαρυγγοτυπίας ή άλλης αλλοτυπίας εξ αντιτυπτομένων φθόγγων ή συλλαβικών μονάδων» (ις). Με αυτή τη γενικόλογη και πλατιαστική αρχή προχωρεί σε ανασύνθεση της φωνολογίας των αρχαίων ξεκινώντας από τη σωζόμενη ορθογραφία των λέξεων. Έτσι, υποθέτει ότι το βιβάζω προφερόταν *μπιμπιατζάιο* ως ευπνούστερο του νίναζο, το βάρβαρος βόαββαρος, το βους μπόος, το βρίθω βροηίδιο κ.λπ. (Ακολουθείται το σύστημα μεταγραφής του συγγραφέα). Η ανάλυση αυτή βασίζεται στην υπόθεσή του ότι τα μακρά φωνήεντα της αρχαίας ελληνικής αποτελούσαν σύμπλεγμα δύο «ομοπνόων ή ετεροπνόων φωνηέντων, ομοήχων δε ή ετεροήχων» προφερόμενα στον ίδιο χρόνο από δύο διαφορετικούς τόπους αρθρώσεως (οα') και ότι οι αρχαίες δίφθογοι αποτελούνταν από δύο ψιλά, πρόσθια φωνήεντα προφερόμενα στον ίδιο χρόνο (οε'). Με αυτή την αρχή το μήλον αναλύεται σε μόηελον, το δώμα σε δάηομα, και ο σωτήρ σε σε χοτοήρ, παρότι ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχει «λυδία λίθος» για όλες τις περιπτώσεις (κδ'). Με αυτή την ανάλυση και με αρκετή καλή θέληση, λέξεις της «σλαβοφανούς» μακεδονικής όχι μόνο ανάγονται αλλά συχνά και ταυτίζονται με αρχαίες ελληνικές και δη ομηρικές λέξεις. Έτσι π.χ. το ρασισπάραμι ανάγεται στο παρεισφθέρω, το πωτζαϊσκίναμ στο προσνεισικινέω κ.λπ. Στο εκτεταμένο λεξιλόγιο που ακολουθεί, εκατοντάδες σλαβομακεδονικές λέξεις συσχετίζονται μέσω αυτής της μεθόδου με αρχαίες ελληνικές και ιδιαίτερα με ομηρικές λέξεις, σχετικά με τις οποίες ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι στη «σλαβοφανή μακεδονική» υπάρχουν 1260 ενώ στην κοινή νεοελληνική μόλις 650 (ρη'). Συμπέρασμα: το ιδίωμα αυτό είναι όχι απλά ελληνικό αλλά αρχαιοπινέστερο της κοινής νεοελληνικής.

Θα ήταν εύκολο να απορρίψει κανείς την εικοτολογία του Τσιούλκα, όπως και να ανιχνεύσει τα ψήγματα αλήθειας στον σύμπλεγμα των υποθέσεών του. [Έντονη κριτική ασκεί, για παράδειγμα, ο Ν. Ανδριώτης (1992α), ο οποίος δίνει και την πιο ολοκληρωμένη ως τώρα εικόνα της σλαβομακεδονικής στα πλαίσια της ελληνικής γλωσσολογίας]. Πιο ενδιαφέρον είναι, όμως, να διαπιστωθεί το υπόβαθρο των αντιλήψεών του, που καταδεικνύει τα κυρίαρχα ιδεολογήματα της σκέψης του. Πρώτα απ' όλα, προξενεί εντύπωση ο απομονωτισμός και η μονομανία του συγγραφέα, σε μια εποχή που η γλωσσική επιστήμη θριαμβεύει στο προσκήνιο των επιστημών. Η θεωρία του περί ευστομίας, αν μη τι άλλο, έρχεται σε ολοκληρωτική αντίθεση με το πνεύμα των Νεογραμματικών, μαθητής των οποίων υπήρξε ο δάσκαλός του Χατζιδάκις. Το έργο των τελευταίων κατέτεινε ακριβώς στην καθιέρωση καθολικών επιστημονικών νόμων για την ερμηνεία της λειτουργίας και εξέλιξης των γλωσσών, σε αντίθεση με τις προσωπικές, εικοτολογικές απόψεις του παρελθόντος. (Θα ήταν σίγουρα άδικο να καταλογίσουμε στο συγγραφέα την άγνοια του θεμελιωτή της σύγχρονης γλωσσολογίας,

Φ. ντε Σωσσύρ, που δίδασκε την εποχή εκείνη, θα ήταν ενδεικτική όμως μια τέτοια σύγκριση για την απόστασή του από τη γλωσσολογική σκέψη).

Η ακραιφνής πίστη του στην ελληνικότητα του ιδιώματος τον κάνει να υπερηφανεύεται σχεδόν για την άγνοιά του: «ουδεμίαν των σλαβικών γλωσσών γνωρίζω, αγνοών, μάλιστα και αυτόν τον αλφάβητον αυτών» (ιε'). Σίγουρα ο πολυμαθής και πολύγλωσσος δάσκαλος δεν θα ήταν περήφανος για το μαθητή του. Κατά συνέπεια, τα επιχειρήματά του διακρίνονται από κυκλικότητα: επειδή το ιδίωμα που μελετά δεν μπορεί παρά να είναι ελληνικό, τότε λέξεις όπως *γοσπόδ* (κύριος) ή *μπούναρ* (πηγάδι) που δεν ακολουθούν τη «μακεδονική προσωδία» δεν μπορεί να ανήκουν στο ιδίωμα (πη', πθ'). Η εθνικιστική μονομανία του είναι φανερό κυρίως στις ετυμολογήσεις του που αποσκοπούν να αποκαθάρουν διαλεκτικές λέξεις από κάθε στίγμα «βαρβαρικών επιδρομών» (ρη'). Έτσι, το *άχι* πρέπει να προέρχεται από το αρχαιοελληνικό *άχθος* και όχι το τουρκικό *αχι*, ο *τισπάνης* από το *σός Παν* ή *Αιγίπαν*, η *τςχούπα* ή *τςχούπρα* από το *κούππα* = *κπέελλον*, «ούτω λεγόμενη ίσως ποιητικώτερον άτε φέρουσα το μέθυ της νεότητος» (189 κ.εξ.), το *μπόι* η «ευστομώτερον» *μπόη* = *μπουόη* «μπορεί να θεωρηθεί τούρκικον, αλλά το έτυμον είναι ελληνικόν και η άρθρωσις μακεδονική» (310). (Για την αντίθετη άποψη, βλ. Ανδριώτη 1992β, ο οποίος δίνει τις ετυμολογίες τουρκ. *ahd, roban*, αλβαν. *tsura* και *tsurë* και τουρκ. *boy*, αντίστοιχα). Άλλο παράδειγμα: παρότι ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι η πρόθεση *πος* θα μπορούσε να είναι βουλγαρική, προτιμά να τη συσχετίσει με την *πος* της κυπριακής διαλέκτου. Το επιχειρήμα που υπολανθάνει είναι ότι, εφόσον για κάθε λέξη μπορεί να υπάρξει αμφιλογία για την προέλευσή της (ρς'), ο τελικός κριτής δεν μπορεί παρά να είναι μια γενική αντίληψη για τη διάκριση της φυσιογνωμίας των γλωσσών.

Η γλωσσική καθαρότητα της μακεδονικής βασίζεται, με αυτόν τον τρόπο, στη φυλεκτική ανωτερότητα των Μακεδόνων, σε αντίθεση με τα χαρακτηριστικά των Σλάβων γειτόνων του. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πρόλογος του έργου κάνει εξαρχής σαφή την αντίληψη του συγγραφέα για τους Βουλγάρους: «λαός ευτελής, σμικρός, οθνεϊός, παχύνους, άγριος, ληστρικός... ανάξιος προσοχής υψηλοτέρας - οι Ιάπωνες της Ευρώπης... άνευ ευγενούς ιστορίας και γυμνός χουμανιστικών (sic) στοιχείων» (θ', ε'). Στοιχεία της κρανιολογίας (ια') και της σωματικής διάπλασης των λαών χρησιμοποιούνται ως αρχές αναφοράς [«είναι αίσχος να υπαχθώσιν οι Μακεδόνες εις την μογγολοταταρικήν ομοσιπύαν» (ιγ')]. Αποτέλεσμα της φυλετικής διαφοράς των γειτόνων λαών είναι και η γλωσσική διαφορά: η ελληνική γλώσσα, αν υιοθετηθεί η «ορθή» προφορά των φθόγγων, «είναι ιλαρά και απηλλαγμένη ριναυλημάτων» (κ') - επομένως, και το μακεδονικό ιδίωμα που παρουσιάζει τις ίδιες αρθρωτικές αρετές είναι ελληνικό. Η άφθονη χρήση των προθέσεων στο ιδίωμα δεν μπορεί παρά να είναι ελληνικό χαρακτηριστικό, «ελλείπουσα παρά τοις άλλοις Σλάβοις, αλλοτρία δε της παχυλής αντιλήψεως της βουλγαρικής φυλής, κτήμα δε μόνον λαού πυκνοτάτου πνεύμα-

τος» (ρη'). Όπως τονίζει ο συγγραφέας στην έκκλησή του προς του λογίους των εθνών, αρκεί να «συγκρίνωμεν και να φυλοκρίνωμεν» τους λαούς «τόσον εις τα φυσικά όσον και εις τα γλωσσικά». Κάθε αρχή της γλωσσολογίας έρχεται σε θεμελιώδη αντίθεση με αυτές τις αντιλήψεις.

Αυτό που προξενεί περισσότερη εντύπωση, ωστόσο, είναι η προθυμία με την οποία οι προλογίζοντες σπεύδουν να υιοθετήσουν τη θεωρία του Κων/νου Τσιούλκα (πρβλ. Karakasidou 1993, Ιωαννίδου 1997). Αν οι φυλετικές αντιλήψεις του συγγραφέα μπορεί να δικαιολογηθούν μέσα στο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο της εποχής του και ως συνέπεια της επεκτατικής γλωσσικής και εθνικής πολιτικής της Βουλγαρίας (ριβ'), δεν σημαίνει ότι σήμερα μπορεί να χρησιμοποιηθούν άκριτα για να υποστηρίξουν την «ελληνικότητα της Μακεδονίας». Η υπόσταση της σλαβομακεδονικής ως ανεξάρτητης γλώσσας αποτελεί πλέον αδιαμφισβήτητη παραδοχή, τόσο από «δυτικούς» όσο και από «Σλάβους» γλωσσολόγους (βλ. αναφορές στους Friedman 1986, Trudgill 1992 και Ιωαννίδου 1997), με τον ίδιο τρόπο που αποτελούσε την ορθόδοξη άποψη στην ελληνική γλωσσολογία (βλ. λ.χ. Αναγνωστόπουλος, χ.χ.). Επιπλέον, ο συλλογισμός ότι «αν η μακεδονική γλώσσα είναι ελληνική, τότε και η Μακεδονία είναι ελληνική» είναι λογικά εσφαλμένος, γιατί στηρίζεται σε μια σωρεία αστήρικτων παραδοχών. Καταρχήν, το αν ένα ιδίωμα είναι ελληνικό δεν καθορίζεται αποκλειστικά από την καταγωγή ή την ιθαγένεια των λέξεων. Κάθε γλώσσα δεν αποτελεί ένα άθροισμα λεξιλογίων, αλλά περιλαμβάνει διαστάσεις μορφολογικές, συντακτικές, φωνολογικές, και, κυρίως, κειμενικές. Σε τελική ανάλυση, το κυρίαρχο επιχείρημα είναι η στάση των ομιλητών: αν οι Νορβηγοί πιστεύουν ότι η γλώσσα τους είναι διαφορετική από των Σουηδών, τότε υπάρχει νορβηγική γλώσσα, εκεί όπου η δομική ανάλυση των γλωσσολόγων διακρίνει απλά ένα συνεχές σκανδιναβικών διαλέκτων. Το πολύπλοκο σύμπλεγμα των επιχειρημάτων για την ιθαγένεια μιας γλώσσας και τη διάκριση μεταξύ γλώσσας και διαλέκτου στηρίζεται τελικά σε ζητήματα «εθνικότητας, εξουσίας και γεωγραφικής κυριαρχίας», όπως τονίζει ο Trudgill (1992: 15). Στα πολύπλοκα αυτά ερωτήματα δεν μπορούμε να απαντούμε με την αφέλεια του εθνολογικού παρατηρητή, όπως η Karakasidou (1993), που είναι βέβαιη ότι η γλώσσα αυτών που συνάντησε είναι σλαβική, χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό. Δεν μπορούμε, όμως, ταυτόχρονα να παραπέμπουμε στην επιστημονική αυθεντία του γλωσσολόγου, ο οποίος δήθεν με μια συστηματική επισκόπηση μπορεί να αποδείξει τη μια ή την άλλη άποψη. Η σύγχρονη κοινωνιογλωσσική επιστήμη παραδέχεται ότι διάλεκτοι και γλώσσες αναγνωρίζονται ως ανεξάρτητες τόσο για πολιτιστικούς όσο και για αμιγώς γλωσσικούς λόγους (Trudgill 1992). Στην περίπτωση των Βαλκανίων, τόσο η κοινή ινδο-ευρωπαϊκή προέλευση όσο και η συνεχής επαφή των γλωσσών έχει διαμορφώσει ένα βαλκανικό συνεχές, στο οποίο τα ερωτήματα για την ετυμολογία των λέξεων είναι ιδιαίτερα πολύπλοκα (Friedman 1986). Πρέπει μάλλον να παραδεχθούμε ότι μόνο οι άνθρωποι έχουν εθνικότητα και όχι οι γλώσσες.

Ακόμα κι αν δεχθούμε ότι το σλαβομακεδονικό ιδίωμα είναι κατά κάποιο τρόπο ελληνικό, αυτό δεν σημαίνει αυτόματα ότι οι ομιλητές θεωρούν τους εαυτούς τους Έλληνες ή η περιοχή στην οποία κατοικούν ανήκει στην Ελλάδα. Επιπλέον, αν δεχθούμε τις συνέπειες της θεωρίας του Τσιούλκα δεν μπορούμε να εξηγήσουμε ούτε την επιμονή της ξένης βιβλιογραφίας στην ύπαρξη σλαβικής «μακεδονικής» γλώσσας, ούτε τη σιωπή της ελληνικής βιβλιογραφίας, που θα έπρεπε να έχει σπεύσει να υιοθετήσει τη σλαβομακεδονική ως μία από τις διαλέκτους της ελληνικής και να την μελετά ως τέτοια. Ακόμα κι αν δεχθούμε την πολύ δημοφιλή θεωρία της «διεθνούς συνωμοσίας», η ελληνική πολιτεία δεν απαλλάσσεται από τη συστηματική παραμέληση και καταπίεση (βλ. Karakasidou 1993) μιας διαλέκτου που, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, είναι ελληνική και όχι σλαβική. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, το συμπέρασμα δεν μπορεί παρά να είναι ότι η σλαβομακεδονική, είτε ως μειονοτική γλώσσα είτε ως “ελληνικό” ιδίωμα, χρειάζεται προστασία και συστηματική μελέτη.

Όπως και για το Θεσσαλικό Γλωσσικό Ιδίωμα, έτσι και για το έργο *Συμβολαί εις την διγλωσσία των Μακεδόνων*, η κριτική δεν πρέπει να ισοδυναμεί με απόρριψη της σημασίας του αλλά με συνειδητοποίηση των περιορισμών του. Το έργο του Τσιούλκα είναι πολύτιμο όχι για την εδραίωση της ελληνικότητας των Σλαβομακεδόνων, όπως πίστευε ο ίδιος ο συγγραφέας, και όπως φαίνεται να πιστεύουν οι προλογίζοντες, αλλά για τον πλούτο των ιστορικών, εθνογραφικών και γλωσσικών πληροφοριών που διαθέτει. Η αναλυτική έρευνα του συγγραφέα και ο απaráμιλλος μόχθος του (το λεξιλόγιο περιλαμβάνει συνολικά 351 σελίδες) καθιστούν την εργασία του αναντικατάστατο βοήθημα για τη μελέτη της σλαβομακεδονικής γλώσσας της εποχής. Σίγουρα, τόσο η σλαβική όσο και η ελληνική γλωσσολογία θα είχε να κερδίσει πολλά από μια συστηματική ανάλυση δεδομένων που συνέλεξε ο Τσιούλκας. Από ιστορική άποψη, οι *Συμβολαί εις την διγλωσσία των Μακεδόνων* προσφέρουν πλήθος πληροφοριών για το Μακεδονικό Αγώνα, αλλά και αποτελεί ένα από τα βασικότερα έργα για τη διαμόρφωση των αντιλήψεων σχετικά με την εθνική ταυτότητα των κατοίκων της Μακεδονίας. Και τα δύο βιβλία αποτελούν λαμπρά δείγματα των επιτευγμάτων των “λαϊκών γλωσσολόγων”, σε έναν τομέα όπου η επίσημη πολιτεία (λ.χ. η Ακαδημία Αθηνών) υστερεί σημαντικά και όπου η επιστημονική γλωσσολογία αγωνίζεται ακόμη αποσπασματικά και ανοργάνωτα. Με την κυκλοφορία τέτοιων βιβλίων, ο εκδότης παρέχει μια πολύτιμη υπηρεσία στο ελληνικό κοινό και την επιστήμη.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΓΟΥΤΣΟΣ

Ιωάννης Γ. Ταϊφάκος. Πετρώνιος και Κοραΐς. Κριτικά και Ερμηνευτικά Σχόλια στο Κείμενο των Σατυρικών. Αθήνα 1997, σελ. 1-186.

Ο Καθηγητής της Λατινικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου κ. Ιω.

Ταϊφάκος εκδίδει το ως τώρα ανέκδοτο χφ. 313 της Βιβλιοθήκης Α. Κοραή στη Χίο. Στο ολιγόφυλλο αυτό χφ. ο αείδημος Χίος φιλόλογος κατέγραψε το 1790 τις αναγνωστικές του παρατηρήσεις στο σωζόμενο τμήμα των «Σατυρικών» του Πετρωνίου. Ο Κοραής είχε υπ' όψιν του δύο εκδόσεις των «Σατυρικών», την του Μ. Hadrianides (Άμστερνταμ 1669) και την του Ρ. Burman (Άμστερνταμ 1743).

Το χφ. αυτό περιλαμβάνει κριτικές συμβολές στις δυο ανωτέρω αναφερόμενες εκδόσεις και ερμηνευτικά σχόλια με τη βοήθεια είτε παράλληλων χωρίων της κλασικής γραμματείας είτε νεοελληνικών εκφράσεων.

Το χφ. 313 αποτελείται από 8 φύλλα (1r-8r) και περιέχει εν όλω 73 παρατηρήσεις σε χωρία των «Σατυρικών». Οι παρατηρήσεις 1-61 τιτλοφορούνται *Adnotationes ad Petronii Satiricon ex edit. Amstelod. 1669*, και οι επόμενες 62-73 καταγράφονται υπό τον τίτλο *Hinc Burmaniana editione utor*. Όλες οι παρατηρήσεις είναι στα λατινικά πλην της 43, που έχει γραφεί στα γαλλικά.

Η μελέτη αποτελείται από Πρόλογο, Εισαγωγή, το Μέρος Πρώτον και το Μέρος Δεύτερον. Το Μέρος Πρώτον αποτελούν 7 κεφάλαια με το εξής περιεχόμενο:

A. Τα κύρια (γενικά) χαρακτηριστικά των «Σατυρικών» του Πετρωνίου.

B. Γιατί ο Αδ. Κοραής επέλεξε να μελετήσει τα «Σατυρικά».

Γ. Περιγραφή του χφ. και του τρόπου καθ' ον ο Κοραής παρέπεμπε στο λατινικό κείμενο και σημειώνει τις παρατηρήσεις του – συχνά επανερχόμενος στη συμπλήρωση παλαιότερων σημειώσεών του.

Δ. Η τετραετία 1790-1793 είναι εποχή σύντονης φιλολογικής δραστηριότητας για τον κλασικό φιλόλογο Κοραή, με παράλληλη μελέτη Ελλήνων και Λατίνων.

Ε. Ο Κοραής παραμερίζει τη μελέτη του Πετρωνίου, ιδιαίτερα μετά το 1800, και το χφ. παραμένει ανέκδοτο.

Ζ. Παρά ταύτα ο Κοραής επανέρχεται σποραδικά στις πρωτόγραφες σημειώσεις του χφ., τις συμπληρώνει και τις διορθώνει.

Ζ. Ως τα γηρατεία του ο Κοραής επανέρχεται σε φρασεολογία του Πετρωνίου που του θυμίζει τα νεοελληνικά.

Στο μέρος Δεύτερον προηγείται η γνώμη του U. v. Wilamowitz-Moellendorf για τον Κοραή και ακολουθεί η δημοσίευση του χφ. 313 με *testimonia* και κριτικό υπόμνημα.

Έπονται τα Παραρτήματα:

A. Αρχές της κριτικής του κειμένου. Ο Κοραής διαγράφει λατινιστί τους κανόνες της Κριτικής του κειμένου στο χφ. 297 που εκδίδει ο μελετητής.

B. Κοραής, Jacobs, Du Theil. Από τη συγκριτική μελέτη των καταλοίπων τους αποδεικνύεται ότι ο Α. Κοραής δεν επηρεάστηκε από τους δύο ανωτέρω σχολιαστές του Πετρωνίου.

Ακολουθεί η Βιβλιογραφία: A. Πηγές και Βοηθήματα στα οποία παραπέμπει ο Κοραής. B. Κατάλογος των έργων του Κοραή. Γ. Η βιβλιογραφία της παρούσας μελέτης.

Και η έκδοση ολοκληρώνεται με τους Πίνακες των πηγών (Πετρωνίου κ.ά. αρχαίων συγγραφέων).

Οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Ιω. Ταϊφάκο γιατί, με το (και τυπογραφικά άψογο) βιβλίο του, μας γνώρισε με μια άγνωστη πλευρά του Α. Κοραή, τον λατινιστή αλλά και γιατί το κοραϊκό χφ. βοηθεί στην ερμηνεία κάποιων χωρών των «Σατυρικών», και δείχνει τη φρασεολογική συγγένεια του λατινικού «λαϊκού» λόγου προς τον αντίστοιχο ελληνικό, αρχαίο και νεώτερο.

ΑΝΤ. Η. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Αγγελική Κοιλιάρη, Ξένος στην Ελλάδα: Μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1997, σελ. 94.

Επίφοβο, τρομακτικό στο ρατσισμό είναι το αυτονόητό του. Ποιος διέφρηξε το διπλανό διαμέρισμα; Μα φυσικά Αλβανοί. Η φυσικότητα αυτής της απάντησης δεν προκύπτει από το γεγονός ότι κάποιιοι –οι ρατσιστές– χρησιμοποιούν τη δύναμή τους για να εξαναγκάσουν κάποιους άλλους σε αθέμιτη μεταχείριση». Ούτε από το γεγονός ότι κάποιιοι –οι «ξενόφοβοι»– «προβάλλουν τους φόβους τους σε συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα», όπως θα έλεγε η Αγγελική Κοιλιάρη. Ο ρατσισμός λειτουργεί ως συλλογικό αίσθημα, ειδικότερα ως τρόπος ενδυνάμωσης του «εθνικού αισθήματος», ως ιδεολογία, ακριβώς επειδή δεν έχει επίγνωση των άρρητων παραδοχών του, ως εξαρτημένο αντανάκλαστικό, ακόμα και εκείνων που πασχίζουν να μην εξαρτηθούν. Λειτουργεί ως μέσο ταξικών διακρίσεων, κυρίως διαφοροποίησης των κατώτερων τάξεων από μια προλεταριοποιημένη κοινωνική ομάδα, την ομάδα των «ξένων». Λειτουργεί ως στυγνή εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης. Λειτουργεί ως άλλοθι. Λειτουργεί, τέλος, ως «ευρετική διαδικασία», και, δυστυχώς, ως ευρετική διαδικασία που ενίοτε επιτυγχάνει: αν θέλετε τον ένοχο, ψάξτε τον στους Αλβανούς. Αν δεν ήταν όλα αυτά συγχρόνως, ο ρατσισμός δεν θα είχε τίποτα το αυτονόητο. Άρα, τίποτα το τρομακτικό.

Το βιβλίο της Αγγελικής Κοιλιάρη Ξένος στην Ελλάδα θέλει ν' αποδείξει κάτι απλό, σχεδόν αυτονόητο: ότι η στάση μας απέναντι στους συνομιλητές μας, ειδικότερα απέναντι στου ξένους, ποικίλλει ανάλογα με τη γλώσσα και την προφορά τους. Η συγγραφέας θέλει να αποδείξει την ύπαρξη ενός γλωσσικού ρατσισμού: σε αντιμετωπίζω έτσι γιατί μιλάς σαν Αλβανός ή γιατί μιλάς σαν Πόντιος. Δεν μ' ενδιαφέρει τι είσαι. Με ενδιαφέρει ότι είσαι σαν. Μάλιστα, σε αντιμετωπίζω, έτσι αμέσως μόλις μιλήσεις. Προσοχή: αμέσως σημαίνει έναν γλωσσικό ρατσισμό που ενεργοποιείται πριν από τον κοινωνικό, ταξικό, φυλετικό ή όποιο ρατσισμό – ένα ρατσισμό ήδη εγκατεστημένο στο νοοτροπιακό υπόστρωμα κάποιου που μόλις ακούει. Το πρώτο στίγμα ενός ξένου είναι η φωνή του.

Προτείνω να διαβάσουμε το βιβλίο αυτό με το δύσκολο τρόπο, εστιάζοντας όχι στην κριτική του αυτονόητου, αλλά στο αυτονόητο της κριτικής. Το μικρό αυτό πόνημα προσφέρεται για τέτοια ανάγνωση. Γραμμένο από πανεπιστημιακή δάσκαλο,

ενταγμένο σε ανθρό κλάδο της γλωσσολογίας, την κοινωνιογλωσσολογία, ακολουθώντας αυστηρές πειραματικές μεθόδους —ή, τουλάχιστον, έχοντας αυτή την πρόθεση—, μόνο κείμενο ιδεολογίας και πολεμικής δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί. Αν η μελέτη τηρούσε τις προγραμματικές της αρχές, δεν θα μπορούσε να διαβαστεί σαν δείγμα των κοινοτοπιών που ο κριτικός λόγος ενίοτε επιστρατεύει ενάντια στο αυτονόητο του ρατσισμού. Παραδόξως, μπορεί.

Τι κάνει η συγγραφέας, για να αποδείξει την ύπαρξη αυτού του προσγκατεστημένου γλωσσικού ρατσισμού; Όχι λίγα. Παρουσιάζει, σε εισαγωγικό κεφάλαιο, το φαινόμενο της μετανάστευσης προς την Ευρώπη, εξετάζει την Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών και διατυπώνει την ερευνητική της υπόθεση: «Εξετάζεται, εάν οι σχέσεις του μετανάστη με τη χώρα υποδοχής διαμορφώνονται σε συνάρτηση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει ο λόγος του, δηλ. εάν, όταν από τη δική του γλωσσική συμπεριφορά φαίνεται ότι είναι ξένος, τότε αυτό επενεργεί θετικά ή αρνητικά στην αποδοχή του από τους συνομιλητές του, ενεργοποιεί υπάρχοντα ή δημιουργεί νέα στερεότυπα και καθορίζει την τελική στάση των συνομιλητών και σε κοινωνικό και σε εργασιακό επίπεδο». Εννοείται, η απάντηση σε όλα αυτά τα «ερευνητικά» ερωτήματα θα είναι καταφατική.

Η ερευνητική υπόθεση θα χρειαστεί να περιμένει την επαλήθευσή της μέχρι τα τελευταία δύο κεφάλαια. Θα μεσολαβήσουν τρία κεφάλαια που μοιάζουν ένθετα, δίνοντας την εντύπωση ότι το πλάνο του βιβλίου δεν έχει βρει μια τελική ισορροπία. Στα κεφάλαια αυτά εξηγούνται οι κοινωνιογλωσσικές έννοιες του «γλωσσικού κεφαλαίου» (Bourdieu) και της «στάσης των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα και τους ομιλητές», δηλ. οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα μέσω των οποίων αντιμετωπίζεται ο λόγος των άλλων. Σχολιάζονται ακροθιγώς οι ιδιαιτερότητες του λόγου των μεταναστών, πολλοί από τους οποίους μαθαίνουν («ex των ενόντων») τη γλώσσα της χώρας υποδοχής, χωρίς δηλ. να τη διδάσκονται, εξετάζονται δείγματα του τρόπου με τον οποίο ο ελληνικός τύπος αντιμετωπίζει τους μετανάστες και, τέλος, δίνονται στοιχεία για τη μετανάστευση στην Ελλάδα και για τη διδασκαλία της ελληνικής σε μετανάστες.

Και περνάμε στην πειραματική απόδειξη της ερευνητικής υπόθεσης. Η συγγραφέας χρησιμοποιεί την «τεχνική των εναρμονισμένων αμφιέσεων», μια δεδομένη πειραματική μέθοδο στον τομέα της κοινωνιογλωσσολογίας (Lambert κ.ά.), που σκοπό έχει τη διερεύνηση των γλωσσικών στερεοτύπων και η οποία, περιέργως, ουδέποτε διέψευσε τις υποθέσεις και τις προθέσεις των ερευνητών. Η τεχνική είναι απλή: συνήθως το ίδιο πρόσωπο (ένας ηθοποιός) απαγγέλει το ίδιο κείμενο, παραλλάσσοντας μόνο κάποιο γνώρισμά του, π.χ. τον τρόπο προφοράς. Από αυτούς που ακούν το κείμενο μαγνητοφωνημένο ζητείται να αξιολογήσουν τον ομιλητή ως προς κάποιες παραμέτρους, λ.χ. τη μόρφωση, την ειλικρίνεια, την αίσθηση του χιούμορ —ή ακόμα, σύμφωνα με το «πρωτόκολλο αξιολόγησης» που χρησιμοποιεί η Α. Κοιλιάρη, να δηλώσουν αν θα τον καλού-

σαν σπίτι τους ή αν θα τον προσλάμβαναν στη δουλειά τους. Όποιες διαφορές προκύπτουν κατά την αξιολόγηση μπορούν να αποδοθούν στα γλωσσικά χαρακτηριστικά που παραλλάσσονται κατά την εκφώνηση, αφού όλοι οι άλλοι συντελεστές της παραμένουν σταθεροί, μπορούν δηλαδή να αποδοθούν σε γλωσσική προκατάληψη.

Η Κοιλιάρη εφαρμόζει μια παραλλαγή αυτής της πειραματικής διαδικασίας. Το δείγμα της συγκροτούν αποσπάσματα λόγου τριών διαφορετικών ομιλητριών που ζουν στην Ελλάδα (μιας ομογενούς από το Καζακιστάν, μια Γαλλίδα και μιας Αλβανίδα) και οκτώ ομογενών Ποντίων από τις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Προκύπτει ότι οι αξιολογητές «ήταν σε θέση να προσδιορίσουν σωστά την εθνική ταυτότητα των ομιλητριών» ενώ «οι ομιλήτριες από την Αλβανία και την πρώην Σοβιετική Ένωση κρίθηκαν ότι έχουν χαμηλή μόρφωση και κατώτερο επάγγελμα και στην πατρίδα τους και εδώ», αξιολόγηση που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Το σφάλμα των αξιολογητών, εν προκειμένω, δείχνει, υποτίθεται, την ισχυρή προκατάληψή τους. Γενικά, οι αξιολογητές δεν θα επιθυμούσαν κοινωνικές ή εργασιακές σχέσεις με καμία από τις τρεις ομιλήτριες. Περισσότερο θετικά αξιολογήθηκε –αν καταλαβαίνουμε σωστά– η Γαλλίδα ομιλήτρια, με δεύτερη στη σειρά προτιμήσεων τη Ρωσίδα και τελευταία την Αλβανή. Οι οκτώ Πόντιοι ομιλητές, επειδή έγιναν αντιληπτοί ως «ομογενείς» (θετικό γνώρισμα), αξιολογήθηκαν ως σύνολο θετικότερα. Οι αξιολογητές δήλωσαν ότι θα τους προσλάμβαναν στη δουλειά τους, αλλά μόνο σε κατώτερες θέσεις εργασίας. Δεν μας δίνονται στοιχεία αν οι αξιολογήσεις διέφεραν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, τη μόρφωση, το επάγγελμα των αξιολογητών ή/και των αξιολογούμενων.

Δυστυχώς, η Κοιλιάρη δεν παρουσιάζει τα πορίσματά της σε στατιστικούς πίνακες, δεν δίνει καν ποσοστά των απαντήσεων, δεν ορίζει ούτε επιχειρεί συσχετισμούς εξαρτημένων και ανεξάρτητων μεταβλητών ούτε υπολογίζει, όπως συνηθίζεται, την πιθανότητα στατιστικού σφάλματος. Ο όλος πειραματικός σχεδιασμός, χωρίς στατιστική αξιοποίηση, είναι αίολος. Μαθαίνουμε μόνο εκείνα τα πορίσματα της έρευνας που η ίδια η συγγραφέας αναλαμβάνει να σχολιάσει και τα πορίσματα αυτά δεν έχουμε τρόπο να τα ελέγξουμε. Αν η μεγαλύτερη αρετή ενός πειραματικού σχεδιασμού είναι η επαληθευσιμότητα των πορισμάτων του, η αρετή αυτή δεν χαρακτηρίζει το βιβλίο της Κοιλιάρη.

Επιπλέον, ο πειραματικός έλεγχος κρίνεται πλημμελής, αφού δεν απομονώνονται οι ποικίλοι παράγοντες που αναδεικνύονται από τα διαφορετικά «κείμενα» των ομιλητριών. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ομιλητές «αποκαλύπτονται», αφού δηλώνουν ρητά τη χώρα προέλευσής τους. Τα περισσότερα αποσπάσματα λόγου αφορούν τις οικονομικές δυσκολίες των μεταναστών – στοιχείο κι αυτό της ταυτότητάς τους. Τα δείγματα λόγου είναι αποσπάσματα από συνεντεύξεις, πρόκειται λοιπόν για λόγο που έχει παραχθεί υπό τεχνητές συνθήκες,

κάθε άλλο παρά αβίαστα. Ενδέχεται οι αξιολογήσεις φυσικού λόγου να ήταν διαφορετικές. Από τους αξιολογητές ζητείται να κρίνουν τη γλωσσική συμπεριφορά των μεταναστών, ενώ σε τέτοιου τύπου πειράματα η προσοχή των αξιολογητών δεν πρέπει να στρέφεται σε γλωσσικά χαρακτηριστικά. Και κυρίως ετούτοι: ομιλητές και κείμενα είναι εντελώς διαφορετικά, είναι, θα λέγαμε, μη συγκρίσιμα, παρ' όλο που έχουν παραχθεί με την ίδια αφορμή. Γιατί να θεωρήσουμε ότι οι ομιλητές αξιολογούνται με «λανθάνον» κριτήριο την εθνικότητα και όχι με βάση το θέμα της ομιλίας και την «επάρκεια» στη χρήση της ελληνικής; Γιατί να αποδώσουμε «λανθάνοντα» ρατσισμό και γλωσσικές προκαταλήψεις στους αξιολογητές και να μη θεωρήσουμε απλώς ότι κρίνουν σαν εξεταστές της ελληνικής γλώσσας, αφού αυτό εν τέλει τους ζητείται, να αξιολογήσουν τη γλωσσική επάρκεια των μεταναστών;

Θα μπορούσε κανείς να παραβλέψει αυτά τα αμαρτήματα αν δεν αισθανόταν ότι η πειραματική διαδικασία —ιδανική επιστημονική μέθοδος, υπό άλλες συνθήκες— είναι διάτρητη. Το ζήτημα δεν είναι αν το πείραμα αποδεικνύει το αυτονόητο που αναλαμβάνει ν' αποδείξει, ότι δηλ. «το πώς μιλάω καθορίζει τη στάση των άλλων απέναντί μου». Το ζήτημα είναι πόσα αυτονόητα παραλείπει να ελέγξει η ερευνητική υπόθεση ή πόσα αυτονόητα προτείνει εις αντικατάστασιν των αυτονόητων που υποτίθεται ότι ελέγχει. «Θα προσλαμβάνατε τον ομιλητή στη δουλειά σας;», ρωτάει η Κοιλιάρη. Μα για ποια δουλειά πρόκειται; Και από πότε οι εργοδότες κρίνουν με κριτήρια ανθρωπιστικά και όχι το κέρδος; Ένας Έλληνας εργοδότης προφανώς δεν θα προσλάβει αυτόν που μιλάει σπασμένα ελληνικά —και δεν γνωρίζει καν μια διεθνή γλώσσα— σε δουλειές που απαιτούν γνώση της ελληνικής. Και προφανώς δεν θα σκεφτεί ότι ο μετανάστης στην πατρίδα του μπορεί να είχε καλύτερη θέση, εάν προϋπόθεση της καλύτερης θέσης είναι να μιλάει «σωστά» μια γλώσσα και το μόνο δείγμα που έχει του λέει ότι τουλάχιστον μία γλώσσα, τη δική του, του εργοδότη, ο μετανάστης δεν τη μιλάει σωστά. Σκεπτόμενος με τον τρόπο αυτό, ένας εργοδότης —ή ένας αξιολογητής που κρίνει ως εργοδότης— ακολουθεί, προφανώς, έναν πρακτικό συλλογισμό που μπορεί να είναι σφαλερός, αλλά πάντως είναι ισχυρός — και κερδοφόρος. Προφανώς. Αυτό το «προφανώς» δεν κατορθώνει ν' αποκλείσει από την πειραματική της διαδικασία η Κοιλιάρη. Μοιάζει να μη θέλει καν να το σκεφτεί.

Προφανώς, τα προφανή που η Κοιλιάρη προϋποθέτει είναι διαφορετικά. Προφανής θα έπρεπε να είναι η «πολυπολιτισμικότητα» της ελληνικής κοινωνίας, η «πολυγλωσσική της ταυτότητα», οι «ίσες ευκαιρίες» —κοινωνικές, εργασιακές, γλωσσικές—, ο «σεβασμός της προσωπικότητας του άλλου», η ανυπαρξία προκαταλήψεων, η ανυπόκριτη αποδοχή. Το βιβλίο εντάσσεται, προφανώς, στο ευρύτερο ρεύμα του πολιτισμικού φιλελευθερισμού· ειδικότερα κατατάσσεται σ' ένα ρεύμα μελετών που θα μπορούσε να ονομάζεται κοινωνιολογικός φιλελευθερισμός, ρεύμα που ενδιαφέρεται ν' αναδείξει φιλελεύθερες ιδέες στο

χώρο της γλώσσας, υπερασπίζεται τα «γλωσσικά δικαιώματα», στιγματίζει τις «γλωσσικές προκαταλήψεις», επιδιώκει να περιορίσει τα αρνητικά αποτελέσματα της «γλωσσικής ισχύος». Όλες αυτές οι αρχές αποτελούν μια πολύ συμπαθητική δεοντολογία, αλλά πάντως δεοντολογία: δεν περιγράφουν τη γλωσσική πραγματικότητα και πόρρω απέχουν από μίαν αμερόληπτη περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας. Είναι κίνητρα –και μάλιστα κίνητρα ισχυρά– για την αμερόληπτη περιγραφή της πραγματικότητας. Δεν είναι περιγραφές. Δεν μας λένε πώς είναι τα πράγματα· μας λένε πώς θα έπρεπε να είναι. Επιδιώκουν να ρυθμίσουν την κοινωνιογλωσσική πραγματικότητα –προς το καλύτερο, αναμφίβολα–, έχοντας όμως εγκαταλείψει την επιστημονική δέσμευση στην προτεραιότητα της περιγραφής.

Ας μην παρεξηγηθούμε: Δεν ισχυριζόμαστε ότι η κοινωνική-γλωσσική πραγματικότητα δεν πρέπει να προσεγγίζεται με κίνητρα ιδεολογικά. Δεν ισχυριζόμαστε καν ότι η αντικατάσταση ενός αυτονόητου από άλλα είναι πάντα μια διαδικασία ιδεολογική που δεν επιτρέπει να βγούμε από το αδιέξοδο των ιδεολογικών συγκρούσεων και ν' αγγίξουμε την πραγματικότητα. Το αντίθετο ισχυριζόμαστε: η ιδεολογική σύγκρουση συχνά μας αναγκάζει να προσέξουμε πλευρές της πραγματικότητας που αγνοούσαμε ή θεωρούσαμε δεδομένες. Με άλλα λόγια, ισχυριζόμαστε απλώς ότι η «αντικειμενικότητα» ή η «προτεραιότητα» της περιγραφής δεν πρέπει να υποσκάπτεται από κοινοτοπίες και ηθικολογικά κλισέ. Ορισμένες από τις πεποιθήσεις μας μπορεί να τις δεχόμαστε ως αυτονόητες χωρίς άλλη υστεροβουλία και με τις καλύτερες των προθέσεων. Μας επιτρέπουν ίσως να αισθανόμαστε «προοδευτικοί», στο «πνεύμα της εποχής», ίσως και στο «πνεύμα της επιστήμης» – δεν έχει σημασία. Όμως, τίμημα αυτών των πεποιθήσεων δεν μπορεί να είναι η αποδυνάμωση του κριτικού μας λόγου και η ενίσχυση των εμμονών μας. Δεν μπορεί κανείς να εκθέτει τα αυτονόητα του ρατσισμού και να εκτίθεται με αντιρατσιστικές κοινοτοπίες. Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο επιφανής ερευνητής του ρατσισμού Pierre-André Taguieff, «η ρητορική της πολυπολιτισμικότητας, συμπαθητική αλλά ψευδής, παραβλέπει πολλές διαστάσεις του θέματος. Δεν έχει συλλάβει ότι το δικαίωμα στη διαφορά ανοίγει το δρόμο στη διαφορά των δικαιωμάτων και την άρνηση της επιμειξίας» (βλ. «Γέννηση και μορφές του ρατσισμού», εφ. *Η Καθημερινή*, 21-6-1998).

Η προτεραιότητα της περιγραφής είναι κι αυτή ένα «πρέπει», μια δεοντολογία, ίσως κι αυτή «συμπαθητική αλλά ψευδής». Όταν όμως επιλέγει κανείς τη δεοντολογία αυτή, ας ακολουθεί τους κανόνες της.

Πιστεύουμε ότι η ερευνητική υπόθεση της Α. Κοιλιάρη είναι ορθή. Θα μπορούσε να την είχε στηρίξει και παρουσιάσει με μεγαλύτερη ακρίβεια.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

Θανάσης Τσιάμας - Δήμητρα Μελισσαροπούλου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΤΕΥΧΗ 31-49

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

- Κ. Ν. Παπανικολάου, Κύριο άρθρο, **31**, 3
—, Οι εκπαιδευτικοί και η γλώσσα, **32**, 3
—, Κύριο άρθρο, **33**, 3
—, Ένας διαφορετικός Σεπτέμβριος για τα πρωτάκια, **35**, 3
—, Παιχνίδια στην Τ.Υ., **36**, 3
Η Διεύθυνση, Φροντιστηριακά από το νηπιαγωγείο, **34**, 3
—, Η γλώσσα του δώρου, **37**, 3
—, Παιδεία και ευθύνη των πολιτικών, **38**, 3
—, Οι μοιρολογίστρες της γλώσσας και του Ελληνισμού, **39**, 3-4
—, Είκοσι χρόνια από τη γλωσσική μεταρρύθμιση, **40**, 3-4
—, Οι αερολόγοι, **41**, 3-4.
—, Ανάγκη συγγραφής νέων βιβλίων για τη διδασκαλία της γλώσσας, **42**, 3
—, Οι αλλαγές στην παιδεία, **43**, 3
—, Μεταρρύθμιση και αναλυτικά προγράμματα, **44**, 3
—, Σχολικό έτος 1998-1999. Έτος αβεβαιότητας, **45**, 3-4.
—, Ο δικαστής και το λεξικό, **46**, 3-4.
—, Από την αβεβαιότητα στην παράλυση, **47**, 5-6.
—, Αξιολόγηση και τεστομανία, **48**, 5-6.
—, Οι πανελλήνιες εξετάσεις Β' Λυκείου, **49**, 5-6.

ΑΡΘΡΑ

- Θ. Α. Αγγής, Βιβλιογραφία για την Παιδαγωγική Γραμματική, **35**, 61-74
—, Όροι της σύγχρονης γλωσσολογίας, **43**, 73-78
Α. Μ. Αθανασάκη, Σχέσεις της γλωσσικής διδασκαλίας και της περιβαλλοντικής αγωγής στο πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου, **38**, 33-39

- A. Ακριτόπουλος, Έρευνες για την εκφορά του ερμηνεύματος στη σχολική λεξικογραφία, **40**, 39-48
- K. Θ. Αναστασιάδης, Η καλλιέργεια της γλωσσικής επικοινωνιακής ικανότητας των μαθητών, **37**, 68-76
- K. Θ. Αναστασιάδης, Σ. Ταμάμη-Μερακλή, «Η Ελληνική γλώσσα μέσα από Αρχαία, Βυζαντινά και Λόγια κείμενα», το μάθημα και η αποτελεσματικότητά του σύμφωνα με τους μαθητές, **36**, 52-70
- Γ. Κ. Ανδριτσόπουλος, Ορθογραφική ποιικιλότητα στο ελληνικό ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: μια πρώτη προσέγγιση, **46**, 49-67
- Γ. Ανδρουλάκης, Όψεις των σχέσεων μεταξύ της γλώσσας και βίας: μια εισαγωγική κοινωνιογλωσσική προσέγγιση, **48**, 7-22
- M. I. Βάμβουκας, Ταχύτητα ανάγνωσης ή ταχύτητα κατανόησης, **34**, 5-27
- M. I. Βάμβουκας, E. Βασιλάκη, N. Παπαδογιαννάκης, Η ικανότητα κατανόησης προμαθητικών εννοιών και σχέσεων σε μαθητές Β' τάξης δημοτικού σχολείου, **42**, 22-39
- M. Βελλοπούλου, T. Κουκουλιός, Η ολιστική προσέγγιση στη διδασκαλία της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, **44**, 22-28
- Φ. Κ. Βώρος, Παρατηρήσεις για μια λεξικογραφική προσπάθεια, **46**, 75-79
- I. N. Γαβριηλίδης, Μια αλληλογραφία με θέμα τη γλώσσα, **33**, 66-73.
- Π. Γάκης, Γ. Ορφανός, A. Ιορδανίδου, Υπολογιστική επεξεργασία της νέας Ελληνικής: Καταγραφή της μορφοσυντακτικής ασάφειας, **49**, 58-74
- Γ. Γαλανόπουλος, Οι χρόνοι του νεοελληνικού ρήματος στον αφηγηματικό λόγο, **33**, 5-21
- E. Γερονικολού, B. Κωσταλά, Πρόταση για την αποτελεσματικότερη διδασκαλία κειμένων στην τάξη, **44**, 29-47
- B. Γρηγοροπούλου, Νομιναλισμός, **35**, 52-60
- Σ. Δερβίσης, Διδακτική της γλώσσας. Θεωρία της γλώσσας, **32**, 62-71.
- Χρ. Δουδουλακάκη, Τεχνικές γραφής: Η συμβολή των υποσημειώσεων στη συνοχή του κειμένου, **33**, 22-29.
- A. Ιορδανίδου, Η ορθογραφία στα νεοελληνικά λεξικά, **44**, 4-21.
- A. Ιορδανίδου, A. Καρβέλη, K. Κουσουλάκου, Δύο επικοινωνιακές διδακτικές προτάσεις για το γλωσσικό μάθημα της Ε' Δημοτικού, **34**, 28-44
- Χρ. Καράντζη, Ο αφηγητής στη Μεταμόρφωση του Κάφκα, **36**, 27-37
- Δ. Καρπούζης, Σχετικά με τις αντωνυμίες «κανείς» και «κάποιος», **34**, 45-54
- , Από τη λειτουργική γλωσσολογία στη λειτουργική φιλολογική ανάλυση, **36**, 38-51
- Θ. Π. Καρωύτης, Η ανάπτυξη της φωνολογικής συνείδησης και η πρόσκτηση της αναγνωστικής δεξιότητας, **43**, 41-49

- Γ. Ν. Κονδύλης, Το γλωσσικό σύμβολο και η γλωσσική πράξη, **37**, 55-67
 —, Το γλωσσικό σύμβολο και η γλωσσική πράξη. Δύο τάσεις στη θεωρία των γλωσσικών πράξεων του G. R. Searle, **38**, 62-75
 —, Το γλωσσικό παιχνίδι, **39**, 35-46
- Μ. Κονδύλη, Η διδασκαλία του γλωσσικού προτύπου στο νηπιαγωγείο, **39**, 47-56
 —, Στρατηγικές διδασκαλίας και μετάδοσης γνώσεων: Παραδείγματα από το ελληνικό νηπιαγωγείο, **43**, 4-20
- Γ. Κοντάκος, Γλώσσα - σκέψη - πολιτισμός ως παιδαγωγικά μεγέθη, **42**, 4-21
- Δ. Κόρδα-Σάββα, Ύφος - γλώσσα - λογοτεχνία: Η χρήση λογοτεχνικών κειμένων στη διδασκαλία της γλώσσας, **42**, 40-52
- Ε. Κούρτη, Γλωσσικά παιχνίδια και επικοινωνία στην προσχολική ηλικία, **46**, 26-48
- Ε. Κουτσομιτοπούλου, Η έννοια της γνωστικής μεταφοράς στην ελληνική γλώσσα - Παιδαγωγικές προεκτάσεις, **43**, 21-40
- Τ. Κωστούλη, Κοινωνικό περιβάλλον, κειμενικές δεξιότητες και σχολική επίδοση, **41**, 43-57
- Β. Λαμπροπούλου, Η έρευνα της ελληνικής νοηματικής. Παρατηρήσεις φωνολογικής ανάλυσης, **43**, 50-72.
- Ε. Λούβρου, Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η Γλώσσα μου» του δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση, **32**, 45-61
- Η. Ματσαγγούρας, Σύνθεση περιληπτικών κειμένων, **49**, 7-27
- Ι. Ν. Μπασλής, Η φωνολογία των δημοτικών τραγουδιών της Θεσσαλίας, **32**, 5-17
 —, Το πολυτονικό ξανάρχεται, **38**, 4-6
 —, Η ανάπτυξη του υποτακτικού λόγου στη γλώσσα των παιδιών ηλικίας 0-36 μηνών, **39**, 24-34
 —, Η ανάδυση του γραμματισμού, **45**, 5-15
- Θ. Νάκας, Λεξική και φραστική επανάληψη / επαναδίπλωση, **46**, 5-25
 —, Λεξική και φραστική επανάληψη / επαναδίπλωση, **47**, 7-31
 —, Λεξική και φραστική επανάληψη / επαναδίπλωση, **48**, 46-55
 —, Λεξική και φραστική επανάληψη / επαναδίπλωση, **49**, 39-57
- Τρ. Νατσιοπούλου, Τα χαρακτηριστικά του σχολείου και οι επιδόσεις των μαθητών στη Γαλλική ως ξένη γλώσσα, **33**, 30-38
 —, Η αγωγή του λόγου στο νηπιαγωγείο και ο ρόλος της νηπιαγωγού, **36**, 19-26
 —, Η σχέση γλώσσας και σκέψης κατά τον L. Vygotsky. Παιδαγωγικές προεκτάσεις, **39**, 17-23.
 —, Το παιδικό βιβλίο για παιδιά ηλικίας 1-7 ετών και η συμβολή του

- στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας, **48**, 23-31
- Τ. Νενοπούλου, Γλωσσολογία και μετάφραση, **38**, 40-49
- Μ. Νικολοπούλου, Γ. Περαντωνάκης, Κ. Πολέμης, Β. Σπυρόπουλος, Α. Τριγκάτζη, Το Ρήμα της Νέας Ελληνικής, **36**, 4-18
- , Το Ρήμα της Νέας Ελληνικής, **37**, 40-54
- Α. Νταβαρίνου - Ε. Γιαννικοπούλου, Η διαχρονική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο. Προτάσεις για τη διδακτική πράξη, **41**, 5-19.
- , Η διαχρονική διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο Γυμνάσιο. Προτάσεις για τη διδακτική πράξη, **42**, 62-75
- Κ. Οικονόμου, Ένα θεωρητικό μοντέλο για τη διδασκαλία γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, **38**, 50-61
- Σ. Παντελιάδου - Τ. Χεππάκη, Τεχνική γλώσσα γραφής και ανάγνωσης στα δύο πρώτα σχολικά χρόνια, **37**, 21-39
- Κ. Παπαμανώλης, Η ύλη των αναγνωστικών του Δημοτικού «Η Γλώσσα μου» σε θεματικές ενότητες, **33**, 39-45
- , Η ύλη των αναγνωστικών του Δημοτικού «Η Γλώσσα μου» σε θεματικές ενότητες, **34**, 62-74
- Κ. Παπαναστασίου, Επιτεύγματα μαθητών Β' Δημοτικού στο γλωσσικό μάθημα, **37**, 4-20
- , Αλφαριθμητισμός στην Κύπρο και σε άλλες 30 χώρες, **40**, 5-20
- Χ. Α. Παπαρίζος, Η ελληνική γλώσσα και παιδεία στον κόσμο, **39**, 5-16
- , Η περίληψη στο δημοτικό, **48** 75-78
- Χ. Α. Παπαρίζος, Ι. Μπασλής, Το νέο πρόγραμμα σπουδής της γλώσσας στο δημοτικό, **46**, 68-74
- Χρ. Παπασπύρου, Κινηματική γλώσσα, **32**, 18-44
- Π. Παπούλια Τζελέπη, Η ανάδυση του γραμματισμού και το Νηπιαγωγείο. (Εμπειρική έρευνα), **31**, 4-16.
- , Η αυθόρμητη ανάλυση της φωνημικής συνειδητοποίησης στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, **41**, 20-42
- Α. Πασχάλης, Η σχολική γραμματική και η γλωσσική διδασκαλία στην πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης, **49**, 28-38
- Χρ. Πετροπούλου, Γλώσσα και διάλεκτος στην Ελληνόφωνη περιοχή της Καλαβρίας: όψεις Γλωσσικές και πολιτισμικές, **35**, 32-51
- , Τα τοπωνύμια ενός ελληνόφωνου χωριού της Καλαβρίας (Γκαλλιτσιανό), **39**, 57-79
- Χ. Πλατρίτης, Προφορικός και γραπτός λόγος, **40**, 21-38
- Κ. Δ. Πόρποδας, Ο ρόλος της γλώσσας στη μάθηση και κοινωνικοποίηση του ατόμου, **45**, 16-29
- Φ. Ρεΐση-Ματσούκα, Η θέση της γραμματικής στη διδασκαλία / εκμάθη-

- ση της Γαλλικής γλώσσας: από τις θεωρίες στην πράξη, **40**, 49-62
- Γ. Χ. Σακελλαριάδης, Κοιτάζω και βλέπω, **31**, 36-45
- , Κοιτάζω και βλέπω, **32**, 72-81
- , Στοιχεία Μορφολογίας, **35**, 5-31
- Τ. Σαραφίδου, Η σχολική γραμματική στη γλωσσική διδασκαλία: προς τη συγγραφή μιας νέας σχολικής γραμματικής, **42**, 53-61
- , Οι λεξικογραφικές πολυτυπίες της νεοελληνικής γλώσσας και η λειτουργική τους εκμετάλλευση στη διδακτική πράξη, **47**, 32-56
- Μ. Σηφιανού, Είμαστε λοιπόν ευγενικοί; Η έκφραση της ευγένειας στα ελληνικά και στα Αγγλικά, **38**, 7-22
- Σ. Σιγανού-Φραγκούλη, Ποίηση και προσχολική εκπαίδευση: Πραγματικότητα και προοπτικές, **48**, 32-45
- Ε. Σκοτεινιώτη, Γλωσσάρι στρατιωτικών όρων στο έργο του Φώτη Κόντογλου, **45**, 48-57
- Δ. Π. Στασινός, Το σύνδρομο των μαθησιακών δυσκολιών: Η εκπαιδευτική πολιτική του ΥΠΕΠΘ και ο «μύθος» της ενισχυτικής διδασκαλίας, **44**, 48-69
- Α. Σωτηροπούλου-Μπαζίνη, Η πορεία της γραμματικής και η εκμάθηση ξένης γλώσσας, **44**, 70-72
- , Γλώσσα και marketing: Βίοι παράλληλοι, **45**, 70-74
- Σ. Τάνταρος, Η εξέλιξη των μηχανισμών οικειοποίησης της γραπτής γλώσσας στο παιδί, **47**, 57-75
- Χρ. Α. Τερέζης, Γερ. Σ. Κουστουράκης, Η διαλεκτική σχέση του Θεού με τον κόσμο στο βιβλίο των Θρησκευτικών της Γ' Δημοτικού, **31**, 46-67
- Κ. Τουρατζίδου, Η απόκτηση και εμπέδωση του λεξιλογίου στην ξένη γλώσσα, **45**, 66-69
- Σ. Χατζησαββίδης, Όροι και όρια του δημοσιογραφικού λόγου, **38**, 23-32
- Α. Χιδίρογλου-Ζαχαριάδη, Οι νεολογισμοί στη διαφήμιση, **31**, 7-35
- , Τα ονόματα των προϊόντων στον ελληνικό χώρο, **34**, 55-61
- Α. Χριστοφίδου - Γ. Σταφυλίδου, Το φαινόμενο των πολυλεκτικών συνθέτων της ελληνικής. Προτάσεις για τη λεξικογραφική περιγραφή τους, **41**, 58-75
- Α. Χρόνη, Το σύστημα των φωνών στα Νέα Ελληνικά, **45**, 30-47
- , Η εξέλιξη των φωνών στα Ελληνικά. Αναφορά στα αρχαία Ελληνικά, στην κοινή Ελληνιστική και στα νέα Ελληνικά, **48**, 56-74
- B. R. Lavandera, Η σπουδή της γλώσσας στο κοινωνικό-πολιτιστικό της πλαίσιο, **40**, 63-77
- R. Wardhaugh, Οικειότητα και ευγένεια (μετάφραση Αντ. Η. Σακελλα-

ρίου), **45**, 58-65

D. Wray & J. Medwell, Κεφάλαιο 10ο: Η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή για την ανάπτυξη της γλώσσας και του γραμματισμού, **33**, 46-65

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Γ. Χ. Σακελλαριάδης, **32**, 82-84

—, **33**, 74-76

—, **34**, 75-78

—, **44**, 76-78

—, **45**, 75-76

—, **47**, 76-77

—, **48**, 79-80

—, **49**, 75-76

Αντ. Η. Σακελλαρίου, **47**, 78-79

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Γ. Ανδρειωμένος, Γ. Κατσιμαλή, Φ. Καβουκόπουλος, *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας - Διδακτική προσέγγιση*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τομέας γλωσσολογίας, Ρέθυμνο 1996, **42**, 76-80

Φ. Κ. Βώρος, Γ. Μπαμπινιώτης, *Η γλώσσα ως αξία. Το παράδειγμα της ελληνικής - Ελληνική Γλώσσα - Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον - Παιδεία, Εκπαίδευση και Γλώσσα*, Αθήνα 1994, Εκδ. Gutenberg, **38**, 77-79

A. Ιορδανίδου, I. Philippaki-Warburton, K. Nikolaidis, M. Sifianou, *Themes in Greek Linguistics*, eds. J. Benzamins, Amsterdam/Philadelphia 1994, **36**, 79-80

I. N. Μπασλής, Σωφ. Χατζησαββίδης, *Το ιστορικό της αναμόρφωσης του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας στην υποχρεωτική εκπαίδευση, (1976-1984)*, Θεσσαλονίκη 1992, Εκδ. Κυριακίδη, **31**, 78-79

—, Αθ. Γκότοβος, *Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο. Προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στη νεοελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα 1991, Εκδ. Δωδώνη, **31**, 79-80

—, Δημ. Κατή: *Γλώσσες και επικοινωνία στο παιδί*, Αθήνα 1992, Εκδ. Οδυσσέας, **32**, 85-86.

—, Χρ. Χαραλαμπίκης, *Γλώσσα και εκπαίδευση. Θέματα διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1994, σσ. 121, Έκδοση: «Γεννάδειος Σχολή», Εκπαιδευτήρια Ζώνη, Α.Ε., Σειρά: «Εκπαιδευτικά

- θέματα», αριθ. 1, **33**, 77-78
- , Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton, *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*, Αθήνα 1992, Εκδ. Νεφέλη, **33**, 78-79
- , Α. Βουγιούκας, *Το γλωσσικό μάθημα στην πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη 1994, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, **34**, 79-80
- , Δημ. Τομπαΐδης, *Θέματα σύνταξης της νεοελληνικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1994, Εκδ. Κώδικας, **35**, 77-78
- , Χρ. Τσολάκης, «*Από το λόγο στη συνείδηση του λόγου*», Θεσσαλονίκη, σελ. 364, Εκδ. Βάνιας, **37**, 79-80
- , Χρ. Παπαρίζος, *Η μητρική γλώσσα στο σχολείο*, Αθήνα 1993, Εκδ. Γρηγόρης, **38**, 77
- , Α. Τσοπανάκης, *Νεοελληνική Γραμματική*, Αθήνα 1994, Εκδ. οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη-Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου, σελ. 828, **40**, 78-79
- , Χρ. Παπαρίζος, *Η Ελληνική γλώσσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 1997, σελ. 148, **43**, 79
- , Χρ. Τσολάκης, «*Από τα γράμματα στη γλώσσα. Πορεία προς τον επικοινωνιακό λόγο*», Θεσσαλονίκη 1995. Εκδ. Βάνιας, σελ. 421, **44**, 79-80
- , Περ. Ντάλτας, *Κοινωνιογλωσσική μεταβλητότητα. Θεωρητικά υποδείγματα και μεθοδολογία της έρευνας*, 1977, Εκδ. Επικαιρότητα, σελ. 401, **45**, 77-78
- , Holton, D., Macridge. P. Philippaki-Warburton, I, *Greek: A Comprehensive Grammar of Language*, Εκδ. Routledge, Λονδίνο 1997, σελ. 519, **47**, 80
- , Άννα Ιορδανίδου, *Οδηγός της Νεοελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1999, Εκδ. Πατάκη, σελ. 214, **49**, 77-78
- Αντ. Η. Σακελλαρίου, Ι. Γ. Ταϊφάκος, *Ανθολόγιο λατινικών κειμένων για την Γ' Κλασικού Λυκείου*, Αθήνα 1992, ΟΕΔΒ, **35**, 75-77
- , Άρης Δρουκόπουλος, *Γιώργος Ιωάννου: Ένας Οδηγός για την Ανάγνωση του Έργου του*, Αθήνα 1992 (Ειρμός), σελ. 291, **41**, 76-77
- , Άκλις Μικρομάτης, *Ο Επιτάφιος του Γιάννη Ρίτσου, Νοηματική και Καλολογική Ερμηνεία*, Λευκωσία 1996, σελ. 104, **41**, 77-78

ΣΧΟΛΙΑ

- A. N. Ακριτόπουλος, *Απ' αφορμή του «επί παντός...»*, **37**, 77-78
- B. K. Αναστασιάδης, *Σύνδεσμοι της νεοελληνικής (Δημοτικής) και της*

- αρχαίας Ελληνικής γλώσσας, **36**, 71-73
—, Παρατηρήσεις στα σχολικά συντακτικά της νέας και αρχαίας ελληνικής γλώσσας, **36**, 73-75
Φ. Κ. Βώρος, Είναι ζήτημα παιδαγωγικό η αξιοποίηση της πολιτισμικής (εννοείται και γλωσσικής) κληρονομιάς μας, **36**, 76-78
Αντ. Η. Σακελλαρίου, Φραγχοχιώτικα και άλλα, **31**, 76-77
—, Περί λεξιπενίας, **38**, 76

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

- Ι. Ν. Μπασλής, Μνήμη Βασίλη Δ. Φόρη (1925-1996), **40**, 80
—, Κ. Ν. Παπανικολάου (1918-1999), **49**, 79

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Αντ. Η. Σακελλαρίου, Ευρετήριο. Πίνακας περιεχομένων για τα τεύχη 7-30, **31**, 68-75

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

- Ι. Ν. Μπασλής, **44**, 73-75

685.99.50

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΗ:

ΜΙΧΑΗΛ Π. ΓΡΗΓΟΡΗΣ: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ
1ος ΟΡΟΦΟΣ • ΣΟΛΩΝΟΣ 102 • 10680 • ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ. 3626646

δρχ. 900